

JÓKAI MÓR
SZÉLCSEND ALATT

ELBESZÉLÉSEK

ÖTÖDIK KIADÁS

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1907.

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

A kuruczvilág után.

Smaragdok és zafirok.

Kurbán bég.

Az ördög menyasszonya.

Egy szegény asszony története.

MÁSODIK KÖTET

A debreczeni kastély.

A villámjárta.

Miért láttál?

ELSŐ KÖTET

A kurucvilág után.

Huszonhat éve múlt már, hogy II. Rákóczi Ferencz tárogatói utolsót harsogtak a Tisza partjain.

A kurucz név nem jelentett már semmi nagyot, legfeljebb még holmi torzonborz, elhanyagolt külsejű alakok kigúnyolására használták azt. A nemes urak iparkodtak a szatmári béke óta a fényes hivatalokban megerősödni, s a rodostói sírnak egyedüli látogatója volt a pontuszi árapály zúgása; a hazafiak emlegetése felől bizton alhatott abban a száműzött fejedelem.

A «libertás» nem járt a közforgalomban többé; mint rézpénz is elértéktelenült már, hát még mint eszme?

A neoacquistica kisimítá szépen a birtokviszonyokat, kiki elhelyezé magát a számára jutottban, s ha akadt még egy-egy zúgolódó itt-amott az országban, ki rongyos tarisznyával, megfakult okiratokkal rendre járta a dicastériumokat, negyedszázadokra nyúlt pör lidérczfarkát üldözve, az ugyancsak sok nevetségnek tette ki magát.

Az öreg és ifjú gavallér hátra simítá a daczos üstököt s varkocsba csavarva haját, port hintett a fejére, világ divatja szerint.

A fejedelem emlékpénzeit, miken egy katolikus, egy protestáns és egy óhitű alakja volt látható, kik egy közös oltáron élesztik a tüzet, mutogatták még mint curiosumokat, de már azoknak értelmét senki sem fogta föl; a magyar ember megnyugodott abban, hogy hiszen vannak függő pecsétes törvényei,... a miket senki sem tart meg.

Utoljára még magát a jámbor tárogatót is összetörték, pedig hiszen úgy sem fujta volna már azt senki, mert nem kellemetes annak a hangja.

Ez időben élt Nógrádon egy kitűnő férfია a magyar protestáns ellenzéknek, Csornai. Mint fiatal ember az utolsó reménységig megmaradt a szabadság ügye mellett, kísérté a fejedelmet lengyelországi bujdosásaiban, hallotta külön-külön három császár ajkairól hangzani a magasztos biztatást, hogy a magyar nemzetnek még nagygyá kell lenni; egy pár évig ábrándozott e fölött, azután haza jött megmaradt jószágaira, és föltette magában, hogy ember fog lenni.

Hivatalt ugyan nem vállalt, de követté választatván, fölment a pozsonyi országgyűlésre azon erős szándékkal, hogy ha karddal nem használhat többé nemzete ügyének, legalább bölcs, higgadt szóval fog segélyre lenni.

Ott olyan jól viselte magát, hogy mindjárt a gyűlések elején kivetették néhány társával együtt a gyűlésteremből. Mint nyakas kálvinisták nem akartak bizonyos szavakat az esketési formularében utánmondani, s azért haza küldték őket szépen.

Otthon addig zakatolt, míg a megyéje újra visszaküldte követnek, s az ország rendei beleegyeztek, hogy úgy tegye hát le az esküt, a hogy lelki meggyőződésével összefér.

Ott azután közel egy évig segített a tüzet a miniszterek alá rakni, de a mitől azok, mint a bibliai három zsidó ifju, meg nem égtek; szaporította a gravameneket, pattogott a jezsuiták ellen, küzdött a nemesi előjogok sérthetlenségeért, követelte vissza a temesi bánságot, közel volt egy pár szóbeli crimen læsæ elkövetéséhez és megmutatta, hogy sem a nádortól, sem a homo regiustól meg nem ijed.

A míg ezt megmutatta, azalatt elszerette az egyetlen leányát valami indigenált karantáni báró.

Báró Zelcz Vilmos szegény legény volt, de csinos férfi. Mint magyar indigena a testőrseregnél szolgált, s az udvar által gyakorta küldöztetett Pozsonyba.

A kuruczvilágnak régen híre-hamva mult már, a Krajn és Karantán bárói családból eredt másodszülötteknek nem volt többé az a föladatuk, hogy vitéz dragonyosaik élén a durczás magyar városokból beemeljék a harácsot: sokkal kellemesb hadjáratra voltak ezúttal kiküldve.

Eredjetez gyermekeim, ne legyetek útkövek bátyáitoknak; ügyes, tetszetős fiuk vagytok, foglaljatok magatoknak birtokot, uradalmakat. Itt van a sok címre vágyó magyar úr. Örül mindegyik, ha leányai keze által az udvar légkörébe juthat; menjetez házasodni Magyarországra.

Sok atyafiság köttetett ez idő óta a két szomszéd nép között, s miután a bécsi udvar adta Magyarországnak a divatot, nem csoda, ha a divatnak az is meghódolt, a ki a kardnak nem.

Az ifju testőr és Csornai Katinka közti ismeretségből azonban ezúttal nem lett házasság, mert hirtelen dögmirigy ütött ki az országban, a rendek hazasiettek, a nagy sürgésben alig maradt a szeretőknek annyi alkalmuk, hogy egymásnak örök hűséget esküdve, búcsut vehessenek.

Egyébiránt elég idejük volt még: Katinka nem volt több tizenhat évesnél, Zelcz báró pedig semmi egyéb, mint egy szál gárdista, kilátással egy szerény másodhadnagyi állomásra. Még mind a két gyermeknek nőni kellett, hogy azzal a vakmerő eszmével megjelenhessenek Csornai Gábor előtt, hogy ők egymást szeretni bátorkodnak.

Azután pedig nagyon sokáig nem nyílt alkalom összejöhetniök.

Katinka anyja be volt avatva leánya szívviszonyába, az egész szerelmi cselszövény az ő gondos felügyelete alatt köttetett. A nőben volt egy kis hiúság.

Csornai soha sem engedte magát rábiratni, hogy az udvarhoz fölmenjen. Csalogatták kitüntetésekkel, hivatalokkal, semmi sem ragadt meg nála; azt felelte, hogy vén már ő új szokásokat kezdeni.

E közben egyik év a másik után haladt, Katinka egyik kérőjének a másik után kosarat adott, már hét év mult el a pozsonyi országgyűlés óta, s Katinka még mindig hajadon volt.

Gábor úr nem aggódott e miatt. Az ő idejében sem mentek a leányok huszonnégy éves koruk előtt férjhez, azt tartá: a ki korán megy férjhez, nem lehet jó gazdasszony.

Azt ő nem is sejté, hogy leánya kire vár.

Látta ugyan, hogy valami hadnagyocska majd itt, majd amott megfordul családjánál, hol otthon, hol a megyei székvároson; hallotta is, hogy azt mint Zelcz bárót mutatják be neki, hanem már az a fatuma volt a morva és karantáni nevekkal, hogy azokat rögtön elfelejtette, s egyik látástól a másikig az illetőnek az ábrázatja is annyira kiment emlékéből, hogy mindannyiszor teljesen idegen látogatóul fogadta el s bámult, ha mondták, hogy itt, meg ott beszélt már vele.

Két esztendő kellett az öreg kurucznál arra, hogy Zelcz bárót annyira észrevegye, a mennyi kell valakinek gyanussá tételére. Egy párszor úgy kérdezte magában, hogy vajjon mit támad föl annyiszor ez az ember, a ki ő rá nézve a legtökéletesebben meg van halva, mind akkor, a midőn nincs szemei előtt.

Az 1737-ben kiütött török háború több alkalmat adott Zelcznek Csornai házában megjelenhetni: majd futárnak volt küldve a főhadi tanácshoz, majd ujonczozással, majd élelmezéssel, pótlóvazással volt megbízatva. Pártfogások útján kieszközlé, hogy Nógrádban mulathasson, s ilyenkor aztán több napot tölthetett Csornai lakában.

Az öreg kuruczot nem érdekelte semmit az egész török háború.

Eleinte lelkesedve hallgatta a csataterőről jövő híreket, nagy elégtételt talált benne, hogy a vitéz Pálffy János mellőztével, gróf Seckendorf nevezetett ki fővezérré, s azt a törökök siralmasan megpaskolták; nagyon sokat forgolódott álmatlan fekhelyén, mikor meghallotta, hogy a szultán Rákóczi Ferencz fiát, Józsefet erdélyi fejedelemmé nevezte ki, s a Dunához küldte; hanem azután nem sokára jött a hír, hogy az utolsó Rákóczi megtért az ő őseihez, de nem ősei földén, s el is temették valahol; azontúl aztán nagyon csendesen tudott aludni Csornai a csataterőről szárnyaló szellők miatt, akár mi hírt hoztak is azok.

Legföljebb azt a mulatságot szerezte magának, hogy az egymás után sűrűn következő császári vezérek hogyléte felől kérdezősködött a jól értesült toborzó biztosnál, mikor az egy pohár borra összeült vele délutánonkint.

- Hát kedves báró Zelcz úr, mit csinál a halhatatlan Seckendorf?
- Mennyire haladt már a vitéz Königseck?
- Elfogta-e a szultánt a vakmerő Wallis Olivér?
- Hagyott-e még törököt irmagul a derék Schmettau?
- Igaz-e, hogy a hős Suckov levegőbe röpíté magát Nándorfehérvárral együtt?
- Hát a bölcs Neiperg, hogy szedte rá a török vezéreket?

Csornai nagyon jól tudta, hogy Zelcz ezekre a kérdésekre azt lesz kénytelen felelni,... hogy a halhatatlan Seckendorf azt a nem igen hizelgő mondatot hallá a császártól: «Nincs igaz hadvezérem többé; Eugennel eltűnt a szerencse sasaimtól.»

Hogy a vitéz Königseck nagyon sokat haladt, de a lova fejével épen ellenkező irányban,
hogy a vakmerő Wallis Olivér Kroczkánál serege felét a csataterén hagyta,
hogy a hős Suckov Nándorfehérvárat tizenötezer vitézzel együtt kardcsapás nélkül föladá,
hogy a derék Schmettau nem jutott odáig, hogy törököt lásson,

s hogy a bölcs Neiperg úgy összeveszett a többi generálisokkal, hogy majd egymást ették meg, s a multság vége az lett, hogy az orosz kedvéért kezdett török háborúban elvesztettük Szerbiát, Boszniát, Havasalföldet, az annyiszor dicsőséges Nándorfehérvárral együtt:

de hogy mindez strategice és diplomatie azért igen helyesen történt, s ha valami hiba esett, az majd kiderül a hadi törvényszék előtt, s ha valamelyik tábornok vétett a réglement ellen, az bizonyosan elveszti rendjeleit és sánczfogságot kap, a mi aztán elég szép kárpótlás az országra nézve, három elvesztett tartományért.

- No de csakhogy hát a béke megkötöttet, ennek ugyan örülünk mind a ketten.
- Ugyan miért mind a ketten?
- Hát ujonczozni nem kell többé; a báró úr örül annak, hogy visszamehet Bécsbe,... aztán... én is annak örülök.
- De akkor remélem, hogy ön is el fog Bécsbe jönni?
- Ha csak talán vason!
- Oh sokkal gyöngédebb lánczokon.
- Nem gondolnám. Nekem senkim sincs, a kit ott keressek.

- De majd lesz.

E jóslatos szóval fölkerekedett a báró, s magára hagyta Csornait, a ki ettől az órától fogva kezdte világosan sejteni, hogy Zelcz Vilmos úrnak valami más oka is van még az ő házat szállomásnak (Absteigquartier) nézni, mint jó szerednyei bora.

De isz abból ugyan semmi sem lesz!

Hja bizony pedig, édes kuruczom, azon időben jobban értettek a civilizáció terjesztéséhez, mint a közelmúlt emberei. Nem küldték lineával a hóna alatt az új telepítőt az országba, hanem fényes kardos lovag alakjában; s ha voltak itt-amott a barbár őskornak szilajabb lakói, kiket czím, hivatal, udvari fény törbe nem csalt, kiket rendszalaggal nem lehetett elfogni: azokat gyöngébb oldalukról kerülték meg; azokkal sógorságot kötöttek.

A királyi trónörökös maga is nő volt; nagyon jól ismerte a nőket.

Báró Zelcz búcsúvétele Csornaiék házatól egyúttal ünnepélyes leánykéréssel is volt összekötve.

A lovag szélesen előterjeszté, micsoda nagy családokkal van összeköttetésben, birtokai hol feküdtek valaha, ősei milyen derék emberek voltak. Mennyire kegyében áll ő a császárnak, milyen magas kilátásai vannak. Mennyire szereti a magyarokat, milyen erős óhajta e derék, nagylelkű nemzettel rokoni összeköttetésbe jöni. S hogy egy igen nagyot is mondjon, még azt is megígérte a vén kurucznak, hogy kieszközli a császárnál azt a kegyet számára, miszerint a házasságból eredendő fiúgyermek az apjuk neve mellett az anyjukét is viseljük; milyen szépen fog ez hangzani: Zelcz Csornai Hugó Árpád.

Csornai Gábor igen kereken válaszolt a kérdésre.

- Édes úr, az ajánlott megtiszteltetést köszönöm, de leányomat nem adom az úrhoz. Egyért azért, mert nem szeretném, ha olyan helyre vinnék férjhez, a hol én soha meg nem látogathatnám; másért pedig, mert... mert nekem az úr nem tetszik. Nem lehet ezt magyarázgatni; így van, és így marad; nem tehetek róla. Más a szívünk, más a lelkünk, nem beszélünk egymás nyelvén, nem gondolkozunk egyformán, egyikünknek megárt, a mitől a másik megél: tűz és jég a mi nevünk egymás mellett, nem lehet azt összekötni. Miattam lehet az úr igen nagy emberré, akár generálisig viheti, könnyű az béke idején; majd én csak megmaradok szegény kurta nemesnek. Tessék Isten hírével járni; ha valamiben szolgálhatok, parancsoljon velem, megtetszett valamelyik paripám, üljön föl rá, vigye el; ha tartozom valamivel azért, hogy itt tetszett nálam mulatni, mondja meg, mit fizessek? Köszöntetem az otthonlevőit, még tán azt is mondhatom, hogy csókolom a kezeiket (ha akarom), de a leányomat már csak nem adom oda.

Zelcz teljes mértékben készen volt erre a válaszra, még csak el sem hűledezett bele. Bizonyos volt ő a maga dolgáról. Az asszonyok kegyét bírta, az apát pedig jól ismeré.

- Tudom én azt nemzetes jó uram, hogy én nem tetszem kegyelmednek abban a mértékben, a melyben kegyelmedet szereti az én lelkem: kevés érdemem is van rá; hanem már a szerelem olyan dolog, a mit nem osztanak érdemek után; az bizony csak szerencse, s ilyen szerencse ért engem is, a midőn Katinka kisasszony szívét nekem ajándékozta.

Csornai meglepetve nézett jelenlevő leányára, ki sápadtan süté le szemeit előtte, s arcának elhalaványulásával bizonyítá, hogy a mit Zelcz mondott, az való.

Csornai ajkán valami mérges válasz lebegett, de mielőtt azt kimondta volna, neje oda rohant hozzá, s hogy egy szomorú jelenetet meggátoljon, keblére borult, s sietett kimondani a kettévágó szót.

- Kedves uram, késő haragudnod; Katinka már Zelcz hitvese, tegnap esküdtek meg titokban. Én intéztem ezt így; ha haragod van, az essék az én fejemre.

A vén nemes megtántorult e szóra. Szemei elé kapott, mintha valami sötétséget akarna elvenni előlük, mely látását hirtelen elvevé, s jobbájával úgy megszorítá neje karját, hogy ujjahegyei ott maradtak rajta. Azután erőszakot tett indulatán, bocsánatot kért nejétől a fájdalomért, öntudatlan tevé.

- Tehát tegnap megesküdtetek titokban? kérdezé, nejére szegezvén szemeit.

- Igen, Gábor, szólt az, még jobban hozzá tapadva, tudtuk, hogy te soha nem egyeznél bele, s Katinka nagyon szereti őt; meghalna, ha övé nem lehetne. Én tudom, hogy mit szenvedett e gyermek már hét év óta; mert hét éve, hogy szereti.

- Hét éve? s ezt nekem nem mondta soha.

E szemrehányó szóra zokogva borult lábaihoz a leány, s térdét átölelve, rebegett, maga sem tudta mit.

- Kelj föl, édes leányom, szólt szeliden a vén kurucz, nem haragszom rád, nem pironगतlak. Nem átkozlak meg, nem tagadlak ki. Az vagyok hozzád most is, a ki voltam. Nem történt kedvem szerint ez a dolog, de ezt nem fogom mondani senkinek soha. Mikor el fogod hagyni házamat, meg lehetsz felőle győződve, hogy apád áldása megy veled, ki azt csak magában mondja, mert szavakat nem talál hozzá; és jusson eszedbe majd ha szerencsétlen fogsz lenni, hogy van egy ember, a ki még akkor is igazán szeretett, a midőn megcsalád. Jó apád vagyok, midőn elmegy, s jó apád leszek,... majd ha visszajössz:... pedig te vissza fogsz jöni.

Zelcz természetesen tiltakozott e lehetőség ellen, biztatta Csornait, hogy majd meg fogja látni.

Csornai nem hagyta neki kibeszélni, hogy mit fog meglátni?

- Jól van, báró úr; kegyelmed czélt ért, leányom öné; elviheti. De vigyázzon rá, hogy a míg én élek, meg ne sirattassa vele mostani lépését; mert nincs a szentek hegedűjében az az imádság, a mely az úr fejéről elhárítsa ezt a kezet, mely most leányom fején áldva nyugszik.

Zelcz persze esküdött égre, földre, hogy előbb lehullnak a csillagok stb., stb.

Nem is időztek aztán sokáig, másnap már fölpakolta nejét, s elvitte magával Bécsbe.

Csornai egy mogorva képpel sem mutatta többé, hogy valami háborítja, csak azon évődött még, hogy milyen szörnyűség egy leányt férjhez adni rendes násznagyi szertartás, vőfélyek, nyoszolyók, násznép nélkül; a háromszoros templomi kihirdetés mellőztével; sem szomszédok nem voltak jelen, hogy legalább egy pohár bort ittak volna az új házasok boldog jövőjére; úgy mentek el, mint a kik lopnak, szöknek.

Ez év őszén meghalt Károly király, s a következő év tavasza nagyon viharos esztendőt nyitott meg. Már tél utóján elkezdett mennydörögni, ezúttal ágyúhang volt az. Bő termés! mondja rá az időjós; ... de volt is jó aratása a nagy kaszásnak!

A trónra lépő fejedelemnő minden szomszédjában harczrakész ellenséget talált, s idebenn megrongált pénzügyet s demoralizált hadsereget.

A francia udvarnál már el is készíték az új térképet, mely szerint Szilézia a porosznak, Morvaország a szász királynak, Lombárdia a szárd fejedelemnek volt osztva, míg Csehország s a címet adó Ausztria maga a bajor Károlynak volt jutandó; csupán a rokontalan magyar, a kinek a nagy világon e kívül nincsen számára hely, volt meghagyva az ifju királynőnek.

Miniszterek, országnagyok elvesztették a fejüket, tábornagyok siettek magukat nyugalmaztatni, maga a királynő is arra fakadt, hogy nem talál már helyet országában, hol közelgő szülését nyugton bevárhassa. Az osztrák birodalom végfelosztása küszöbén állt.

Tudja mindenki, hogy a magyar mit tett ekkor?

Csornai Gábor ezúttal nem volt jelen a rendek között, kiket a királynő a pozsonyi várba fölhívott. Köszvényét okozta, mely nem engedi a házból kimenni.

A helyett leánya, Katinka jött meg falusi lakába, mert Zelcz a királyi hadsereggel a háborúba ment el, s az idő alatt, míg a férj a háború kétséges viszontagságainak van kitéve, csakugyan legjobb lesz a nőnek szülői házában lenni.

Azon nyugtalanságból, melylyel Katinka fogadott minden kósza hírt a csataterőről, láthatta Csornai, mennyire szereti leánya férjét.

- Ne féltsd te őt, szokta neki mondogatni az öreg úr, félig vigasztalásképen, nem megy az oda, a hol veszedelem van.

Rendkívül restelte volna az öreg úr, ha vejével valami olyan dolog történik, a miért azt lett volna kénytelen mondani: «mégis derék ember volt biz az!»

Ápril vége felé érkezett egy sebes futár Bécsből, expressus levéllel az öreg Csornai számára.

Már akkor a futó hír szélteben beszélt, hogy Mollwitznál dühös ütközet volt a porosz és osztrák hadsereg között, s hogy Frigyes hadvezére, Schwerin, keményen megverte az osztrák tábornokot, Neiperget.

A porosz diplomácia azon időben sokkal kellemesebb szempontból fogta föl az annektálás és háborúüzenet nélküli támadások elvét, mint százhusz évvel később... mások irányában.

Zelcz báró is Neiperg tábornokánál volt, s a levél címborítékára írt kelet hely «Magdeburg» már eleve arról biztosítá Csornait, hogy vejét a csatában elfogták.

A fölnyitott levél igazolta e sejtelmet; ez volt beleírva:

«Kedves atyám, anyám, nőm, rokonaim! Balsors ugyan, de dicsőséges balsors lett osztályrészem. A csatában bátorságom áldozatja lettem. Midőn leghevesebb volt az ütközet, én annak eldöntő irányt adandó, ezredem élén belevágtam az ellenség derekába; s már-már közel voltam hozzá, hogy az ellenség vezérét egész tábornokarával együtt elfogjam, midőn észrevevém, hogy túlságos hevemben messzire előre lovagoltam társaimtól, s mire azok odaérhettek volna, egyedül, annyi ellen, nem védhetve magamat, foglyul estem.»

Ez volt a levél érdemleges tartalma, következett azután egy csomó stereotyp ömlengés. Azt Gábor úr nem olvasta. Hanem a levél túlsó oldalán látott még valami más forma írást is, az vont a magára figyelmét. E vastag tollal írt sorok Schwerin nevével voltak alájegyezve. Maga a porosz tábornok írta azokat. Vajjon miről tanuskodtak?

«Érdemes urak és asszonyok! Hadi kényszerűség miatt kénytelenek levén a foglyok leveleit, miket haza küldöznek, átolvasni, nehogy titkos utasításokat foglaljanak magukban, e levél tartalmát meg kelle tudnom. Nehogy azonban írója otthon levő rokonainak szándéka ellenére ok nélküli aggodalmakat szerezzen, példátlan vakmerőséggel vádolva önmagát: kénytelen vagyok mentségére fölhozni, hogy az előadott eset olyanformán történt, hogy a fogoly vitéz úr mint nyargoncz küldetett el Neiperg tábornok úr által a tartalékhoz, ő azonban kissé járatlan levén és közellátása által is gátoltatván, eltévedt, s a tartalék helyett a mi had-derekunkba lovagolt bele; a mi kiderül azon szavakból, miket hozzám intézett: «Ezredes úr, siessen ön a tábornokot a centrumban utolérni.» Csak akkor ismerte föl, hogy ellenség az, a

kinek beszél, s szépen átadta kardját; nem történt semmi baja. Én különben szót fogadtam a parancsnak, s lehető leggyorsabban iparkodtam a tábornoknál lenni a centrumban. Ne legyenek aggodalomban a fogoly úr iránt stb.»

Csornai nagyot rántott a vállán, eldobta a levelet, és soha többet azon órától bele nem nézett vejének akárhány levelébe. Írhatott miatta!

Zelcz báró könnyen beetalálta magát új helyzetébe; a dicsvágy nem háborította annyira, hogy nagyon sajnálta volna fogolylyá lételét, s Magyarország igen rövid ideig volt még hazája arra nézve, hogy fiui szeretettel csüggjön annak sorsváltozásain.

A jó magdeburgiak különben is mindent elkövettek, hogy a fogoly helyzetét előzékenységgel tűrhetővé tegyék, s Zelcz nem volt az a csökönyös jellem, ki hasonló szivességeket fogolyhoz illő mogorvasággal fogadott volna. A várparancsnok megengedé neki becsületszávára, hogy a városban szabadon járhasson, s annyit dicséretére föl kell hoznunk, hogy becsületszavát sem megszőkési kísérletekkel, sem tilos levelezésekkel megtörni soha sem kísérkezett.

Sőt úszott a folyammal, a közvéleménynyel; mikor csatákról, hadmozdulatokról érkeztek tudósítások, összejött a főtisztékkel, vitatkozás közben csak úgy beszélt a mieinkről, meg az «ellenségről», mint valami bajor, osztozott a közös szörnyűködésben, ha a vakmerő Beleznay portyázásait hozták hírül, segített tovább adni a berlini élczekeket a magyar tábornokok felől; nagy politikus volt ott, a hol fejet csóváltak a magyar nemzet általános lelkesedése fölött, s ő sajnálta honfiaiit legjobban, kik most oly készek «felülni», és a kiket majd a bécsi kormány még jobban is felültet.

Egyik azt vitatta, hogy a magyarok, barbár rövidlátóságból, eszesebb uraik által föl hagyják magukat használtatni; másik még rosszabbal védelmezte őket: önzésből teszik azt; azt képzelik, ha most Magyarország megmenti az osztrák birodalmat, a béke helyreálltával majd a magyarra jut az ország középpontja, ő fog uralkodni a többin; egyik beduin legénykedésnek, másik nemesi urhatnámságnak róttá föl a nemzeti erőfeszítés valódi hőstetteit, miket eltagadni nem lehetett.

No de hiszen mondták mind ezt nekünk szemünkbe újabb időben maguk az osztrák államférfiak is, nincs miért neheztelnünk a magdeburgiakra.

Zelcz bárót sem igen nagyon haragíták meg a különböző vélemények, mindössze is abból állt boszúállása a magdeburgiakon, hogy míg az ő fiaik távol Ausztia szélein osztottak és vettek kardcsapásokat Zelcz honfiaival szemben, s foglalgatták rendre a birodalom kulcsos városait, az alatt Zelcz báró az otthon maradt menyasszonyok és fiatal feleségek ellen viselt hadjáratot, s győzelmeit ha nem is hirdeté hivatalos bulletinekben, de titokban nem egy meghódított várnak bírta már a kulcsát.

A fogoly szerencsétlensége rendesen igényli oly mértékben a nők részvétét, mint a diadalmas hősök hazahozott koszorúi. Valakit megvigasztalni, hálára kötelezni, keserű napjainak fulánkját elvenni még érdekesebb munka, mint a győztes jóbarát dicsekedéseit hallgatni napestig, s a bámulat kifejezésére keresni szavakat.

Azt, hogy báró Zelcz már nős, nem volt szükség tudnia senkinek. Ha levelet írt, azt mindig apósának címezte, s ha azt kapott nejétől hazulról, annak a borítékára is Csornai által volt fölírva a latin címzet, mert a nők nem tudnak diákul.

Azon családok között, miknél a fogoly nemes úr szíves fogadtatásra talált, kitűnő volt a Ritter von Rothenburgoké.

A «von» ragaszték a németországi Junkerthum előtt valamivel még fontosabb kérdés, mint volt minálunk ezelőtt húsz esztendővel a név hátuljára tett «y». A mily kegyetlenül megvitattuk két évtized előtt a jogot, mely valakit fölhatalmaz nevét «ypsilonnal» írni, ott állnak a cultura dolgában még most derék szomszédaink, s képzelhetni, hogy ezelőtt százhusz évvel milyen sokat adtak még arra.

Náluk csak a nemes emberről van elismerve, hogy «született», a szerint, a mint czíme előtt e szavak egyike áll jogosult helyen: «jó született»,... «nemesen született»,... «jó magasán született» és végül «magasan született», a ki ezeken kívül esik, az nem született, csak világra jött.

A Rothenburgok csak «nemesen születtek», Zelcz báró egy lépcsővel följebb, «jó magasán született», innen a kitünő fogadtatás a Rothenburg-család részéről.

Az öreg Junker nem csinált belőle titkot, hogy ő aristocrata; szerette falusi lakát Rittergutnak nevezni, s fiai közül a legöregebbet majoresconak nevezte; az ifjabbakat katonának és papnak nevelé; a mik egyedül nemes ember számára való chargeok.

Leányainak is ki volt adva a rendíthetetlen útmutatás, miszerint csak két eset közül lehet választaniuk; vagy egy rangjukhoz illő (tetszés szerint akár magasabb) Freyherrel váltani gyűrűt, vagy pedig fölvenni a fátyolt. Mesallianceot a Rothenburg-czímer nimbusza nem tűr.

A legidősebb kisasszony neve volt Amália, ő volt egyúttal a legszebb is a három leány közül. A többieket valami goromba igazmondó még rútaknak is nevezhetné. Amália nem is hasonlított hozzájuk, valamint egyik gyermek sem a másikhoz. Anyjuknak egy kissé kalandos élete volt, s a mellett szerette ízlését változtatni. Az ilyesmire nem olyan kényesek a nemesi címerek.

Zelcz Vilmos mindennapos volt a háznál, udvarolt Amália kisasszonynak, s udvarlása elfogadtatott; tánczvigalmakban vele tánczolt, vendégségeken érte toasztozott, általa kapott virágcsokrot gomblyukában viselt, egy szóval az akkori udvari nyelven szólva: «annyira attachirozta magát hozzá, hogy további blâme nélkül a család részéről nem lehetett az affairét annyiban hagyni; hanem vagy egészen brouillirozni kellett az egész intrigue galanteot, vagy pedig az illetőt declaratióra kényszeríteni».

Báró Zelcznek természetesen legtávolabb esze ágában sem volt semmi komoly érzelem, a midőn Amália kisasszonynak udvarolni kezdett. Legföljebb egy kis jó időtöltésnek tekinté azt fogsága unalmas napjai alatt, s nagyon erősen jutott eszébe, hogy a másodszori házasságra különös formaságok és engedélyek kellenek. Ő mindössze is mulatni akart.

Némelykor ugyan úgy tetszett neki, mintha Amália tökéletesebb szépség volna otthonhagyott nejénél, sokkal több kellemet és világi bájt nyert volna a nevelés által, mint amaz a természetből, hanem még az sem volt elég ok arra, hogy magát nőtlennek képzelje.

A kísértés azonban szaporodott. Amália mindig csalhatatlanabb jeleit adta annak, hogy ő lett szerelmes Zelczbe; s ezt hírhordó barátok, cselédek, nénikék majd egy, majd más szín alatt nem mulaszták el a báróval tudatni. Sok gyöngé fejű embert elszédített az ilyen tudat. Titkos levelezés szövődött közöttük, mely, mire észrevették, az eleinte rokonszenvnek hitt érzelmet szenvedélylyé fokozta föl.

Minden körülmény összeesküdt, hogy Zelczet elesésre bírja. A harcz Ausztriára nézve szerencsétlen fordulatot vett; ellenséges királyok mélyen benn jártak országában győztes hadseregeikkel; a magyar nemességet általános fölkelésre hívó szózat dörgött a csatazajon keresztül. Előre lehete látni, hogy egyike azon hadjáratoknak kezdődik, mikben a ki meg nem hal, megöszül.

Egyfelől rémes coalitio, másfelől egy nagy birodalom küzdelme életeért, melynek szívósságáról tanúságot tesznek a történet lapjai, szövetkezve egy hősi nemzet lelkesült önfeláldozásával. Ennek nem érjük mi véget.

A német népet nehéz a harcba vinni, de ha egyszer bele ment, nagyon sokáig megállja helyét, kitart, nem engesztelődik, újra kezd, utolsó lankadásig harcol; elég jó példa rá a közelmúlt spanyol örökösödési háború; az harmincz évig tartott. No, harmincz év alatt három ember közül talán csak meghal egy.

Azalatt pedig oly messze esnek egymástól, két harczviselő országban elkülönítve, hogy férj és nő találkozása csaknem lehetetlen.

Az a rossz is származott Zelczre nézve a coalitio diadalaiból, hogy hazulról pénzt nem tudott többé kapni. Meglehet, hogy azok küldtek, de futáraikat föltartóztatták; a hadjáratok zavarában könnyű volt ilyen küldeménynek eltévedni, ő pedig ezalatt eladósodott, hitelezői kezdtek kellemetlenné válni rá nézve, s ilyenkor meglepte az a gondolat, hogy róla neje és apósa egészen megfeledkezett, hogy elhanyagolják, méltatlanul bánnak vele, szükségét engedik szenvedni s készakarva zavarokban hagyják. Neje tán ezóta már mást is szeret? a protestánsoknál hamar megy a válás, megtörténhetik az in contumaciam is, talán már meg is történt, s neje régóta férjhez is ment máshoz.

Ily keserűségek között a gyenge léleknek kétszeresen jól esett a Rothenburgok ismeretsége. Az apa számtalanszor fölszólítja őt, hogy ha valami kívánsága van, csak adja tudtul, ő mindig kész segíteni, parancsoljon erszényével és mindenével, a mi fölött hatalma van.

Zelcz értette ezt nagyon, de még kitérőleg felelt, biztatta a hitelezőit s írta a rossz verseket Amáliához, és a még rosszabb váltókat az uzsorásoknak.

Egyszer aztán az történt vele, hogy két ilyen rossz költemény ott jelent meg, ahol nem kellett volna, egy váltó a bíró elé, egy chanson pedig az öreg Junker kezébe.

Az öreg Junker igen mérges arczczal kereste föl Zelczet lakásán, számot kérve tőle, hogy az ilyen és ilyen levelek, románczok és sonettek irogatása mellett mi célja van leányával? Szóljon, feleljen, nyilatkozzék! Arról biztosítva lehet, hogy ha komoly szándékai vannak, azoknak útjában nem áll semmi; eddigi fogadtatásából kivehető, hogy a Rothenburg-család nem tartja magához méltatlannak a Zelcz bárókkal összeköttetést;... ha ellenben csak pusztá plaisanterie volt az egész, akkor reszkessen a következményektől; Rothenburg Amáliának egy testvére szolgál az északi hadseregnél, két oncleja a déli hadseregnél, három neveuje a reservenél, azok mind kegyetlen haudégenek; azok ma rögtön levelet fognak kapni a becsstelenség felől, mely családjukat érte, azok sietni fognak e foltot czímerükről a ravisieur vérével lemosni, s a többi.

Zelcz csúnya kelepczébe jutott. Egy sereg Rittmeisterrel megverekedni egy félig-meddig elcsábított nemes kisasszony miatt, előbb-utóbb az adósok börtönébe jutni; vagy pedig becsületszava ellenére megszökni s elfogatás esetében főbelövetni, vagy pedig... nőül venni a szép Rothenburg Amáliát, egy csinosnak nevezhető menyasszonyi hozománygyal együtt.

Mind a három alternativában volt igen sok restelleni való; egy azok közül legalább élvezetet ígért. Zelcz arra határozá magát, hogy a harmadikat választja, s nőül veszi a nemes kisasszonyt, úgy sem látja ő már Magyarországot soha.

Ez meg is történt. A házasság egész illő szertartással megkötötték, s abban a háborús világban alig lehetett Zelcznek a miatt aggodalma, hogy valami véletlen kiderítse azt, hogy neki már van neje valami barbár tartományban.

A véletlen keresztet vont Zelcz kétségbeesett számadásán. Egy közbejött fegyverszünet félbeszakasztá a végeláthatlan háborút, s a véres drámának e felvonásköze alatt a verekedő felek kicserélték foglyaikat.

Zelcz, a mint megtudta, hogy kénytelen lesz magát Magdeburgból expatriálni, hogy ismét magyarországi honosult legyen, nagyon megbánta, hogy itt is megházasodott. Eddig elfogott levelei egyszerre mind megérkeztek; azokból mindazt olvasá, hogy az otthon maradt nő mily tiszta, hű szerelemmel eped a pillanat után, melyben férjét neki ismét visszaadja a sors, pénzt is kapott most már a fölöslegig; arról is értesült egyik levélben, hogy a királynő Csornainak még elkobzott vagyonait is mind visszaadta (az öreg kurucz most kétszerte gazdagabb, mint eddig volt). Zelcznál hamar készen volt a jó tanács; Rothenburgéknak és új nejének azt monda, hogy szabadságával élván, előre elmegy morvaországi kastélyát rendbeszedni, s ha azt egy úri nőhöz méltóan fölszerelé, sietni fog vissza, nejét rangjához illő fénnyel hazavinni falujába.

Az az ő faluja, a mit a Rothenburg-családnak megnevezett, volt ugyan a Zelcz bárók birtokában, de már azt Vilmos nagyapja elharácsolta, s őt nagyon kicsi gyermekkorában látták ott utoljára.

Zelcznek csak azt a néhány hetet kellett valahogy átugratni, a míg a fegyverszünet tart, akkor aztán, ha egyszer a háború kitört, ismét az a kellemetes biztosság várakozik rá nézve, hogy az «ellenség» földén maradt hitves nem keresheti föl, ő ismét beáll a császári hadseregbe: ma itt vannak, holnap amott; a morvaországi faluból ugyan senkit sem utasítanak a nyomára, a ki ott keresi.

Csornainé akkor épen nagy beteg volt, midőn az a hír érkezett, hogy fegyverszünet állt be, s a foglyokat kicserélik. Katinka arczán látható volt a vágy visszatérő férjét minél előbb megláthatni, a hír pedig azt beszélte, hogy a kicserélt foglyokat nem bocsátják családjaikhoz vissza, hanem ismét egyenesen beállítják a hadseregbe.

Csornainak egy nagy áldozatra kellett magát elszánnia. Magának kellett leányát fölvenni Bécsbe.

Soha sem volt még a büszke birodalmi székvárosban, melyről a kurucz dalok olyan sok keserves rhythmusra tanították. Valaha képtelenségnek látszott előtte, hogy ő maga jószántából fölhajtasson abba a városba, melynek kapuján egykor ágyúval kérte a bemenetelt, s mely előtt most meg fogják állítani kocsiját, kiforgatják bőröndjeit, beleszaglásznak dohányzacskójába, s megmottozzák a rajta levő ruhát is.

Mégis rászánta magát. Nagyon szerette azt az egy leányt, s ha már az Isten azt mérte az ártatlanra, hogy a németet oly nagyon szeresse, lelke rajta! találják föl egymást.

Csornainét nagyobb idegbaj tartóztatá otthon; azonban meg lehetett nyugodva leánya felől, hiszen az apja van vele; többet aggódott azonban az apáért; olyan szabad szája, olyan kemény feje van, nem szerez-e magának valami veszedelmet abban a titkos kémeiről hirhedett residentiában? No de ő vele meg ott van a leánya. Kölcsönösen örködnek egymásra.

Csornai ígérete szerint, megérkezésük után rögtön tudósítá honmaradt nejét; Zelczet már Bécsben találták; Katinka nagyon jól érzi magát; ő maga sietni fog pár nap mulva haza; a bécsi kenyérben petrezselyemmag van, egye meg, a ki fölhalálta.

Azonban a vén kurucz csak nem jött e levél után, nem is írt. Két hét is elmult, még sem írt és nem érkezett. Csornainé aggódott miatta: nem keverte-e magát bajba? talán be is fogták? tán valamit beszélt? aztán meg vigasztalni kezdé magát: bizonyosan megtetszett az öregnek a

bécsi multság; ott sok látni való van; régi czimborákra akadt; vagy tán épen az udvarhoz csalták, valami nagy hivatalt tuszkolnak rá erővel?

A beteg keveset aludt, elég ideje volt ébren fűzni tovább az álmok változatait, mikben olyan gazdag a képzelet, midőn egy eltávozott kedvencz képével van eltelve.

Egy este hangzott a hintógördülés az udvaron, Csornai megérkezett. Lépéseiről megismeré őt a beteg nő s hangjáról is, mely még ott künn kérdezé a cselédektől: «hogyan van az asszony?»

Hanem e hang megdöbbsenté a nőt: olyan rekedt, olyan fuladt volt! épen úgy kérdezé évek előtt, midőn lengyelországi számkivetéséből hazajött, legelső szavával: «hogyan van nőm?» ekkor is nagy baja volt.

A másik perczben már előtte állt a férj, gyöngéden megölelé és megcsókolá nejét.

Csornainé aggodalmasan vizsgálá férje arcát, ki nyugalmat, viszontlátási örömet akart azon föltüntetni. De a beteg nő idegei finomak! azok előtt a titkos gondolatot sem lehet elrejtteni, mert kitalálják.

- Hogyan vannak a gyermekek? ez volt első szava férjéhez.

- A gyermekek?... Nagyon jól. (De ez a szó szinte torkán akadt.)

Csornainé várta, hogy részleteket halljon férjétől a «gyermekek» boldogsága felől, azonban Csornai nem állt azzal elő; neje hogylétéről tudakozódott, a házi ügyeket kérdezgeté. Bizonyosan megbántották, gondolá magában, s nem mert tőle tovább kérdezősködni, csak úgy bámulta, hogy mennyire megváltozott férjének arcza; tíz évvel vénebb, mint két hét előtt.

Csornai leült nejének ágyafejéhez, azt gondolva, hogy ott nem láthat rá. A figyelmes beteg azonban egy átelleni tükörből észrevéve, hogy férje, lassan elővonva zsebkendőjét, megtörli szemeit.

- Gábor, te sírsz! kiálta föl a beteg, ideges rettenéssel, te szemedet törölöd? Sírsz? mi történt?

Csornai látta, hogy a beteg előtt rosszul titkolózott.

- Igaz, sírtam: nagy bajom van. Csillapodj el; mindent elmondok.

Oh pedig az nem betegnek való történet volt!

- Négy napig voltunk már Bécsben: Zelcz egy külvárosban fogadott számunkra szállást, a honnan nagyon ritkán mozdultunk ki. Zelcz azt mondá, hogy bántja a világ zaja, szereti a családi egyedülletet, hogy szégyenli magát régi bajtársai előtt, a kik ki fogják nevetni, a miért elfogatta magát. Én mindent elhittem neki, hiszen olyan természetes volt. Egy este én biztattam föl őket, hogy legalább egyszer menjenek el az udvari színházba, lássák meg, hogy mi az? Én magam otthon maradtam, nekem nem való az. Alig érkezett hintóm vissza a színháztól, mely őket odáig vitte, midőn egy másik hintó áll meg a kapu előtt, a leszálló lovász azt kérdi cselédeimtől: itt lakik-e báró Zelcz? Igen. Arra a hintóból egy öreg német úr és egy fiatal asszonyság szállnak le s jönnek be egyenesen. Az öreg úr köszöntött s bemutatatta magát előttem, mint Rothenburg lovagot, báró Zelcz ipát. Németül e szó különösen hangzik, én arra értettem, hogy ő a báró mostoha apja. Mondám, hogy örülök a találkozásnak, miután én meg a báró feleségének az apja vagyok. Erre a szóra a német úrral jött fiatal nő elájult. Zavar lett, láрма lett, a német úr a maga nyelvén, én is a magamén szitkozódottunk, míg mind a ketten fölvilágosultunk, hogy Zelcznek két élő neje van. Én rögtön befogattam. A jövevényeknek engedtem át a szállást, magam siettem leányomat és azt az embert a színházban fölkeresni. Igen csöndesen beszéltem velük; páholyban voltak, a közönség nem vette észre, mit játszunk. Uram, mondék Zelcznek, Rothenburg lovag és leánya megérkeztek, ott vannak önnek a szállá-

sán. Holnap a német úr is, meg én is, beadjuk a keresetünket ön ellen. Itt van az erszényben hatszáz arany, üljön az úr postára, menjen ki Olaszországba, ott most háború van, álljon be a sereghez, s keressen magának valami alkalmat dicsőségesen eleshetni. Itthon csak a fogság vár önre. Ne lássuk egymást többet... Azzal leányomhoz fordulék, ki e megölő szavak alatt nem veszté el lelkét, mint ama másik úrnő, hanem annál jobban figyelt. «Te pedig rögtön ülsz kocsira, itt vár alatt, föl van pakolva minden, s sietsz anyádhoz haza.»

- Nem jött haza! nyögé a beteg halálos rettegéssel.

- Tudom. Nem is fog hazajönni. Mit tett a leány? Oh, hogy annyira képes egy nő szeretni! A helyett, hogy haza sietett volna, egy udvari agenst keresett föl, elmondá neki, hogy mivel vádolják Zelczet, kérdé, mi lesz ennek következése? Megtudta, hogy Zelczet hosszú és gyalázatos fogságra ítélik. Ekkor... ekkor a szerencsétlen teremtés, hogy azt az embert megmentse, bizonyítványt adott magáról, hogy ő soha sem volt Zelcz bárónak törvényes neje... hanem csak... szeretője. Hogy ő csak szüleit ámitá azzal, mintha titokban megesküdték volna; de ez soha sem volt igaz.

A vén nemes eltakarta arcát kezével; úgy égett az szégyenében a falon függő ösképek rászegezett szemeitől.

- S mi lesz ebből? halld tovább. A királynő megtudta ezt, s mert az udvarnál nagyon szigorúan tartanak a jó erkölcsre: Zelcz bárót fölmentették a kétnejűség vádja alól; ez elment új hitvese hazájába. Katinkát pedig, az én leányomat, e vallomásaért elítélték tizenkét évi javítóházi fogságra és bezárták egy olyan házba, a hova a becsstelen nőket rekesztik, kik megrontják a nép erkölcsét.

Az öreg ember nem birta tovább könyeit visszafojtani; nagy tisztességű arcán végig gördült a sebzett lélek vére, s fehér szakállá nedves lett bele.

A fájdalom elfeledteté vele, hogy a miket beszél, azok nem betegnek valók.

Zokogva kiálta föl, indulatai árája bízva magát:

- Egyetlen leányom a javítóházban! egyetlen leányom becsülete a sárba tiporva! Irgalom nélkül elítélve, a miért oly nagyon szeretett, és elítélve én is, a miért nem tudtam jobban gyűlölni; hogy nem hallgattam akkor szívem sugallatára, mikor előttem álltak, s ezt mondák: mi férj és nő vagyunk, hogy özvegyet csináltam volna hát belőle, a hogy ezt minden derék ember tette volna, nem ilyen hitvány, mint én magam valék! Mit felelhetsz most nekem, leányod anyja? Mit tegyek most? Kihez folyamodjam? Mivel czáfoljam meg ezt? Hogy szabadítsam ki gyermekedet? Igaz-e, hogy te nem voltál jelen titkos összekelésükön, hogy te is el hagytad magadat ámitani? Igaz-e, hogy mi örökre semmivé vagyunk téve?

Csornai csak várta, hogy a nő mit felel kérdéseire? csak nézte, mint bámul az reá merev szemekkel, ajkait félig kinyitva. S nem vette észre, hogy egy halottnak beszél.

A hír, a mit mondott, elég lett volna egy anya szívének arra, hogy megszakadjon, még ha nem lett volna is oly közel a halálhoz, mint ő volt.

Csornai csak akkor borzadt össze, midőn saját fájdalomordítására választ várva, a nagy csöndességben észrevette, hogy nejének e szavakra sóhajtása sem felel már.

Tehát elvégre meg sem tudhatta, hogy valóban megesküdtött férje volt-e Zelcz leányának s hol és kik előtt esküdték meg? oh, hogy erről soha sem kérdezősködött, csak magában tűrte keserűségét!

Két évet töltött már Csornai Katinka a bécsi javítóházban. Ott ugyan nem nevezték őt Csornai Katinkának, mert azon szerencsétlenek, kik e szomorú helyre jutnak, annak küszöbén kívül hagyják családi neveiket, s azok helyett egy-egy számot kapnak. Senki se tudhatta ki volt, kihez tartozott a bűnhődő. Katinka száma volt 101. Nevét és számát a titkos levéltár rejté, maga az apa sem tudhatott felőle semmit.

A 101. számnak a bűnhődésre szabott idő alatt le kelle mondani minden összeköttetésről a külvilággal; a javítóház négy falát elhagyni, vagy ott egy levelet is elolvasni onnan kívülről, szigorúan tiltva volt mindenkinek.

Egy öreg nyugalmazott kapitány, Steingruber, volt az intézet felügyelője, egy becsületes jószívú német, ki a fölvi gázása alatti boldogtalan teremtések sorsát atyai szelidségével iparkodott enyhíteni.

A jó német úrnak eleitől fogva föltűnt az a nemes türelem, az a szenvedésekben megnyugvás, mely Katinka arcán a vértanuk dicsfényét árasztotta el; a sok emberi szenvedést tanulmányozott vén katona fölismeré benne a méltatlanul szenvedő áldozatot; kinek soha panaszát, soha ártatlansága emlegetését nem hallá; ki maga is szenvedő, szerencsétlensége sorsosait vigasztalni törekedett, s kit két évi együttlét alatt társnői úgy tekintenek, mint egy angyalt.

Steingruber ott a börtön falai közt második atyja lett az elítéltnak. Nem is tekinté őt rabjának, asztalának állandó vendége volt, s gyakran emlegeté a jó öreg, hogy ha elmúlik a tíz év, s a 101-nek nincs családja a világban, maradjon azontúl is nála, legyen az ő leánya.

A 101. gyakran tartott fölolvadásokat társnői körében, mikben Steingruber is részt vett, mint hallgató, sőt néha azt is megtevé, hogy bizalmas barátait, a régi harczytársakat is összehívta olyankor, a falábú őrnagyot, az ezüsttel foldott koponyájú lovas-kapitányt, a szélhűdött oldalú ezredest; s este kávéfőzetet nekik, s a névtelen leányok és a roncsolt hadfiak egy asztalnál vacsoráltak, beszélgettek, még talán az is megtörtént, hogy nevettek is.

Ha volt a jó sorsnak gondja arra, hogy Katinkát a szenvedések házában oltalmával körülfogja, másfelől arról is gondoskodott, hogy a kiért föláladozta magát, a férfi, mindennap sóhajtván emlékezzék vissza elhagyott nejére.

Zelcz Vilmos nagyon boldogtalan volt. Amália rokonai nagyon jól tudták vele éreztetni azt, hogy náluk kegyelemkenyeret eszik. Nem volt titok előttük, hogy neki saját vagyona alig van; pénzét Csornaitól kapta, kinek leánya most oly méltatlanul szenved miatta. Arról mindenki meg volt győződve, hogy Katinka törvényes neje volt; de a családi név követelte azt, hogy az első feleség szerelmi áldozatát a büszke Ritter-család elfogadja. Annál jobban meg kelle vetniök Amália férjét.

Amália gyűlölte őt. S hogy Zelczet tökéletesen elérje a nemesis, a második nő hűtelen volt hozzá. Tehetett-e neki ezért szemrehányást? ő, ki oly keserűen akarta megcsalni a nőt, mikor az még egész szívével hitt férje minden szavában.

Különösen kereste Amália a neménél szokatlan lármás multságokat, a vadászat mindenféle nemeit, a mikbe egész szenvedélylyel tudott elmerülni. Egy napon aztán a rókahajhászatban lova elbukott vele, s a nő szörnyet halt.

Zelcz azt sem várta be, hogy Amáliát eltemessék; a gyűlölet és a szegény, mely itt gyötörte, a vágy és a bánat, mely amoda vonzá, a mint özvegygyé lett hírét meghozták neki, nem hagyta egy óráig is tovább ott maradni; éjjel-nappal sietve rohant föl Bécsbe a királynő elé, kinek bűnét őszintén bevallá, s miután keze most már szabad, ajánlá, hogy hibáját most már helyre akarja hozni; első nejét kiváltva a fenyítőházból, a hol férjének bűneért méltatlanul szenved.

A királynő rögtön fölkeresteté a titkos levéltárból a számot, mely alatt Zelczné a fegyencznők sorába fölvétetett; azután magához hivatá Steingrubert.

- Emlékszik ön a 101. szám alatti fegyencznőre?

- Igen, felséges asszonyom; rebegé az öreg, ki attól félt, hogy valaki rágalmazá őt a királynő előtt.

- Minő bánásmódban részesíté? kérdé a királynő szigorú arczzal.

Az öreg megrettenve hullott térdre: «Felséges úrnóm: igaz, hogy nem bántam vele azon szigorral, melyet hivatalom elém írt; igaz, hogy asztalomhoz vevém, még akkor is, midőn öreg barátaim társaságában voltam; de magaviseletével azt megérdemelte; kegyelem, ha hibáztam.»

- Nem hibáztál, kelj föl;... kegyelemre tarts számot, a 101. ártatlan. Most eredj haza; rendezz magadnál estélyt, a hogy szoktál, öreg barátaidat hívd össze, a 101. öltözzék azon ruhába, melyet én küldök neki; a többi iránt én intézkedem. Addig tarts titkot.

Steingruber sietett a fegyenczházba vissza; alig birta örömét elrejteni; néha egypár könyet is el kellett törnie szemében: a 101. ártatlan; ki fog szabadulni; akkor ő neki ismét nem lesz leánya.

A királynő pedig még abban az órában fölkeresteté Csornait, ki leányának szerencsétlen esete óta folytonosan Bécsben lakott, s nem szűnt meg a királynő kegyelmeért untalan zaklatni.

Most megadatik neki a kegyelem; ő is hivatalos e mai estére a fegyenczházba.

Ez est is eljött, a szokott kis társaság összegyűlt a felügyelő szobájában, mikor mind együtt voltak, az öreg Steingruber poharat emelt és reszkető szóval mondá vendégeinek, hogy ez búcsúpohár... kedves leányának eltávozására.

Mindenki kérdőleg tekinté rá, az öreg úr felelet helyett föltárta az oldalterem szárnyajtáját, s ott álltak a királynő előkelő udvaroncza és hölgyei, pompás díszruhában maga a királynő, ki a méltatlanul szenvedett ártatlanságnak ez elégtételt óhajtá megadni, hogy őt maga fogja kézen, s térden reá váró férjéhez vezesse ezen szavakkal:

- Csornai Katalin, báró Zelcz Vilmosné, ime kijelentjük, hogy ártatlanul szenvedtél, s törvényes férjed nevét ismét rád ruházzuk, s egyszersmind udvarhölgyeink sorába emelünk.

Katalin szive nem bírt meg ennyi örömet egyszerre; még fogta kezét a királynő, midőn ájultan lábaihoz omlott; az udvarhölgyek siettek őt fölemelni, életre hozni: ki ne érzett volna részvétet ily magas elszántság, ily áldozat iránt? Az életre visszatérő nő szemei egy bűnbánó arczzal találkoztak, annak az arczával, a kit szeretni soha meg nem szűnt, s ki most sírva esküvék, hogy örökké híve marad.

A nő... kezét nyújtá neki és megbocsátott.

*

A történetnek vége van. A kik így szeretik a végét, ne olvassák tovább.

Ez utóbbi sorok csak azoknak valók, kiknek szíve jobban szomjazza az igazságot, mint az örömkönyeket.

A királynő és az udvarhölgyek elhagyták a szomorú házat: Zelcz bárónénak a királynővel kellett menni, hogy lássák Bécs városa utczái a kimentett nőt fejedelemnője hintájában vele szemközt ülni, és tudja meg mindenki, hogy Mária Terézia jutalmazni is tud.

Öreg és ifjú gavallérok gratuláltak Zelcznek e családi dráma ily hatásos végzeteért; csak egy ember nem üdvözölte még: ...Katinka apja.

Az ott állt egy ajtó mellett és várt, míg rákerül a sor. Végre aztán ő is vejeurához lépett s igen csendes hangon így szólt hozzá!

- Báro Zelcz úr, ön az én leányomat nőül kérte, én nem akartam oda adni, ön ravaszul rávette őt, hogy titokban esküdjenek meg. Ön elfeledve leányomat, második nőt vett, s mikor e miatt üldözték, engedte, hogy az ártatlan lakoljon ön helyett. E csapás megölte nőmet. Ön hűtelen volt és gyáva. Most azt hiszi ön, hogy minden el van felejtve, mert a nő megbocsátott. Még hátra vagyok én. Én önt egy nyomorúlt embernek neveztem, s alkalmat akarok önnek adni, hogy azt megczáfolhassa, ha tudja. Mi egymásnak igen sokkal tartozunk. Nekünk azt meg kell fizetnünk.

Zelcznek nem lehetett a kihívás elől kitérni; két tanú jelenlétében történt az; az egyik az ezüst koponyájú kapitány volt, a másik Steingruber. Nem volt hátra más, mint segédek után látnia.

Zelcz segédei egyenes kardot választottak fegyverül, tudva azt, hogy a kurucz harcosok csak a görbe, vágó szablyához vannak szokva;... - Csornai azt válaszolta, hogy neki az is mindegy; nem bánja, ha kerekas ágyúra kell is kimenni.

Másnap jó hajnalban találkoztak a felek a schönbrunni erdőben.

Zelcz 36 éves volt, Csornai pedig 63, amaz fiatal, könnyűvérű, biztos szemű férfi, ki egész életében nem tanúlt semmit oly szorgalmasan, mint művészi vívást; emez viszontagságoktól megviselt öreg ember, kinek szemeit meg is homályosíták a titokban hullatott könnyek, s kinek húsz év óta nem volt kivont kard a kezében.

...Hanem azért csak mégis özvegyasszonyjá tette a vén kurucz Katinka leányát.

Zelczet szíven keresztül szúrva találták meg az erdőben. A párbajvívás nagyon tiltva volt, a segédek magukért hallgattak. Nem tudta meg soha senki, hogy ki ölhette meg? Minden ember a Rothenburg-család sértett férfiában sejté az ismeretlen boszúállót.

Pedig ez így volt... és ez nem mesemondás.

Smaragdok és zafirok.

Nem mindig az az erősebb, a ki győz, s nem mindig az a győztes, a ki élve marad.

Nagy vigasztalása az összetört nemesnek, hogy a babért maga után rántja a sírba s nem hagy belőle felülkerült ellenének.

Boldog a ki tudja, hogy kihullt vére után el fog száradni a mező, s nem terem több virágot a hódító számára.

Valami megragadó van azon eszmében, hogy egy egész ország, mely szabad nép keze alatt egy paradicsom volt, a mint e népet zsarnok szomszéd had eltiporta, hogy iparkodott maga is utána halni nemesebb urainak, hogy lepte be futóhomok, tengerfövény a ligetek helyét, a pálmák kertjeit, hogy tagadta meg bérce és völgy a termékenyítő folyamat a szolgatartománytól, hogy kerülte ki eső és harmat annak rónáit, hogy foglalta el az embert uralni nem akaró tájat a dú-vad.

*

Muley Husszein igen kis földbirtok fejedelme volt azon részében Egyiptomnak, a mit a Holdhegyek nagyon hozzájárulhatatlanná tesznek.

A török hódítók soha sem tarták érdemesnek ez útlejtőkre nem eső kis tartományt hadseregeikkel leigázni; elégnek találták, ha annak patriarchalis fejedelme hódolati elismerésül a szultánnak rendes jobbágydíjat fizetett, s a helytartó basáknak nem alkalmatlankodott.

Az omajiták őslakói voltak a kis hegytartománynak, kik régen a Hedsira-számítás előtt települtek meg itt, még az asszyr királyok haddúlása elől menekülve ide, s azóta nem vitték hegyeiken túl történetüket.

Azt beszélnek e kis nép hazájáról, hogy az volt maga a paradicsom. Nem a hitrege Édenkertje, mely magától termett enni, inni valót, s hol a polgárzat igényei a szükséges fügefalevélen túl nem terjedve, nagyon könnyen kielégíthetők voltak; hanem egy valódi civilizált paradicsom, melynek kényelmes országútai vannak, termékeny majomkenyérfaival szegélyezve; ültetett kókusz és pizáng ligetei, gazdagon termő rizsfölde, gulyái és ménesei, csinos városai, falvai, tarkára festett épületekkel; melynek asszonyai selyemben, férfiai lóháton járnak; melynek voltak részrehajlatlan igazságot szolgáló bírái; bátor és edzett hadserege; éneklő és csillagvizsgáló tudósai, s iskolái, a mikből a nép ezeket megértse; és a hol mind e jókat nem adta a föld ingyen, hanem azt meg kellett munkával szolgálni; mert a Holdhegyek mögött lakónak meg kell fogni a szelet, meg a vizet és meg a földet, ha azt akarja, hogy e három elem egymásnak hasznosan szolgáljon, különben a vizet elnyeli a föld, s a földet elhordja a szél. A föld ott könnyű homok, a hegyeknek patakjuk nincs, s a Khamzin viharok nyílt útja van a déli hegynyilaton keresztül. A homokból televényt varázsolni, az esőzéseket nagy medencékben fölfogni s a szél jártát ültetett erdőkkel elzárni, mind emberi kéz föladata volt. Az omajiták paradicsomában dolgozni kellett. Mi volt hát mégis a paradicsomi állapot náluk? Az, hogy mindenki korlátlanul ura volt munkája gyümölcsének... Nem jött abból senki dézmát szedni, nem vetettek rá adót, nem kívántak önkéntes adakozást; nem hajtottak senkit közmunkára ingyen; nem érezte senki semmiféle közteher súlyát.

De hát miből élt a fejedelem? Miből tartotta föl udvara fényét, mivel fizette hivatalnokait? hogy tarthatott hadsereget? mivel jutalmazta a néptanítókat, a tudósokat? mint építtetett községházákat, védfalakat? miből elégíté ki a szultánt és a helytartó basákat, ha semmi adót sem vett be?

Ez épen a paradicsom eszméjének a kulcsa! A titok megfejtése egy homokpusztában fekszik, a tenger és a Hold-hegyek között.

E sós sivatag, melyen sem fa, sem bokor nem tenyész, melyet a tengerdagály mindennap kétszer eláraszt s csigahéjakkal beterítve hagy el, az omajiták kincstára.

E homokpusztában valahol fedezték föl a Ptolomæusok idejében azt a hirhedett smaragdtelepet, melynek köveivel egykor Ptolomæus Evergetes egy egész trónterem boltozatát kirakatta. Két mértföldnyi területben e homoksivatagtól nem volt szabad emberi lakást építeni azon őrtornyokon kívül, mikben a király lövészei laktak, kik arra vigyáztak, hogy avatatlanok lábnyoma ne érintse e szent homokot, melyben a kis ország kincstára fekszik.

Tizenkét férfinak kellett csupán tudni a smaragd-telep hollétét. Azokat eskü kötelezése soha el nem árulni e titkot, s ha egy kihalt közölök, helyébe mást eskettek föl; ez volt a legfőbb, a leg-gazdagabban fizetett hivatal: a smaragdaknászoké. A környék népe és maga a kis tartomány lakossága is csak annyit tudott, hogy e smaragd-telep létezik valahol a homoksivatag fölszíne alatt; de hogy honnan járnak bele? mi úton hozzák ki a földből e drágaköveket? azt ki nem bírta találni senki.

Tán a tenger alatt jártak bele, vízmentes alaguton át? vagy épen más helyen rejtegették az aknát, míg látszólag e helyet őriztették nagy gonddal? Annyi bizonyos, hogy ez akna kifogyhatatlanná tévé a kis királykák kincstárát; még az egyiptomi helytartó basák sem bírták azt soha kiüríteni: a hagyomány szerint oly mennyiségben volt e földalatti kincs a bányászok rendelkezése alatt, s oly könnyű volt a hozzájuthatás, hogy csak azért nem hoztak belőle napfényre többet, mint a mennyire szükségük volt, hogy e nemes kő becsét le ne szállítsák sokasága által. Azonkívül is az olyan nagy darabokat, miknek senki sem bírta volna megadni az árát, rendesen a szultánoknak küldék ajándékba, kik eleitől fogva nagy pártolói voltak e kis ártatlan népnek, mely senkit sem bánt, semminek nincsen útjában, semmit nem igényel, meglakik a legterméketlenebb földön s oly pontosan fizeti a busás adót.

Valóban az ilyen népet nem is lehetett eléggé megbecsülni. Muley Husszein volt e kis országnak utolsó fejedelme. Ő gyűjtötte az utolsó smaragdokat a sós pusztá fövényéből.

De a mi becsesebb kincse volt Muley Husszeinnak drága smaragdjaival, az volt két tündöklő zafir, két bűvös drágakő, a miket életénél, országánál többre becsült.

Elmondom, hogy jutott tudomásra a zafirok titka. Ez idő szerint a hitbuzgó Szolimán ült a padisák trónján, ennek egyiptomi helytartója pedig volt «aranyos szájú» Ali.

Hogy miért nevezték e ravasz, kegyetlen katonát aranyos szájúnak? azt tán a hárem hölgyei tudnák inkább megmondani, egygyel több példát adván a bölcsek elé megfejtés végett, miért hogy a legkegyetlenebb férfit a nők legjobban szeretik? Még valószínűbb, hogy elpusztított országok népei adták reá e nevet, kiket fegyver helyett szép szóval hódított meg, s ha azután kincseiket megevé, méltán nevezhették aranyos szájúnak.

Muley Husszein neki is megküldé a rendes adót a szultán számára, s az ajándékot saját jóvoltára. Ali elődjének soha nem jutott eszébe, hogy a kis parti király ajándokát viszonzozzák, azok rendesen átvették a harácsot a sah küldötteitől, s megcsókoltatva kezeiket, hagyták őket ismét hazatérni. Ali jött legelőbb azon furfangos ötletre, hogy adófizető alattvalójához tisztelgő küldöttséget meneszszzen, melynek vezére volt Naómer bég, egy ravasz kurd, a kire az volt

bízva, hogy a tisztelkedés mellett nézzen szét abban a kis mesés országban: érdemes volna-e a fáradságra? A gyanútlan Husszein nagy kitüntetéssel fogadta a helytartó küldötteit, s minden pompáját udvarának előszedte, hogy előttük ragyoghasson. Több heti mulatás után tért vissza Naómer bég Alihoz; kifogyhatatlan volt a tündérregékből; ha a kis holdhegyi enclavéről beszélt, annak pálmaligetei, zománczos tetejű palotái, selyembe öltözött népe, a királyi udvar pompája, fénye meghaladták Sheherezáde meséit.

De a mi több volt smaragdnál és aranyból, két drágaköve van a királynak, két tündöklő zafir, két ragyogó szem, melynek bűbajos fényéről annyit tudott beszélni ura előtt a kurd.

A király nejének szemei voltak azok, Zórée. Naómer bég csak a szemeket láthatá belőle, mert az aranyfátyol az arc többi részét eltakarta; de ez épen elég volt arra, hogy esztétikáit veszítse bele. Semmiről sem tudott annyit beszélni Ali előtt, mint e bűbajos szemekről.

«Képzeld magadnak az eget, mintha a nappali kék égből látnád tündökölni a csillagokat; képzeld magadnak a tengert, mikor este leszáll bele a nap, s a tenger fenekén alszik, csendesén világítva föl a mélységből.

Ha a zafir a gyémánt tündöklésével birna, ha a vízből támadna a tűz, ha a hajnalvirágnak sugara volnának:... az sem, az sem, még az sem hasonlítana e bűbajos szemekhez.»

Addig beszélt Naómer bég Alinak Zóra szép szemeiről, míg nemcsak magát, hanem urát is szerelmessé tette beléjük.

«És e szemek tükrében meglátni tulajdon arcodat! És e szemek tüzeiben meglátni tulajdon szerelmedet!»

Nem sokára ismét elküldé Ali Naómer béget a királyhoz nagy pecsétes fetvával, melyben kinevezi őt Egyiptom összes főnemessége, a mamelukok fővezérévé. Ez volt a legegyszerűbb út Husszeint a szép Zórával együtt kicsalni rejtekéből, s rávenni, hogy Kairóban lakjék.

Muley Husszein szépen megköszönte a fetvát, visszaadta Naómer bégnek, s azt ízené tőle Alinak: «Inkább akarok a királyok legkisebbike lenni itthon, mint a szolgák legnagyobbika másutt.»

Alit nem pihenteté el a válasz.

Újólág visszaküldé Naómer béget a sahhoz, azt ígérve neki, hogy ha átjön Kairóba, s ott hagyja hegyeit, adójának felét elengedi; kísérve az ígéretet azon fenyegetéssel: ha pedig nem jön, akkor megkésztet. Muley Husszein megküldé a kétszeres adót.

Naómer bég pedig valahányszor visszatért tőle, mindig szerelmesebb lett az élő zafirokba, s lángoló szavaival oltotta át a szerelem mérgét Ali szívébe is. Ali átlátta, hogy itt «aranyos szája» nem győz, elő kell vennie «véres kezét», ürügyet kellett találni, a miért a szultán hadai megszállhassák a Hold-hegységet. Legelőbb is azzal vádolta a Hold-hegyek lakóit a szultán előtt, hogy királyostul együtt shiiták, a Szunna tagadói; a Shi és Szunna hitszakadás miatt akkor folyt a legkeserűbb harc két mohamedán faj, az ozmán és perzsa között.

Sztambulból a softák és imámok egyeteme erre vizsgálatot rendelt Muley Husszein ellen. Egész karavánja indult el a hittudósoknak a Hold-hegyek közé, s a nagy Bárámon keresztül éjjel-nappal vallatták dogmaticus fufanggal a kis nép bölcseit, a nélkül, hogy valamit ki tudtak volna belőlük venni, a mi eretnokségre bizonyít. Muley Husszein tűrte a boszantást és vendégszeretettel látta ellenségeit.

Ekkor azzal vádolá őt az imámok előtt Ali, hogy bűvész. A máguszokat akkor divat volt üldözni, pusztítani; a szultán nagy hadakat volt kész járatni az ezermesterek miatt. Az volt

különösen Husszein ellen fölhozva, hogy egy márványból és elefántcsontból készült bálványképet tart házában, melynek zafírból vannak a szemei, s mely az ő varázsmodataira megelevenül, s akkor úgy viseli magát irányában, mint nő. Újra elrendelék ellene a vizsgálatot. Fermán jött, melyben meg volt parancsolva, hogy a bűnös bálványképet mutassa elő az ulemák küldöttségének. A mohamedán nép nem azért rejti a nő arcát fátyol alá, hogy azt a férjen kívül más férfi szeme is lássa. E fátyolt idegen előtt föllebbenteni a legnagyobb gyalázat, mi egy keleti férj arcát érheti. Husszein sah kényszerítve volt e gyalázatot elviselni. Az ulemák tanácsa megjelent palotájában, s a főmufti nevében parancsolá, hogy adja elő azt a bálványképet, melynek tagjai elefántcsontból, fogai igaz gyöngyökből, ajkai korállból és szemei zafirokból vannak, s mely urának varázsszavára él és mozogni képes.

Naómer bég volt a vádló.

Husszein sah maga vezeté nejét az ulemák elé, saját kezével emelé le fejéről az aranyszövetű fátyolt. A vén tudósok elámultan tekintenek a csodaszépségre, kihez hasonlót csak ígéret a próféta a más világon, de ezen a földön senkinek sem ad.

- Ez nem lehet emberi alak; ez tünemény.

- Nevezd meg magadat, szólt Husszein a nőhöz.

- Nevem Zóra, születtem Bal-Asszurban, tizenkilencz év előtt, anyám volt Anisz, apám Hazán, dajkámat hitták Bulinak; tudok énekelni, táncolni, zenélni, pilaut főzni. Nőül mentem Husszein sahhoz négy év előtt, násznagyom volt Güzel Ahmed; apám, anyám, dajkám, tanítómestereim, násznagyom és öcsém élnek, s bizonyítják, hogy valóban én vagyok Zóra, Husszein sah egyetlen törvényes felesége.

Az ulemák sorba eskették a fölhívott tanukat, kik mind bizonyították, hogy Zóra nem tündér, nem bálványkép, hanem Hazán és Anisz vérszerinti leánya, emberi alak, húsból és vérből álló.

Naómer bég mindezzel nem volt kielégítve.

Csalók ezek mind, mert olyanra esküsznek, a mi lehetetlen; hát emberbőr színe-e ez? emberi szemek ragyogása-e ez? emberi hang csengése-e ez? A fejedelem bűvész, rabszolgái hitetlenek.

Az ulemák tanakodni kezdenek maguk között.

Ekkor a királyné ily kérdést intéze hozzájuk:

- Milyen vérük van a tündéreknak?

Egyik azt mondá: átlátszó fehér, másik azt mondá: kék, harmadik azt, hogy rózsaszín, negyedik azt állítá, hogy olyan színű, a milyent még senki sem látott; volt olyan, a melyik azt vélte, hogy azoknak éppen semmi vérük sincsen. Ekkor a királyné hirtelen kirántá férje övéből a handzsárt, s kezének kis ujját a márványsztalra téve, lecsapta azt az éles vassal.

Akkor kezét, melynek levágott ujjából sugárként lövelt ki a vér, az ulemák felé tárta, hogy a vércseppek azoknak palástjaira hullottak szerte, s reszketéstelen hangon mondá:

- Ime, az én vérem piros, mint minden emberé; száradjon rajtatok, mint az ártatlan tanubizonyosága.

E jelenettől elrémülve, az ulemák fölszedték magukat és elszaladtak; a vérrel tréfálni nem jó. A megszelídített oroszlán, ha vért lát, szilaj lesz, s nem lehet tudni, hogy Husszein sah nagyon meg van-e szelidítve.

Naómer bég magával vitte Zóra levágott kis ujját, mely lábaihoz gurult, s midőn azt átadta otthon Ali basának, ez megesküvék, hogy a mi még a levágott ujjhoz tartozik, azt is birnia kell, ha egy országba kerül is a megvétele.

Az ulemák tanácsa fölmenté Muley Husszeint a varázslóság vádja alól, s már úgy látszék, mintha semmi ürügy sem volna Ali számára a beleköthetésre.

Ekkor egy emlék jutott Naómer bégnek eszébe. Midőn az ulemák parancsára Husszein le-emelé a fátyolt neje arczáról, a szemérmes nő ennyi idegen férfi tekintetétől égetett arczát férje keblére rejté az első pillanatban, s ekkor Muley Husszein nagy, sűrű, holló fekete hajfürtei egészen eltakarták a deli hölgy fejét. Naómer bég úgy gyűlölte, úgy irigylé e szép fekete fürtöket. Még egyszer visszaküldeté magát Muley Husszeinhez Ali által.

- Az alkirály parancsa az, hogy az igazhivőknek különbözniök kell a hitetlenektől. Csak hitetlen és eretnek visel hosszúra eresztett fürtöket, az igazhivők férfiai fejüket borotválják, s a nőknek engedik a hajviselést. E mai naptól fogva tehát minden férfi a Hold-hegyek között simára borotválja fejét, mert ellenkező esetben a haját a fejjel vágatja le Ali basa.

A sah végig hallgatta Naómer bég beszédét azzal a nyugodt arczczal, a mivel Ali basa egyéb izeneteit szokta fogadni. A válasz régen meg volt érve.

- Hallod-e Naómer bég! Évek óta látogatsz el hozzám, mint követ, mint kém, mint bolond, mint árulkodó. Kivül-belül látlak, mintha kristályból volnál: tégedet és uradat. Fáj a szívetek azért, hogy boldog embert, boldog országot láttok magatokhoz közel, s igyekeztek rést találni, a min boldogságunkba betörhessetek. Híttatok magatokhoz fényes ígéretekkel, megköszöntem, nem mentem... Terheltetek kettős adóval: megfizettem, nem zúgolódtam. Vádoltatok eretnekséggel, mentettem magamat észszel, nem nyultam kardomhoz. Nőm arczát akartátok látni, türtem a szégyent; vérét akartátok látni, rátok omlott; sírtam, de nem panaszkodám. Hanem e vércseppekkel telve a pohár. Csak egy hajszálnak kellett behullani, hogy kiömljék. Allahra esküszöm, hogy egy hajszál elég! Nem hogy országom minden férfiainak hajfürteit, de egy hajszálat nem engedek tovább kívánataitoknak. Eredj vissza, hyena uradnak ebszolgája, s mondd meg neki, hogy e mai naptól fogva sem szép szót, sem adót nem kap tőlem többé, hanem ha érte jön, kaphat éles kardot, s ha elfoglalhatja, kaphat egy országot, melyben nincsen más, mint pusztaság, rom és temető.

Épen azt óhajtotta Naómer bég. Ide akarta ő Muley Husszeint ingerelni, hogy megsokallja a boszantást, hogy fölemelje megalázott fejét, s akkor aztán a hatalmasok elvehessék tőle országát és kincseit, a smaragdokat és zafirokat.

Attól tartott, hogy Husszein meg találja bänni egy éj alatt heves beszédét és visszavonja azt.

- Add írásban, a miket mondtál, mert Ali nem fogja különben elhinni szavamat.

- Írásban fogom adni.

- Kutyaőrre és megpecsételve.

- Kutyaőrre fogod kapni és megpecsételve, még pedig úgy, hogy el sem veszítheted.

Azzal Muley Husszein egy intésére lekapták lábáról Naómer béget, lerántották kabátját, s egy írástudó férfiú hegyes tüzes vassal a tulajdon hátára írta föl neki a sah izenét Ali basához, szép talikos arab írással. A végére oda nyomták Muley Husszein néviratát foglaló pecsétjét, parázson megtüzesítve; s ekként biztosítva őt arról, hogy a rábízott levelet a kutyaőrrel el nem veszítheti, felültették egy sánta tevére, háttal a feje felé, s annak farkát kezébe adva kantár helyett, úgy vezették keresztül a határon.

Muley Husszein ez órától fogva tudhatá, hogy mi sors vár országára. Ürügyet kerestek ellene, azt megtalálták, boldogsága, szabad léte, kincsei sérték a hatalmasok szemeit, azokat el fogják tőle venni; beköltözik országába lassankint a török uralommal együtt járó szegénység; elaljasodik, elbutul a nép; a nőket a hárem, a férfiakat a janicsárok csatái foglalják le; az országból száműzik a bölcseséget, s ki ad igazságot egy olyan kicsi országnak, a minek még csak neve sincsen?

Nem sokkal jobb-e ennél meghalni?

Meghalni népestől, országostól; meghalni útnak és utczának, meghalni erdőnek és mezőnek, meghalni úgy, hogy a hódító még csak paripáit se legeltesse a legyőzöttek sírja fölött. Muley Husszein összegyűjté a nép bölcsseit, s elmondá előttük, hogy mi vár reájuk.

Mindnyájan helyeselték szándékát.

Legelső teendőjük volt a smaragd-bányák elpusztítása. A bányászok, kik eskü alatt tarták azoknak hollétét titokban, mind fölhevítették a sahhoz, s eltávozásuk után harmadnapra a halászok meglelék hulláikat, miket a tenger a partra kihordott. Valószínűleg magukkal együtt fölvetették a tenger alatti alagutakat, miken a bányákba jártak. A tenger nem beszélte ki a titkot. Másnap parancsot adott Muley Husszein, hogy a lakosok hordják ki a városok köztereire minden drága kelméjüket s égessék meg, arany és ezüst ékszereiket temessék el sziklák alá; a gabonát hányják a vizekbe.

Minden úgy történt, a hogy parancsolá.

Harmadnap elszakíttatá a víztartók gátjait, a mesterségesen fölszorított tavak előzőnlötték a völgyeket, s eliszapolták a gazdag ültetvények tábláit.

Negyednap a pálmaerdőket vágták ki tövéből, lerontották a banaanligeteket, mik a Samum forró vihara ellen védték a kis országot; jöhet a Samum ezentúl, nem töri meg lángverő szárnyai röptét semmi.

Ötödik nap jött a híre, hogy a mamelukok tábora a határon van. Ekkor történt meg az, a mit legutoljára hagytak. Az egész országban minden férfi megölte nejét, anyját, gyermekeit, özvegy nők maguk ugráltak a sziklákról alá; az öreg emberek siettek házaikba kanóczot vetni, azután fölálltak az égő ház tetejére, s onnan buzdíták a fiatalokat, a kiknek karja még bírja a kardot és lándzsát.

Első volt maga a sah, ki e rémes elhatározásra példát adott, első áldozat volt Zóra; és első volt a két ragyogó zafir, mely a smaragdokat a sírba követte. És akkor üszköt vetettek minden háznak, s úgy indultak, családjaik véréből csepegő kézzel Ali és Naómer fogadására.

Nem harcz volt az, csak öldöklés; inkább meghalni, mint ölni sietett mindenki, a kinek nem volt mit keresni itt e földön többé.

Naómer bég azon volt, hogy elevenen fogja el a királyt, kit messziről meg lehetett ismerni a csatában, hosszan lobogó fekete hajáról. Testőrei egyenkint estek el már; ő maga küzdött utoljára. Azonban a mint látta, hogy egyedül marad, elhajítá kardját, s pisztolyával szívére keresztül lőtte magát. Ellenei még holttestét sem kaphatták be, mert öltözete naphta és görög-tűz olvadékba volt itatva, s a mint az a lövéstől meggyuladt, hozzá közelíteni nem lehetett, ott égett hamuvá a győztesek szemei előtt.

Szomorú győzelem volt ez Ali basára nézve!

Az egész meghódított tartományban nem talált mást, mint levágott erdőket, leégett házakat s temetetlen halottakat.

Azok között megismeré Naómer bég a zafirszemek tulajdonosát, a királynét.

Miért nem égeté el őt is Muley Husszein, mint magát? Talán, hogy elleneire nézve annál súlyosabbá tegye a veszteséget a felismeréskor.

Még az a reménye maradt Alinak, hogy legalább a smaragd-bányákat fölfedezheti. Azokra is lehetetlen volt ráakadnia.

Egy év múlva az egész kies tartomány oly pusztá és nyomorult volt, hogy embert nem lehet oda telepíteni. Ali basa e győzelemért majd a fejét vesztette. Volt annyi keleti bölcsesége, hogy maga helyett Naómer béget vesse oda a szultán haragjának, ki nem tudta megbocsátani, hogy évenkénti smaragd-adójának ily hiábavaló vitéz tettel vetettek véget.

Naómer béget lenyakzták, levont bőrét még most is mutogatják a hét tornyú kastélyban, mint ritkaságot, melyre eleven korában irtak chaldéi betűket egész sor számra.

Az elpusztult smaragd-bányákat azóta is folyvást keresik és mindig hasztalan.

A kis szabad tartomány, ha boldog nem lehetett önfiai alatt, legalább megtagadta szolgálatát az idegentől, s lett pusztá, kietlen és sivatag!

Kurbán bég.

Aradról északkeletnek mintegy nyolcz óra járásnyira fekszik Dézna helység; jelenleg csendes philosophi kedélynek való hely; olyan nyugodalmas válópont észak és dél között, a hol még a szőlő is díszlik és tetszetős bort ad, hanem már a fenyő is nagyot nő. Még pedig nemcsak a gondosan művelt déli hegyoldalakban s az uraságok parkjaiban, hanem az elvadult pagonyokban is, a hol a kiemelkedő fenyőtörzs derekát sudara hegyéig befutja a vadon termő borág.

A hegyek közül erős patak jó elő, mely most megkerüli a helységet, s a ráépült vashámor gépeit tartja messze csattogó munkában; a völgyi utakon széles oláh társzekerek csörömpölnek, mik a vasbányákból hordják a nyers érczet az olvasztókba; az érczkerek, az olvasztók számára nincs sem éjjel, sem nappal; környékük messzire terítve van érczsalakkal és szénporral; s a halomra hányt vörös vastörmelék négySZerte magasabban emelkedik, mint az épület teteje.

Mindenkinek ide alatt van dolga, hivatása, baja és öröme, arra a várra ott fenn a dombon senki sem gondol, már pedig a vár sánczain most is díszlenek az orgona-bokrok, s minden tavasszal kivirítanak, hogy a pusztá kőfal egészen lilaszín prémet kap tőlük. Pedig abban az időben, mikor ezeket oda ültették, még Stambulban is a nagyúr szeralji kertjében cserepekben ápolták a syringát.

A vár széles pinczefalai közt most is keresnek még kincseket s találnak helyettük csontokat és betört koponyákat, mikor aztán a kincskeresési kedv elmúlik, megint nem gondol rá sokáig senki.

A várhegy oldalán van egy széles négyszögű tér, eleven sövénynyel bekerítve, s gyümölcsfákkal beültetve. Ez is régi kert lehet már, a sok százados diófák odúi tanuskodnak régisége felől. A kert aljában áll egy kis hegyes tetejű kerek épület, olyanforma, mint egy félbehagyott mecsettorony, ez még az újabkori birtokosok által épen van tartva s a köznép úgy nevezi, hogy «palota».

Én szeretem ezt a völgybe szállt korszakot; s nem bánom, ha minden vár rommá lesz egy időben. Déznavár denevéreinek sincs nagyobb nyugalma a kísértetektől, mint más omladékok szárnyas lakóinak, a kik valószínűleg az éjféli uraságok postái gyanánt szolgálnak, azért repkednek az éjszaka alá és fel.

Magyar emberek építették ezt a várat; legutoljára Kornisok kezén volt; s hogy Nagyvárad és Boros-Jenő török kézre jutott, ezt is könnyű szerrel elvette az ozmán s azontúl török úr parancsolt belőle a vidéknek.

Még könnyű munka volt akkor török úrnak lenni, nem úgy, mint most! nem alkalmatlankodtak akkor orosz, francia és angol követek a magas portánál kellemetlen kérdezősködésekkel, nem ütögettek tenyérrel a hathumáyumra vakmerő alattvalók a szkupstinákon; nem hirdették nagyszájú ujságírók EurópáSZerte a keresztyének válogatott szenvedését; a «beteg embernek» még akkor nagyon jó gyomra volt: szegény megrágott nemzeteket megemésztetni.

«Fizess és hallgass!» gyönyörű jelszó volt. Azóta is sokat használták már; teheti, a ki bírja.

Kurbán bég volt Déznavár parancsoló ura: neki pedig parancsolt a borosjenői pasa, Hasszán.

Egyszer a többi között a pasa és a bég együtt üldögéltek a közel menyházai kéj lakban, mely még Dézna várához tartozott, s mint híres fürdőhely, a mosdani rettenetesen szerető török urak kedvencz mulató helye volt. Ott ültek a kömedenczében, bugyogó víz közepén és hosszú

kacsringós szárú nargyléből szítták a mennyei dohányfüstöt; azon vitatkozva egymással, melyik vitte közülök a nép megigázásának tudományát nagyobb tökéletességre?

- Engem a legyek a múltkor nagyon boszantottak a verőfényen - szolt a borosjenői pasa; - másnap megparancsoltam a parasztnak, hogy nekem két véka eleven legyet szedjenek össze egy hét alatt. Bizony mondom, hogy összeszedték.

- Az semmi - felelt rá Kurbán bég. - Váram alatt a tóban nagyon sok béka lakik, s azok engem éjszaka nem hagynak aludni fertelmes ümmögésükkel. Annálfogva kiadám a parancsolatot a bírának, hogy nekem reggeltől estig czirkálókat rendeljenek a tó mellé, a kik folyvást követket hajigálnak a tóba! - azóta megnémultak a békák.

- Ez mind csak tréfa; de én legközelebb kihirdtettem a falvakon, hogy parasztnak nem szabad arany- és ezüstpénzt tartani, mert az nemes-pénz; parasztnak paraszt-pénz való, rézből, azért mindenki siessen azt Jenőben beváltani, mert a kinél két hét múlva arany- vagy ezüst-pénzt talállok, azt rabul elviszem. - Azóta nem győznek a rézbányai kovácsműhelyek elég aspert és lengyelgarast kalapálni, úgy hordja a nép pénzét Jenőre beváltani.

- Ez is jó; de én még többet tettem. Ez a magyar és oláh nép mégis csak sok mi hozzánk képest, hiszen százra esik egy török. Ha egyszer eszébe jutna neki, hogy ránk feküdjék, a pusztá terhével agyonnyomna. Hogy azonban még csak ne is gondolhassanak valami lázadásra, azt cselekedtem, hogy megtiltám a parasztnak, akármiféle fegyvert, avagy öldöklő szereszmot magánál tartani. Ásót nem szabad nekik tartani, csak falapátot; fejsze helyett fűrészt, vasvilla helyett favillát, kasza helyett sarlót, még kést sem szabad nekik tartani: mert az öldöklő szerszám.

- De hát akkor mivel metszik meg a szőlőt, meg a kenyeret?

- A szőlőt metszhetik csizmadia-dikicscsel, a buzakenyéréről pedig már elszoktattam őket s a málékenyérhez nem kell kés, mert azt törik.

Hasszán pasa újra töltötte pipáját a szolgálattelvő szerezcsennel s nyakig belemerülve a kömedenczébe, engedé úszni szép fehér szakálát.

- Szép dolog a szakálviselés, fiam bég: ellenben utálatos a halántékig hajjal benőtt fej. Ez a kutyával atyafi nép itten megfordítva találja szépnek. Tíz év előtt, hogy idejöttem, mind az egész állat borotválta, s a mekkorára akart nőni a haja, akkorára ereszté. Nem tetszett nekem ez a szemtelen daczolás. Én azt mindig titkos lázadásnak tekintém a szultán és a félhold hatalma ellen; az ilyen külső viselés-mód jelensége annak, hogy ők nem akarnak minket itthon találni, annálfogva rendeletet adtam ki, a hitványoknak, hogy mindenki megereszse a szakálát, s a fejét a búbjáig megberetválja, mekkora kontyot hagyjon? azt merre csavarítsa? különben majd fejestől vágatom le! A silányok szót fogadtak, s olyanná beretválták a fejeiket, a milyenné én parancsoltam; lemond ez a nép még az ízléséről is, ha erősen parancsolják.

- Úgy van, Hasszán apám. Az a bölcs kormányzás titka, hogy a hatalmasok minduntalan gondoljanak ki valamit, a mivel a zúgolódók kötelékeit még szorosabbra húzzák; mert mihelyt egy bilincshez hozzá szoktak, mindjárt emelgetik a fejüket. Rajta kell a nyakukon tartani sarkunkat mindig. Én éjjel-nappal azon töröm a fejemet, mit találhatnék ki olyat, a mit még nem kóstolt ez a nyomorú nép, mert mihelyt azt hiszi, hogy jó ember lettem, megesz. Halld csak: a minap megsokaltam, hogy a csauszok fizetése olyan sokba kerül nekem. Igaz, hogy a szultán Khaznéjéből jó, hanem már a kincstárnok elcsípi felét, s nekem csak illendő megta-
karítanom a másik felét. Hát nem rég azt gondoltam ki, hogy a ki ezután valami ügyes-bajos dolgát a kadi elé akarja hozni, az többé ne tehesse maga élőszóval szokott magyar vagy oláh nyelven, hanem tolmácsoltassa a csauszok által törökül, s fizessen nekik minden tolmá-

csolásért egy vonás forintot, mert sokkal illendőbb, hogy ők tanuljanak meg törökül, mint a török tanuljon ugatni az ő nyelvükön.

Hasszán pasa nevetett a jó tréfának.

- De hisz úgy mégis csak felkophatik a csauszaid álla, mert ezentúl hát azt teszik a földi emberek, hogy nem perlekednek, hanem elvégzik a bajaikat majd egymás között.

- Ne hidd azt, Hasszán apám! Sőt azóta úgy elszaporodtak a pörök, hogy a csauszok nem győzik a tolmácskodást, s ennél fogva maguk a felek megfizetik nekik a díjat, s úgy beszélnek törökül a kadi előtt, hogy gyönyörűség hallgatni; oh hidd el, hogy ez a nép elhagyja a nyelvét is, ha rá parancsolnak; de azért megtanul akármi nyelvet, hogy egymással pörlekedhessék.

Hasszán pasa azt mondta, hogy azt ő is meg fogja próbálni.

- Hanem én mégis többre vittem, mint te. Én a hitében támadom meg. - Először díjt adok annak, a ki önként muzulmán lesz vagy a gyerekét muzulmánná teszi. Ezek a gyaurok szeretnek nagyon sok ünnepet tartani; azokat a napokat megfizettetem velük, minthogy nekem nem dolgoznak, viszont a török ünnepet nekik is meg kell ülniök, s ha sürgős munka idejére esik ünnep, ezt meg kell váltaniok nehéz pénzen, hogy maguknak dolgozhassanak. A kit ének-szóval akarnak eltemetni, azért a dervisnek fizetni kell, hanem ha a dervis temeti el s turbános fejfát tesznek neki, az ingyen járja. A ki egy török kulacsából iszik, vagy kenyérébe harap, annak törökké kell lenni; a mely asszonyt egy török ember megcsókol, az törökké lesz; a ki egy papucsot, a mit a török ember az utcán elejtett fölvesz, az törökké lesz; és a kik hitüket megtagadták, azoknak a dervisek előtt hétszer hét kövel meg kell hajítani a keresztyén templomot, le kell köpni a piacon a feszületet; csúfnévvel kell illetni a szenteket és leátkozni magáról a keresztvizet! - Megteszik... Igen sokan megteszik. Oh ez a nép még a vallását is elhagyja, ha nagyon szorítják a nyakát.

Kurbán béget nagyon boszantotta az, hogy Hasszán pasa olyan dolgot talált fel, a mire ő még nem jött rá magától.

- No jól van. Te már sokat megpróbáltál, én is. Hanem hát az még mind csekély bizonyság. A sanyargatott nép szolgál, koplal, fizet; kiadja, ha fenyegetik, utolsó garasát; elfelejt beszélni, kiborotválkozik, kiöltözik; Istenét megtagadja; ez mind hagyján. De én be fogom bizonyítani neked, hogy ha én akarom, el tudom tőle venni azt, a mi legdrágábbja: szerelmét és becsületét.

- Világosabban szólj, mert így nem értem.

- Hát én azt mondom, hogy: - mi van csak ma? Rebbielavvel tizenkettedik napja. Tehát mától számítandó egy esztendő alatt én Dézna váram palotájában száz, azaz kerek számmal száz olyan szűz hajadont fogok összegyűjteni, a kiket az oltártól hozok el vőlegényeik kezéből. Jövő esztendei Rebbielavvel 12-dik napján mind a százat elküldöm Stambulba, a nagyúr serralja számára. Mit gondolsz, Hasszán apám? Az lesz a valami! Száz olyan hajadon, a ki már esküt mondott vőlegényének, s abban a perczben vált meg tőle?

- Azt mondom rá, hogy semmi sem lesz belőle.

- De ha én fogadom, hogy lesz.

- Kettőn áll a vásár, fiam bég. Ne kezdj magadnak ilyen tréfát, ne köss te ki asszonyokkal. Nem tudod még, hogy micsoda ellenség az? Az asszony nép anélkül is abban van nevelve, hogy az ő urának ne engedelmeskedjék, az asszonyféle mind született lázadó. Én már láttam tökéletesen megszelidített oroszánt, párduczot, tengeri tigrist, tökéletesen megszelidített asszonyi állatot - még nem. Ha puskaport tennél az ágyad alá s pipával a szádban aludnál el mellette, nem volnál olyan nagy veszedelemben, mintha arra gondolsz, hogy azt a bolondságot

teljesítsd, a mit most mondtál. Inkább csörgőkígyót szedj össze pusztá kézzel százat. Az asszony nem fél ott, a hol a férfi megijed. Az asszony nem gondolkozik, mielőtt tenne valamit. Az asszony ravasz és boszúálló! Én csak azt mondom neked, hogy tégy a jobbágyaiddal, a mit akarsz; de az asszonyaiktól őrizd magadat. Hidd el én nekem, hogy én sok szép fejet láttam már a gazdája nélkül elszaladni, a ki nem hitte azt, hogy milyen halálos csípése van ennek a fényes bogárnak.

Kurbán bég pedig azt hitte, hogy Hasszán csak azért akarja őt erről az ötletről lebeszélni, mivel attól tart, hogy ha ő a szultánt ily merész ajándékkal lepi meg, még könnyen megfordulhat a lakás rendje, s ő nyerheti el a borosjenői pasaságot; mert hiszen ilyen érdek szökták előre vinni a becsületes embereket.

- Már pedig, Hasszán apám, akár hiszed, akár nem, én mához egy esztendőre egy csoportban indítok útnak 100 rableányzót, a ki mind esküdt mátká volt a környékben. Ha hiszed, azzal erősebb vagy a hitben; ha nem hiszed, fogadsz rá, a hogy igaz lelkű emberhez illik.

- Fogadok is ellene, ha kívánod annyi aranyban, a mennyi egy oláh süvegbe befér.

- Állok a fogadásnak.

- Igen; de minden csalfaság nélkül: a hajadonok között nem szabad semmi vénnek, fogatlan-nak lenni: se olyannak, a ki veled egyetértett, a kit te biztattál fel, hogy álljon rá a tanácsodra; hanem mind valamennyit erővel kell az oltár elől elragadnod, kiszakítanod a vőlegénye kezéből; menyasszonyi koszorúval a fején felkapnod a lóra, s magadnak vinni el Déznavárra és zárva tartanod, míg a szám nem teljes.

- Ezt mind megállom. Itt a kezem rá.

A két úr a kömedenczéből átnyujtá egymáshoz kezeit, megerősítve a fogadást erős kéz-szorítással, s ezután behinteté magát boraxszal s letörültetvén illatos spongiákkal, mint valami úrkisasszonyok, tömérdék rabszolga segítségével felöltözének s mentek mindennapi kenyerük után, a mi alatt szegény ember természetesen egy szelet kenyeret ért; nagy urak pedig húsz tál ételt, jégbehűtött hatféle italt, tánczoló és éneklő bayadérek s mindenféle rabszolgákat, a kik nekik hizelegnek.

Most is nagyon gyér az úri rend száma azon vidéken, hol Déznavár áll; a török idejében pedig épen senki sem lakott azon a tájon birtokos nemesaink közül. Bécs messzesége, Erdély közelsége, bármelyik párthoz tartozott is valaki, elvonták őt e vidéktől s ha egyikhez sem tartozott volna, a török pasák önkénye tűrhetetlenné tette volna reájuk nézve az ittlakást. Ilyenformán néhány százezer lélekre menő nép nem látott egyéb urat, mint a ki turbánban jár. Az volt az uralkodó főveg, azt kellett megsüvegelni mindenkinek.

A szegény magára hagyott néppel aztán könnyű volt bánni; az olyan úrféle mindig nyughatatlan, fenhéjázó; írni, olvasni tudó megtudja, hogy mi történik a távolabb világban s tudósítani képes messzelakókat egy ülőhelyéből; annak nagy összeköttetései vannak, arra sok ember hallgat; azt ha elfogatja, levágatja a pasa; híre futamodik, számot kell róla adni; ha megharagszik, felmegy a szultánhoz, panaszt tesz, a pasa urakat kellemetlenségekbe keveri; az mindig ábrándos dolgokon töri a fejét, az mindig az ország dolgait akarja intézni, minthogy magának semmi dolga: az őseinek viselt dolgairól álmodozik; az képes a nagy heverés miatt fegyverrel támadni a pasa urak ellen, mert jó húspanban van, a verekedni tanul; az győzi pénzzel, mert van neki miből s utoljára az úrféle azt sem bánja, ha megölik, mert tudja, hogy a nevét így valami rongyos ember fel fogja jegyezni valami rongyos papirosra s rongyos unokák meg fogják emlegetni róla s ez tetszik - a bolondnak. Ennek olyan az utókor emlegetése, mint a Mohamed paradicsoma nekünk - törököknek.

Hanem a tisztán pusztán szűrös, gubás parasztnép: ez az igazi török pasának való csendes birodalom; a milyent Kurbán bég szeretett volna az egész világon látni, a hol csak a félhold ragyog. Nem zugolódik ez; nem háborgatja a basáit; ha lármáznék is, ki hallaná meg, ki hallgatna a szavára; ez nem tud róla soha, mikor verik tönkre a velenczések a török hajóhadat? mikor veszt a szultán ütközetet a Duna partján? mikor támad lázadás ellene saját seregében? mikor volna alkalmas idő a legelső követ felragadni az úton s azzal kergetni kifelé.

A pasa tetszése szerint elpusztíthat belőle akármennyit, nem kell vele beszámolni senkinek; ez nem mehet instántiával Stambulig; baj volna neki gyalog olyan messze menni, kivált ha minden állomáson botot kapna a talpára; be sem eresztenék ily rongyosan a fényes divánba; aztán ennek elég gond a szántás, vetés; nem bajlódik országok dolgaival; nincs is czímere, a mire büszkélkedjék, olyan átkozott csúf czímerek, egy-egy kardraszúrt török fővel, a mikről mindig azt látja az unoka, hogy ősapja miféle gonosz tettet követett el, s maga is hasonlókra buzdúl; a szegény paraszt már az öregapja keresztnévére sem emlékezik, s e tájon még vezetőnevet sem igen hord: hínak kit-kit az apjafiának; ennek a verekedés nem jut eszébe szegénynek; örül, ha vasárnap pihenhet a heti munka után, s egy puska lövéstől mind szétszalad. S ugyan minek is kockáztatná az életét, hát hiszen, ha levágják s tízet-húszat ott hagynak az útfélen temetetlenül, esztendő múlva fogja tudni valaki, melyik volt az ő koponyája az ott heverők közül?

Bizonyára a borosjenői és déznai pasák mindazt könnyen megtehették, a mivel dicsekedtek. A szegény parasztnak még csak újságírója sem volt akkor.

Van azonban a Déznávár mellett egy Boros nevű falu, Kurbán béget már jó eleve inték már bánkutai és jenői úri barátai, hogy ennek a falunak, a mennyire lehet, hagyjon békét, mert azok igen vállalkozó emberek.

Valaha nemes emberek voltak és kálvinisták - magyarok.

Híres verekedők!

Híres kiabálók; szabadságaikat emlegetők és pörpatvar-kedvelők. Ezeket jó lesz nem bolygatni.

Egy félszázad alatt ugyan rendszeresen kiforgatták a jámborokat, a miből ki lehetett forgatni, elvették a papjaikat: kénytelenek voltak gyermekeiket a szomszéd oláh faluba hordani megkereszteltetni, s hogy egy kis imádságot halljanak, oda kellett járniok; eloláhosodtak, elhagyták a magyar nyelvet, viseletet, az újított vallást: a nemesség természetesen kárba esett egészen; ki lettek vetkeztetve régi tulajdonaikból; hanem egy megmaradt mégis náluk, a makacs kálvinista nyak, a kemény magyar ököl és a nemes veszekedni vágyás.

Ezeket pedig jó figyelembe venni okos előljáróknak.

Kurbán bég annyit már tudott felőlük, hogy nagyon rossz fizetők. Ezért jobbnak is találta a rájuk eső harácsot a szomszéd falvakra róni, a mik sokkal jámborabbul fogták fel az uralkodó viszonyokat.

Merész fogadása után tizedik hónapra Kurbán bég közel volt hozzá, hogy ura legyen fel-fogadott szavának.

A fogadás, mint tudjuk, az volt, hogy egy év alatt Kurbán bég száz szép hajadont szed össze, kiket erőszakkal rabol el vőlegényeik kezéből. No biz ezt nem volt nehéz teljesíteni.

Az előleges kihirdetésekből megtudta, hogy mikor lesz valamelyik környékbeli faluban eskető; akkorra ott toppant egy pár száz szarácsival; elég volt az oda; s mikor a násznépség jött a templomból kifelé, azt a lányt, melyiknek koszorú volt a fején, felkapták a lóra; a kinek

valami szava volt ellene, annak adtak egy párt a fejére buzogánnyal; azzal csendesen mentek haza; senki sem üldözte őket; tán csak egy pár oláh átok, a mit pedig nem értenek a török dsinek.

Az elfogott arát pedig bezárták a vár alatti kerek épületbe, melynek neve máig is palota. Ott egy eunuch háremőr és néhány szerecsen rabnő vigyázott rájuk s szolgált körülöttük.

Az eunuch igen becses darab jószága volt Kurbán bégnek. Kétszáz ökör árán vette az edrenei vásáron. Nagy tudós volt asszonyi tudnivalók előadásában; valódi bevégezett tanár ebben a szaktudományban. Himzeni, énekelni, dobbal, cziterával játszani a legrövidebb idő alatt megtanítá, a kinek arra hivatása volt, táncolni a bayadérek csábító mozdulataival alaposan betanított két hónap alatt s a mellet, értett mindenhez; arczkendőzés, turbánkötést hajak czifra fonadéka, fogak fehérsége, bőr lágy-sága, mindezt csalhatatlan szerek és műértő útmutatás szerint tanítványaival szépen megismerteté. A szófogadatlanokat, vagy a kik szemeik szépségét pityergéssel rontják, meg is fenyítette, ha kellett, még korbácscsal is; ilyenformán megbecsülhetetlen embere volt Kurbán bégnek, a ki nem mulasztá el koronkint meghivogatni magához Hasszán pasát, hogy bemutassa, mennyit haladtak elő tanítványai; s hányan vannak? már van hetven, aztán nyolczvan, majd kilenczven. A mint az év végéhez közelített, együtt volt szépen a fogadott száz szép hajadon a palotában. Senki sem követelt belőlük vissza egyet is; s nem is vehette volna el tőle.

Hanem egy nagy úr mégis volt, a ki elvehette, azt kifelejté Kurbán bég a számításból; ő hatalmassága a halál!

Mikor mind a száz együtt volt már, akkor jó nagy ijedten az eunuch a palotából jelenteni Kurbán bégnek, hogy egy a szép odaliszkek közül megszűnt tulajdona lenni; meghalt.

- Utczu! Kilenczvenkilencz! - kiálta fel ijedségtől dühösen Kurbán bég.

- Melyik volt az az istentelen, a ki nekem megpróbált halni?

- A «penészvirág» volt az uram. Én nem vagyok az oka: én vigyáztam rájuk eleget, mindig mondtam neked, hogy minek szedted fel ezt a nyávad, halovány bábót? Ez nem él meg. Már most lásd, hogy másikat szerezz helyette, mert a határidő közeleg.

- Könnyen beszélsz. De ez a czudar czondrás nép, a mióta zavarom őket, titokban esküszik, vagy épen nem is esküszik; aztán nincs most farsang, ebben az időben nem házasodik senki.

- De én tudok egy menyegzőt, a mire most készülnek itt a szomszéd Borosban.

- Azokat nem örömet háborgatom; mert rossz emberek. Hanem hát most kénytelen vagyok vele. Eredj vissza a palotába s őrizd a kilenczvenkilenczet, a századikat megszerezni majd az én dolgom lesz.

Kurbán bég a borosi menyasszony-rabláshoz sokkal több szarácsit vitt magával a várból, mint egyéb alkalmakkor, mert bizonyos volt felőle, hogy ott verekedésre kerül a sor. A falu különben nem messze van Déznavártól, a várat akár üresen hagyhatja a háta mögött; ki merné azt megtámadni? ha megtámadnák, elég volna azt megvédeni néhány komparadsi az öreg ágyúkkal.

Azalatt azonban, míg az eunuch a várban járt, csodák történtek a palotában.

A kis «penészvirág», a hogy a halottat még életében elnevezték halvány voltáról, midőn a terítőre ki volt fektetve s felöltöztetve fehér halotti ruhába, mikor a mellette virasztók legjobban siratták, egyszer csak felnyitá nagy holdsugáros kék szemeit és megszólalt: «ne sírjatok!»

A leányok megrémülve sikoltoztak; de futni nem volt hová, mert minden ajtót zárva tartott az eunuch.

A penészvirág felült a ravatalon, fején a zöld myrtuskoszorúval s azt mondá erős, szokatlan hangon:

- Ne féljetek; a más világról jövök: onnan hozok nektek üzenetet, s hogy lássátok, mennyire más vagyok, mint a ki voltam, nézzetek ide.

S azzal azt az erős selyemszalagot, melylyel kezei egymáshoz voltak kötve, egy rántással úgy szakítá ketté, mintha gyapjufonal lett volna. A bámulat fogott el mindenkit: a kis penészvirág azelőtt egy czérnaszálat nem volt képes elszakítani mikor varrt.

- Hallgassatok rám. Mihály angyal azt üzeni nektek általam, hogy szabadítsátok meg magatokat, mert az ime kezeitekbe fog adatni ma. Kurbán bég ma helyettem, a ki meghaltam, hogy a százas szám ki legyen, új menyasszonyt rabolni indul ki a várból; magával viszi legtöbb csapatját, a várban kevés marad. Azalatt lejö a palotába a háremőr, hogy engem eltemessem. Mielőtt a szemfedőt rám takarná, rám fog hajolni és megcsókolni; abban a pillanatban én két karommal magamhoz szorítom fejét, s ti hirtelen rárohanva, kezeit chawljaitokkal hátrakötöztetek. Nem kell félnetek; olyan erősen fogom őt tartani, mint egy halott, a kinek a karját nem lehet kihajtani. Ha megkötöztétek, elveszitek tőle a földalatti folyosó kulcsait, mely a palotából a várba felvisz. Én foglak benneteket vezetni. A folyosó túlsó vége a bég fegyverkamrájába nyílik; ott mind felfegyverezzük magunkat s azután megrohanjuk a kapunál és a bástyákon őrt álló komparadsikat, s leöljük őket. És azután mi leszünk belül a várban és Kurbán bég kívül, s rajtunk fog állni, hogy őt be ne eresztjük többet.

A kilenczvenkilencz menyasszony mind térdre borult e beszéd alatt a ravatal körül s ereiben mindegyik emberfölötti tűz gerjedését érzé, és mindegyiknek halvány lett az arcza, de aczél lett a karja.

- Esküdjete meg nekem, hogy így fogtok cselekedni!

Halk moraj volt az eskü.

Azzal a penészvirág ismét visszafeküdt halotti nyughelyére, behunyta szemét, összetette kezeit keblén; lélekezete elállt; olyan lett, mint egy halott.

Nem sok időre látták a menyasszonyok, hogy a mit előre elmondott, az mind rendben megtörténik: a palota ablakán át szemlélheték, mint kanyarodik alá a várkapuból Kurbán bég fegyveres csoportja, hosszas tekergő csillogó sorban; ott lovagoltak; ott csörtettek el nem messze a palota alatt, meg lehetne őket számlálni s hozzávetni, hány marad még fenn a várban. Minden két leányra egy török harcos. Az meghalt!

Alig fujta el a szél az eltávozó bég csapatja után a port, nyíltak a vasajtók a palota folyosóján, s belépett a közterembe az eunuch. Épen a hogy a penészvirág előre megmondá.

Odalépett a halotthoz, megtapintá kezeit: érzé, hogy hidegek; mit nézhet egy eunuch egy nő arcán; egy nőén, a ki már halva van? Milyen szép fehér, átlátszó! Lassan odahajolt fölé, hogy a halvány, átlátszó arcot megcsókolja. Abban a pillanatban félrekapta fejét a halott a csók elől s két karjával átszorítá az eunuch nyakát. Az eunuch rémülten ordítá el magát s ki akarta fejét rántani ez iszonyú ölelésből, de lehetetlen volt az; mint két szivós hársfaág, úgy volt nyaka körül összefonva a penészvirág két karja, s míg a nagy idomtalan ember ott küzdött vergődve a halottal, azalatt annak társnéi rárohantak s kezeit hátrafacsarva, derekukról leoldott öveikkel erősen hátra kötözték, s mikor jól meg volt kötve, akkor betömték a száját, előkeresték övéből a kulcsokat, s magát belökték egy fülkezugba.

A penészvirág egyenesen állt halotti köntösében a ravatalon.

- Vegyetek vállaltokra - monda társnéinak - mert lábaimnak fáj érni a földhöz. Égben jártam.

Azok vállaikra emelék őt s vitték maguk előtt, a hová parancsolá.

Egy hosszú földalatti folyosó vezetett el a palotából a várba; azon keresztül fáklyafény mellett nesztelenül feljutottak a menyasszonyok Kurbán bég fegyverszobájába, a hogy ezt a penészvirág eleve megmondá, pedig soha sem látta ezt a helyet. És a mint a fegyvereket érinték a leányok kezei, mintegy elfeledé azt, hogy nő és azt hitte magáról, hogy férfi.

A penészvirág egy nehéz pallost adatott magának s apró kis kezében úgy villogott az, mintha lenge legyező volna; pedig az nagyon hús szelet hajt.

A kit a leányok közül néha-néha meglepett a futó félelem, ha felnézett az ő arczára, egyszerre bátor lett újra s kigyógyult rettegéséből. A penészvirág ekkor szétosztá fegyveres társnéit, kik menjenek az őrszobába? kik a kaputanyához? hányan az istállók felé? és az ágyúkhöz a bástyákon. Egy a jelszó: «halál a férfira»! Egyszerre zendült meg a sivalkodás a vár minden tornácán, a kapu előtt, a bástyákon, a meglepett török katonák alig kaphattak fegyvereikhez, midőn e «szép furiák» vérszomjú dühe torkukra verte a vasat.

Folyt a vér minden szögletben; nem volt irgalom senkinek: ah a nők kegyetlenek; s mikor már nem volt ellenállás sehol, mikor a várőrök rémülten hányták el fegyvereiket s bujtak, a ki merre tudott, akkor neki indultak a kutatásnak, felkerestek minden zugot, előhúzták őket rejtekeikből, a kandallókból, csatornákból, kerevetek közül, nem beszéltek velük semmit, levágták irgalom nélkül; a míg csak mind együtt nem volt. Ah a nők kegyetlenek.

És mikor már mind együtt voltak az udvaron halomra hányva; akkor újra rájuk rohantak: egyenkint szétépték őket; le a fejet, le a kezét és a lábat, míg valamennyi darabokra nem volt aprítva! Lesz dolga velük az Izrafil angyalnak, a trombitaszó napján, ha össze akarja rakni csontjaikat, melyik hová tartozott. Ah a nők kegyetlenek.

Azt tartják, hogy ha a kalitkában növelt oroszlának születésétől fogva mindig csupán tejes ételt adnak, attól úgy megszeli, hogy játszani lehet vele, mint a kis kutyával. - De ha egyszer megtalálja látni a vért, ha megkóstolja, akkor aztán ismét csak oroszlán lesz, mint az apja volt.

Déznavár vidékének lakói rég nem kóstolták meg ezt az oroszlánébresztő nedvet. Békesség volt az országban, a hogy szokták mondani, olyankor az ellenség tökéletesen erőt vett egy népen.

A borosi férfiak sem verekedtek már régóta sem pogánnyal, sem szomszéddal. A szomszéd került, a pogány kimélte őket.

Kurbán bég mégis megkísérté, az alvó oroszlán szakállát megrángatni. Jól kiszámított időben, mikor a násznép benn volt a templomban, körülfogta azt fegyvereseivel, s maga tizenkét szarácsival belovagolt a templomba. No persze, rá nézve nem volt az templom.

Az oltár előtt épen végezték a felek az esküvést, midőn a lópatkók zaja megzavarta csendes ünnepélyüket. A borosi férfiak mind, kivétel nélkül öles termetű emberek, olyan izmokkal, a mik a medvével versenyeznek erőben.

És ez óriások gyülekezete utat nyitott Kurbán bég előtt, s mikor az kardjával inte nekik, zúgva bár, de szemlesütve eltakarodának az oltár mellől: ott hagyták a vőlegényt és menyasszonyt egyedül.

A vőlegény még tartotta kezében menyasszonya kezét, de ő is elereszté azt, mihelyt a pasa parancsolá, félt, hogy eltalálják vágni.

A menyasszony könyörögve fordult a férfiakhoz, hogy ne hagyják elraboltatni; azután a szent képekhez. Mind nem használt.

A férfiak olyan némák voltak, mintha ők is csak a falra volnának festve, mint azok a képek, s azok a képek oly erőtlének, mintha ők is a déznai bég alatt növekedtek volna. Elhátrált a menyasszony mellől apa, násznagy, vőfély és vőlegény, egyedül állt az oltár előtt.

Úgy hitták, hogy Blanda, a férj neve volt Batru, magyar bátorból idomítva azzá!

Mikor látta a menyasszony, hogy senki sem segít rajta, mikor Kurbán bég szarácsija már lehajolt lováról, hogy karcsú derekát átölelve, magához a nyeregbe emelje; akkor a leány kétségbeestében kirántá piros csizmája mellé dugott ezüst nyelű kését, s volt ereje ezt szívébe döfni, s volt ereje azt újra kirántani, hogy a vér szertefecskendett a bámulók szemei közé.

- Még sem leszek török rabja!

Abban a pillanatban ki volt cserélve minden ember lelke. A legelső vér látása fölébreszté az oroszlánt, az óriások csoportja pusztá kézzel rohanta meg a bég lovasait, s a míg azok a szűk téren az ajtóig elvergődtek, hetet lerántott lováról közülök. Azok gyorsan jutottak a paradszombá.

A bég künlevő csapatjához érve, parancsolá, hogy gyűjtsák fel az engedetlen falut s minden élő lakóját hányják kardélre; hanem a mint néhány percz múlva meglátta, hogy a borosi férfiak mint esnek neki a deszkakerítéseknek, a másfélöles bükkfapántokat tépve le kézbevalónak: elhívé, hogy ilyen emberek ellenében rongy fegyver a szablya s jónak látta kereket oldani.

Az ellenség hátára pedig csodadolgok vannak írva; a mint azt meglátja valaki, a ki soha sem volt a csatában, rögtön megtanulta az egész hadi tudományt: azért azt harczban nem jó muto-gatni.

Köszönhette Kurbán bég lova négy lábának, hogy Boroson ott nem marasztották a nász-lakomára. Fogcsikorgatva mérte végig az országutat s számolá magában, hogy még ma, még a jövő órában vissza fog jöni Déznáról, kerekas ágyúkkal, s porrá löveti a lázadók cserépfész-két, s beveti a helyét hamuval. Azok pedig, bárha gyalog voltak, elébb a vár aljáig megüldözék, s minthogy ágyújuk és mordályuk nem volt, kövekkel hajgáltak utána. Megállj, pizsok nép! megállj ugató kutyahad! - dörmögé Kurbán bég - gyere csak kapuim alá, majd megtudod, hogy milyen a vas sülvé?

A pizsok nép azonban nem törődött a tátongó ágyúk torkával, hanem csak rohant utána; fustélylyal és köveket hajigáló pusztá kézzel, már ekkor pedig felszaporodott több mint ezerre.

Kurbán bég, a mint a vár alá érve, feltekinte a bástyákra, nagy csodálkozva látta, hogy ágyúi mellett a komparadsik turbános fejei helyett virágkoszorús asszonyos fejeket lát előbukkanni. Nem érté ezt az átváltozást. A magyarázat azonban nem váratott magára, mert a mint a vár-hegy gerinczébe vágott hosszú útra bekanyarult lovasdandárával, egyszerre két ágyú torkából olyan pusztító vas-zápor fogadta, hogy ember, ló csak úgy omlott rakásra körüle.

A menyasszonyok cső hegyéig tölték szegekkel, patkókkal az ágyúkat, hogy jobban használjon, s Isten csodájára egy sem repedt széjjel.

- Odavagyunk! - ordítá Kurbán bég visszafordulva Déznavár kapujából, s bár most még kevésbé értette hányadán van; annyit megtudott, hogy ellenség van a várban, s azzal vágtatott visszafelé az útkanyarulaton, melynek a míg végére jutott, folyvást üldözék a déznavári

hajadonok, ágyú- és puszkagolyókkal. Nagyobb csúf sem érhetne volna, minthogy leányok verték ki erős várából.

Hátulról jövő üldözői látva ezt a törökromlást, még nagyobb vérszemet kaptak s útját állták; sokat levertek hadából; a bég húszadmagával érkezett meg a bihari hágón keresztül, a borosjenői pasához, ki megértve embertől hallatlan szerencsétlenségét, nagy tréfásan mondá neki: «no fiam, most már elmehetsz magad Stambulba a száz leány helyett».

Természetesen csak a fejét értette alatta - rövidség okáért. Pedig azután Hasszán pasa sem sokáig fogatta össze Borosjenőn az eleven legyeket; mert a mint a föld népe leégette Déznavárát, kerüle a sor a többi urakra; a török uraságnak vége lett itt és amott; oda kellett hagyni a pompás fürdőket, az engedelmes rabnépet; a török seregek, a melyek két századig mindig előbbre-előbbre jöttek, elkezdtek ismét visszafelé menni. Még most is mennek.

Az elhagyott várak romjaira az ő bukásuk emléke van felírva.

- - - - -

Midőn a Megváltót kérdezték tanítványai: vajjon e vakonszülött azért bűnhődik-e, mert maga vétkezett, avagy szülei bűneért: felele nekik az Úr: «sem maga, sem a más vétkeért, hanem azért szereztetett ez, hogy az Isten neve dicsőíttessék.»

Miért szenved csapást csapásra a szomszéd országok beteg embere? mostani vagy elmúlt vétségeért-e?

Azért, hogy az Úr neve dicsőíttessék s tanulják meg a nyitott könyvből emberek és nemzetek, hogy a ki vért vet, döghalált arat.

Az ördög menyasszonya.

Az 1600-as években élt Eperjesen egy fiatal aranyhímző. Jámbor, szelid keresztyén ember volt, a hogy illik olyan művésznek lenni, ki oltárterítők s méltóságos urak palástjainak czifrázása után él.

A mesterség akkoriban jól fizetett, még házat is lehetett szerezni utána; Konrád mester egészen meg lehetett elégedve sorsával. Felesége, Zsófi asszony, csinos kis szőke menyecske volt, nem valami urakat futtató szépség, de elég jó egy polgári házhoz, a hol nem annyira az a kötelesség, hogy az asszony az ablakban tartsa a fejét, minthogy a házat tartsa rendben. Zsófi asszony, a mellett, hogy szerény, takaros volt, ízletesen süített s főzött, embert nem szólt, otthon nem pörlekedett, szomszédba nem járt, idegen férfiakra nem kacsintgatott, szóval az asszonyok lángja volt; még az aranyhímzéshez is értett, akárcsak maga a mester. Annak csak az eszmét kellett adni az oltárterítőhöz, a szent képeket rárajzolni, Zsófi asszony azokat remekül kivarrta a selyemre, bársonyra; ha pedig menyasszonyi köntöst kellett kihimezni, azt csak egészen bizta rá, mert már ebben a nőnek férfifölötti ízlése volt; micsoda alapszínre minő skófium illik legjobban? hová kellene pálmák, hová színes pillangók, arany repkény, ezüst reczézés? azt ő tudta legjobban s nem is mulasztá el Konrád mester, mikor egy ily remekművét magasztalták, nemeslelkűen felfedezni, hogy pedig ez a felesége készítménye.

Ennyi megbecsülhetlen tulajdon mellett csupán csak azt az egyet bánta Konrád mester Zsófi asszonynál, hogy nincsenek gyermekei. Ezt ő sokszor elő is hozta rokonai, komái előtt (már t. i. a kiknél ő volt a keresztapa) s azok vigasztalták is eleget, hogy hiszen sok ember van úgy, hogy nincs se fia, se leánya; aztán meg örüljön annak, hogy nincs; ki tudja, mire nevelné? hátha zsvány lenne belőle; hátha elvinnék katonának, hátha korhely lenne, s apját is koldussá tenné; hátha istenkáromló lenne, s elkárhoznék, s hátha épen leány lenne, nagy urak elszóktetnék, festett képpel kerülne haza? Konrád mester egy ízben bor mellett ezen a kérdésen egy pár czimborájával össze is verekedett: bíró elé került a dolog, s midőn a komoly polgármester a dagadt és karmolt képű férfiakat tanács elé állítván, Konrád mesterhez ezen kérdést intézte, hogy: miért kezdte a veszekedést? az egész méltatlankodással felelé:

- Mivel hogy fiamat és leányaimat rágalmazták.

- S hány fia és leánya van kegyelmednek?

- Épen az, hogy egy sincs; de hogyha volna!

Mely karakán feleletre az érdekes tanácsbeliek, a polgármesterrel együtt, à la Capella, olyan hahotában törtek ki, hogy a megrázkódott parókákból csak úgy repült a hajpor mindenfelé.

Ilyen érzékeny kérdés volt Konrád mesterre nézve az örökösödési aggodalom.

«Mert kire keres így az ember? miért töri-marja magát egész életén keresztül? Kinek zsgorgat? Érdemes-e ezért reggeltől estig a himzőkeret mellett görbedezni, rontani az embernek a szemét a fényes fonállal? Hiszen ha csak egy volna is, ha csak akkora volna is, mint az öklöm. Tudom, hogy selyemben járatnám mindig s marczipánkkal etetném, mint egy gróffiút. Igazán fáj az embernek a szive, mikor sokszor úgy egy-egy darab bársony elmarad a kikészített szövetből, milyen szép sipka lenne abból Jánoskának, Gáspárkának vagy Lőrinczkének; de mikor nincs! A tisztelendő urak persze azzal vigasztalnak, hogy még lehet, hiszen Sárának nyolczvan esztendőskorában született Izsákja. Ezt csak azért mondják nekem, hogy késő vénségemig mindig várjak Izsákra, addig rakjam élére jó reménység fejében a sok kemény tallért; mikor aztán egyszer kirántják alulam a gyékényt, akkor hagyjak mindent a barátokra.»

Így töprengett sokszor Konrád mester, néha magában, néha úgy, hogy a felesége is hallotta; a szegény jó asszony maga is igen szomorú volt e miatt, sok mindenféle babonát megpróbált, míg végre akadt egy vajákos asszonyra, a ki olyan szert készített a számára, a mi csallhatatlanul vágyaihoz fogja segíteni. Zsófi asszony szorgalmasan bevév a javos szert, s az csakugyan el is segíté igen hirtelen oda, a hova minden keresztyén léleknek valóban vágyódnia kell, a boldog más világra.

Konrád mester özvegy lett, Konrád mester kétségbe volt esve. Most már se fiuk, se leányuk, de még csak feleség sincs. Most már csakugyan nincs miért élni, miért tusakodni a napokkal, s rakni félre a tallérokat - a papok számára.

A két koma, kikkel a minap összeverekedett, alig győzte megnyugtadni, hogy már ez az Isten akaratja volt, majd jó tanácsot ad az idő; van még sok leány Eperjesen, a kikből asszonyt lehet választani; «de sem olyan jó, sem olyan szép, sem olyan okos nincs több, mint Zsófi volt», az lett a válasz Konrád részéről, a minek azután a két koma nem is mondott ellent, friss emlékezetükben lévén a minapi birkózás, meg nem született gyermekek miatt.

Legalább arra ügyeltek hát, hogy a szegény megszomorodott férj valami kétségbeesett dolgot ne kövessen el magával; egy ember mindig mellette álljon; vigyázzon a kezére, mikor késsel eszik; az udvaron ne ereszsze közel a kúthoz, s mikor lefekszik, dugja el a nyakravalóját, nehogy még valami szerencsétlenség történjék e miatt.

Azt azonban nem gátolták, hogy ha kedve és szomorúsága tartja, oly fényesen himzett szemfedőt csináltasson Zsófi számára, a milyent a legutolsó Brebiri grófné temetése óta nem láttak még Eperjesen. Már ebbe igazán nincsen senkinek beleszólása.

Konrád mester fejedelmi módon kívánta eltemettetni Zsófi asszonyt. Ő kereste szegény a pénzt, vigye is magával a sírba. Életében minden piperét megvont magától, most egyszerre vegye ki mind, a mit elmulasztott. A mi csak harang van a városban, az mind szóljon fölötte; a mi csak pap mozdulni képes a környékben, az mind kísérje a koporsóját; a mi csak diák, az mind énekeljen a temetésén.

A gyászszertartás nagy pompával ment végbe. Volt mit nézni s ember is volt elég, a ki nézzen.

Konrád mester háza alig volt száz lépésnyire a város végétől s mindjárt ott találni a temetőt; hanem az embernek nem azért van bársony szemfödeles halottja, hogy azt nagyhamar ki-estafirozza a legrövidebb uton; hanem a mint illik, azt előbb vissza kell vinni a városba, körülhordozni a főutczákon, meg a piacon, trombitásokat küldeni előre, hogy mindenki az ablakhoz szaladjon, s úgy kerülni megint vissza a négy lovas szekérrel ugyanabba az utcába, ugyanarra a kapura, a hol félórával hamarabb is ki lehetett volna menni.

A mint tehát a gyászmenet az ugrókutas piacra fordulna, legelől a czéhek gyásztrombitásai, kik már húsz év óta mindig azt az egy gyászindulót fújják s még most is hangjegyes papirosról nézik, épen akkor ott a piac közepén egy egészen másnemű látvánnyal volt elfoglalva a tisztelt nép: egy cigányleány tánczolt és énekelt valami tamburaféle hangszer mellett.

A cigányleány haja fekete volt és göndör, szemei ragyogók, termete karcsú, ruhája pirossal, sárgával tarka, nyakán három sor arany- és ezüstpénz, aligha igazi; a nóták, a miket dalolt, igen furcsák lehettek; a hallgatók sokat nevettek rajtuk, hanem azt mindegyik elismeré, hogy a cigánylánynak gyönyörű fehér fogai vannak.

A főutczáról pedig jött a gyászmenet. A cigányleány közönsége észre sem vette azt előbb, mint mikor már az előljáró fertály mester pálczája kezdett pufogni a hátakon.

- Hát te istentelen boszorkány! - förmedt a leányra a derék fertálmester, - nem látod, hogy halottat hoznak?

A cigányleány zavartalan mosolygással hajolt oda csintalanul a kis kövér úrhoz s könyökökkel meglökve, nagy enyelgéssel monda neki:

- Eredj már; nem ébred az már fel, ha én akárhogyan éneklek.

Néhány piaczi ember nem tarthatta magát, hogy ne nevéssen.

Ez botrány volt. Nevetés a gyásznének közepett! A ki legjobban megbotránkozott, az Konrád mester volt. Dühösen, mint egy oroszán, tört ki a koporsó mellől s elkapva egy hosszú viaszgyertyát valamelyik ministrans kezéből, odarohant, hogy majd elveri azzal azt, a ki ilyen szép temetést is ki mer kacagni.

A cigányleány bevárta őt, s a mint Konrád mester eléje toppant, egy villanásával sötét szemének megállítá azt, s a mint a meglepett férfi elbámulva megállt, csábító szemragyogással dűlt oda a vállához, s az állát megsimítá.

- Hagyd el már, te balga! Mit siratsz azon, a ki meghalt. Van még szép leány elég a városban; «por szemibe, más helyibe!»

Azzal egy merész accordot pendített tamburája húrjain; még egyet kacsintott Konrád mester szemébe, még egy hamisat bókolt, egyet bólintott félre a fejével, s egy kaczer fordulással elvegyült a tömeg közé.

Konrád mester még mindig ott állt, pedig a halottas szekér tovább haladt már; komáinak kellett őt elrángatni onnan.

- Csak nem akar kend utána menni annak a fertelmes állatnak? Hagyja: majd utoléri a drabantok s jól megseprűzik, ne fáraszsza magát. Nézze a tisztelendő urak már milyen messze járnak! Csak nem gondolja kegyelmed, hogy az egész czeremónia megáll itt a piacz közepén s megvárja, míg kend egy cigányleányt kerget!

De csak alig birták őt magukkal elvonszolni. Hogy megzavarja az embernek az eszt a fájdalom!

Még pedig azután is, hogy a koporsót utolérték vele, szüntelen fogni kellett őt kétfelől a két komának, mert szüntelen el-elmaradozott s hátratekergette a fejét, hogy az valóságos botrány volt s nem mint az elébb, a mikor fejjel ment előre a gyászszekér után, hogy vissza kellett tartani, kétfelől; hanem inkább húzni kellett már, úgy feszítette magát vissza a koporsótól.

Abba is hagyta egészen a sírást s kezdett morogni, hogy minek osztottak olyan vastag viaszgyertyákat? vékonyabbal is csak odajutottak volna.

A mint a temetőbe kiértek s a koporsót a szekérről levették, azt mondta, hogy no már most ő hazamegy, csak temessék el.

- Dehogyan megy kend! dorgál az egyik koma. Most jön még az ének meg a beszentalés.

De sem énekkel, sem beszentaléssal nem törődött már Konrád mester, egyre csavargatta a fejét, mint a nyaktekeres, járt szanaszét a tekintete mindenfelé, csak az éneklők felé nem s mikor végül a beszentalés után a vigasztaló strófa következik:

Et cum Lazaro
Quondam paupere
Vitam habeas
Sempiternam;

a komák azon vették észre, hogy Konrád mester egyik bokáját a másikhoz ütüögeti. De már itt nem állhaták meg, hogy jól oldalba ne könyököljék.

- Hát kenddel az ördög van, hogy táncolni kezd a «circumdederunt» alatt?!

Arra is kellett később figyelmeztetni, hogy a behantoláskor ő is vessen egy-két kapa földet a koporsóra ősi szokás szerint, a mit már magától is tudhatott volna.

A temetés után házához kísérték az ismerősök Konrád mestert, s következett volna már a tor, a mi ismét mulhatatlan része a temetési szertartásnak.

A komák magukra vállalták, hogy majd az élestárból illendően felterítenek őket, Konrád mester pedig lásson a pincze után, mert a búbanatra nagyon megszomjazik az ember.

A két koma ki is állítá az asztalt, a mi a sonka és sajtneműt illeti, süteményekben sem volt hiány, hanem Konrád mester csak nem állt elő a boros kantákkal.

Aggodalommal mentek utána a pinczébe; de ott nem találták, az be volt zárva; gondolták, tán a vinczellérhez ment borért, otthon nincs vendégnek való, s reménylett megérkeztéig hozzá láttak a falatozáshoz. Azonban Konrád mester csak nem került elő. A szomj, a bánat és a bal-sejtellem végre nem hagyák nyugodni az atyafiakat, elindultak keresésére a városba. Egész éjjel szaladgáltak utána, végre reggelfelé találták meg a tehénpásztorok segítségével a városon kívül, a mezőn: ott ögyelgett.

Szegénynek az esze tisztul bánatában.

Megfogták azután és hazavitték, keresztyéni jó akarattal elhatározva maguk között, hogy egy ember mindig őrizze otthon. Hanem a legelső embert, a ki e felebaráti szándékkal otthon maradt, kiugratá Konrád mester az ablakon, nyársat ragadva ellene s pogányul szitkozódva, hogy odaszegezi a falhoz, mint egy denevért.

Konrád mester különös magaviseletének kulcsául szolgált az a hirdetmény, a mit még aznap a heti vásáron a város dobosa kikiáltott, mely szerint tíz tallér jutalom ígértetik annak, ki ama cigányleányt, a ki tegnap a temetés alatt itt a piacon dobolt, élve kézre keríti.

Konrád mester igéri a jutalmat; boszút akar állani a megzavart ünnepélyért.

Másnap megint hangzott a dobörgés az utcaszögleteken: most már Konrád mester huszonöt tallérral biztatta a cigányleány előállítóját.

A kecsegtetés másnap is sikertelen maradt.

Harmadnap már ötven tallért ígért a kikiáltó annak, a ki a cigányleányt előhossa.

Aznap estén egy néember koczogatott Konrád mester ajtaján, homloka és álla kék kendővel bebugyolálva s azonkívül fejtől sarkig koldus asszonyok módjára beburkolva fehérítetlen vászonlepedőbe.

A néember öregesen köhécselve beszélt s nagy nehezen biczegett, egy mankós botot támogatva félkézzel maga előtt.

- Itthon van Konrád mester? kérdé az ajtónyitótól.

- Én vagyok az magam. Mi kell vén banya?

- Ötven tallér: suddogá rekedten a néember.

- Kerülj beljebb! szólt Konrád mester, bereteszte maguk után az ajtót, s beeresztve maga előtt az asszonyt a pítvarba. Most már beszélj.

- Kend akarja a Czirinkát élve előkeríteni?
- Micsoda név az a Czirinka? Pogány talán.
- Dehogyan pogány, dehogyan. Meg van keresztelve; Cziczellének van az keresztelve: hanem hát cigányul úgy jön az ki szebben, hogy Czirinka.
- Nyomába tudsz igazítani?
- De ide is hozom. Kendnek a kezébe adom.
- Nem csalsz meg?
- Ha megcsalom kendet, szaladjon utánam, azért van kendnek két szeme, hogy vigyázzon magára. Minden ember tudja, hogy a cigány csal, mégis meg hagyja magát csalni tőle. Kendeknek szűgyen az, nem nekünk.
- Élve hozod ide a leányt?
- De már el is hoztam.
- Hol van?
- Majd megmondom, ha látom az ötven tallért.

Konrád mester sebtén szobájába ment, arra sem ügyelve, hogy az alatt a pitvarból nem lop-e el valamit a vén satrafa? egy szegletszekrényből kivett egy vászonzacskót s oda hozta a némbereknek.

- Itt a pénz.
- Pénz olvasva, asszony verve, férfi bolonddá téve jó, szólt az kunczogó hangon s két kézre fogva a vászonlepedő egyik szegletét, odaszámláltatá egyenkint Konrád mesterrel az ötven tallért.
- Hanem innen a pénzt addig el nem viszed, a míg a leányt nem látom, szólt Konrád mester, erőlyesen elállva az ajtó felőli utat.
- No hát tartsd meg a pénzedet! s lásd a leányt ingyen! kiálta az eddigi reszketeg köhécselésből csattanóba menő hangon a némberek s szétsapta a vászonlepedőt, hogy a beleszámlált ötven tallér ötven felé repült s összevissza gurult a szobában, egy perc alatt leránta fejéről a kék bugyolát s Konrád mester az ámulattól megigézve látta maga előtt - magát a szép cigányleányt.
- És már most mondd meg, hogy miért akartál engemet megtalálni?

Hogy mit mondott neki Konrád mester, azt nemsokára megtudta az egész város; mert az aranyhimzű alig várt napot, hogy a paphoz szaladjon kihirdettetni magát Czirinkával, mint házasságra lépendő párt.

Rettenetes botrány volt az a városban: negyednapra az első feleség temetése után másodikkal váltani gyűrűt! és kivel? egy kóbor, sehonnai cigányleánnyal, a kinek se családja, se hazája, se hite, se tisztelete!

Azonban a formaságok ellen nem lehetett semmi kifogást tenni. A cigányleánynak a legjobb rendben voltak a levelei: keresztiségről, bérnálásról, gyónásról, apja, anyja haláláról; egyebekkel a státus nem törődik, s biz az megtörtént, hogy három hét múlva Konrád mester leveté kalapja mellől a gyászt s feltűzte helyébe a rozmaringos bokrétát.

E miatt nagy neheztelés támadt közte és hajdani barátai, komái között, mely utóbbiakra pedig nagy szüksége lett, mert még azon évben született: igaz, hogy csak egy leány.

De ahhoz esztendőre született neki kettő: két leány.

Esztendő múlva született neki három leánya. Mind megélt valamennyi.

Negyedik esztendőben megint született kettő; ismét leány. No legalább most már lefelé kezd menni az arithmetikai progressio, vigasztalá magát Konrád mester.

Az ötödik esztendő megint új catastrophával fenyegetőzött. Már ekkor Konrád mester esküdött pokolra és Belzebubra, hogy ha még «ez az egy» is leány lesz, azt eladja az ördögnek!

No de szerencsére nem lett leány, hanem fiú; de nem egy, hanem három! Három ép, egészséges fiú! Tizenegy élő, kenyérkérő ivadék öt esztendő alatt. Áldásnak is rettenetes!

Konrád tele volt sopánkodással e túlságos élvezete fölött az atyai örömöknek, hogy a mi sok, a jóból is sok. Ama bizonyos tudós asszonyság, ki ilyen alkalmaknál a családi titokba okvetlen beavatja magát, váltig enyelgett vele: «Lásd bolond, máskor ha valami kell, elégnek tartsd egyszer imádkozni érte, mert ha hússzor sürgeted, azt gondolják, annyiszor kell s hússzor kapod meg.»

Éjfél táján, a mint az éji őr elkiáltotta a mondókáját, zörgettek Konrád mester ablakán.

- Ki az ördög az? Bárcsak az ördög maga jönne, s vinne el egy párt belőlük!

Ez elég keresztyéntelen mondás volt Konrádtól, de meg is lakolt érte: mert az nem volt az ördög, hanem maga a jámbor éji őr, a ki okvetlen beszélni óhajtott Konráddal s követelte, hogy ereszsze be.

Tán épen gratulálni jön egy pohár papramorgóért.

Be kellett eresztetni, mert nagyon dörömbölt, köpenyestől, lámpástól, alabárdostól.

- Dicsértessék!

- Én már dicsértem eleget, meg is kaptam a jutalmat érte.

- No no, Konrád mester, nem kell olyan istentelenül beszélni; éjféle órában annál kevésbbé illik istentelenül cselekedni.

- Hát mit cselekszem én? azt, hogy a gólyát szidom, minek száll hármásával a házra.

- No no, azt minden ember tudja, hogy a gyerekeket nem a gólya hozza, azokat az Isten küldi; a gyerekek egyenesen az égből jönnek, ott kis angyalkák voltak, azért azokat nem illik az utcára kirakni, mint a kis macskákat, a mikből az ember a czirmost kiválogatja és elhajigálja.

- Hát'sz én nem hajigáltam el egyet is.

- Nem-e? Hát ez micsoda? szólt az éji őr, köpenye alól kiemelve egy szépen bepólint csecsemőt, ki a mint a lámpavilágra jutott, mindjárt el is kezdett sírni; hát ezt nem kend tette ki az utcára a küszöbe elé? micsoda?

Konrád mester torkában elakadt a szó. No iszen csak ez volna még hátra.

Az éji őr a rossz lelkiismeret megdöbbenését vélte e megnémulásban feltalálni, mint magistrális első bírósági személy, alkalmat vett magának Konrádot igen keményen megdorgálni.

- Hát illik ez keresztyén férfiúhoz? Hát nem tudja kend, hogy ennek mi a büntetése? Hogy ezért kendet kerékbe törnék, négyfelé hasítanák, ha én elmondanám. Annak köszönje kend, hogy ágról-végről sógorok vagyunk, különben feladnám kendet, s megütné a talpát, még pedig

a levegőben. No most hát tegye kend melegre ezt a porontyot, mert át van fagyva; nekem meg adjon egy pohár gugyit, aztán nem szólok senkinek.

Konrád mester csak most kezde szavához térni; meg is kapta köpönyegénél fogva a sógort s elkezdte cibálni.

- De ide ugyan nem hoz kend több gyereket; verje meg a beregi csuda! van nekem elég; ördög vigye kendet a rossz tréfájával; ez nem az én gyerekem; nem én tettem ki; nézze kend, van nekem elég, itt van három; az éjjel született mind a három.

- No ha három született, hát akkor a negyedik is születhetett; tromfolt vissza az éji őr s erősebb ember lévén az aranyhimzőnél, azt eltaszigálta magától, s oda tette a kívülről hozott ártatlant a másik három benszületett közé s azzal lámpását ragadva, eltombolt a házból ki az utcára, nagyon megfenyegetve Konrád mestert a spanyol inquisitió minden gyönyörűségeivel, ha még egyszer ki próbálja tenni «valamelyiket» a sok közül.

Így jutott az aranyhimző egész váratlanul a tizenkettedikhez, s ez a tizenkettedik épen leány volt.

Konrád mester böszültsége nem ismert határt, hogy az éji őrön nem tölthette boszúját, azokba kapczáskodott, a kikkel velebert; bábaasszony, pesztonka, inas, szolgáló futott éjnek idején a háztól, megtépve, megkarmolva: benn a szobában a beteg asszony meg tizenkét apróbb-nagyobb gyerek jajgatott, visított, rikácsolt, bömbölt; künn a pitvarban pedig Konrád mester dühöngött, alá s fel toporzékolva, s tartott egy visszaadhatatlan monológot, melynek folytán annyiszor invocálta az ördögöt, hogy végtére is eme problematicus lételő nagy úrnak, saját compromissiója nélkül, lehetetlen volt megállnia, hogy elő ne kerüljön.

Egy négylovas hintó állt meg a ház előtt.

Abból egy, szokás és hagyomány szerint feketébe öltözött úr lépett ki, nagy lovagsarkantyús csizmában, hosszú egyenes kardja vége kilátszott a bakacsin köpönyeg alól; kalapja mellett volt egy szál vörös toll; arczán fekete selyem álcza volt, szemüvegekkel, a mik a lámpafény mellett úgy csillogtak, mintha tűszemei volnának.

- No hát Konrád mester, mi kell? szólt a fekete úr a megrettent aranyhimzőhöz, kinek a térdei kezdtek összeverődni e nagy méltóság megjelenésére.

- Hallottam, hogy nagyon kiabáltál utánam: miért fárasztottál ide?

Az aranyhimzőnek egy szava sem volt többé; odabenn a gyerekek is összebújtak, elnémultak a feketearcú úr láttára, olyan csöndesség lett egyszerre a felfordult házban.

- Konrád mester, sok szép gyermeked van, hogy tartod el valamennyit? No ne reszkess, nem bántja senki a fiaidat; hímördög elég van. Nekem egy leány kell; csak egy; a többi tied maradhat. Válaszsz tetszésed szerint, melyiket jegyzed el számomra? Sokba kerülnek a porontyok. Itt van ez erszény, van benne száz arany. Mától fogva minden évben, ugyanezen napon, ugyanez órában eljövök s évenként száz aranyat hozok neked, mindaddig, míg a leány, a kit menyasszonyomnak adsz, tizenhat esztendő lesz, akkor elviszem magammal. Nos, áll az alkú?

Az asztalra kiöntött sok csillogó arany elvette Konrád mester esztét. Valóban nagy szüksége volt pénzre; az új feleség nem értett semmi dologhoz; rest, tudatlan volt; naphosszat aludt; szerette a cifrázkodást, a nyaláncságot, hát még a sok gyermek! Nem volt már élére vert tallér, hanem inkább nyakgató adósság, minden boltban tartozott már, s a kenyér is fogyatékán, s hozzá most még három újszülött, meg ráadásul egy talált gyermek! Minek is ez? Ezt az ördög hozta ide, hát vigye is el. A talált gyermeket fogja az ördögnek adni. Legalább ezt is

megcsalja, milyen derék lesz. Aztán mi köze neki ehhez az idegen gyerekhez? a maga vére ellen így nem vét: ezt pedig, ha az utcán marad, úgy is elkaphatták röptiben a gonoszok; a talált gyerek éppen leány; ez éppen jó lesz az ördög menyasszonyának!

Czirinka, fekhelyén, mint egy nőtigris tartá karjaival eltakarva a három fiucskát, míg szikrázó szemeivel a talált gyermekre integetett Konrád mesternek s beszélt hozzá cigány nyelven, a mit Konrádnak meg kellett tanulni tőle, mert egészen bolondja volt az asszonynak.

- Add oda neki: nem a tied; ha apja, anyja eldobta, hát te mivel lennél jobb? Hadd legyen bolonddá az ördög. Ezt is megcsaljuk, pénzünk is lesz. Add oda. Mit tartogatnál leányt, ha kérlek? Mikor megnőtt, kéretlen is mind elviszi az ördög? neked csak a szarvát hagyja.

- Konrád mester, szólt közbe az ördög s olyat ütött lovagkeztűs kezével a mester vállára, hogy annak megroppant a dereka alatta, ne sokat tanácskozzál! ilyen urat, mint én, nem szoktak várakoztatni; válaszsz izibe, mert a te szentképekkel rakott szobádban nekem semmi mulatságom sincsen.

Konrád mesternek összeverődtek a fogai, a mint a csecsemőhöz lépett, ki elhallgatásával maga is beleegyezését látszék nyilvánítani e veszélyes alkukötésbe.

«Qui tacet, consentit», gondolá magában Konrád mester; én csak rámutatok, az ördög dolga a többi; ha valamikor Pontius Pilátus kérdőre talál fogni a más világon, úgy kidisputálom magamat előtte a bűnrészességből, mint valami sadduceus.

Ördög úr a figyelmeztetés vétele után mindjárt azonnal hasznát is vette a concessiónak, s odalépve a gyermekhez, azt karjára vevé, s valami istentelen nyelven gonosz dolgokat mondott el felette, de a miből egy szót sem lehetett megérteni; Konrád mester e szavaknál csaknem halálfiának érezte magát, míg az odafigyelő Czirinka az első és utolsó két szót megjegyezte magának; az első volt: «Nema olam», az utolsó «retson retap», a mikből aztán később nagy fejtöréssel rájött Konrád, hogy az átkozott a latin miatyánkot mondta el megfordítva, a mi csakugyan ördöghöz illő szentségtelenség.

Ez még nem volt elég: akkor egy kis üvegből olajat töltött a gyermek fejére, azt eldörzsölé rajta szerte s azt mondá: «a Belial, Beherik és Astaroth nevében nevezlek én tégedet Asmodeának!»

Megparancsolá pedig Konrád mesternek és nejének, hogy ezt a nevet senki előtt el ne árulják, sem a biblia táblájára fel ne jegyezzék, a hová a többi gyermekek születésnapját és keresztnévét fel szokták írni, mert ez nem oda való.

Azt is meghagyá neki, hogy azt az olajat le ne mossák a gyermek fejéről, hanem úgy vigyék majd a keresztelezésre, hogy a keresztvíz ne fogjon rajta az olaj miatt.

Akkor pedig gyűrűjét levonva, annak czímerfejét a serpenyőben levő parázson megtűzesíté, s mikor az aranygyűrű már izzadni kezdett, kivevé azt a parázsból, s a csecsemő válláról lehúzza a patyolatot, rásüté arra a lapoczká alatt a gyűrűn levő jegyet. A gyermek abban a percben fel sem sikoltott rá.

Az ördög pedig azon izzón felhúzta a gyűrűt az ujjára.

Ha ez eset mostanában történt volna, azt mondanák rá az ördögtagadó sceptikusok, hogy bizonyosan asbesttel bélelt keztyűje volt.

Azután visszatéve helyére a gyermeket, ki mihelyt az ördög letette kezéből, azonnal elkezdett ordítani, s azt cselekedte egész reggelig. Az ember azt vélné, ha csodákban nem akarna már hinni, hogy csak ekkor kezdett el még igazán fájni az égés nyoma a gyenge vállon.

Azzal megigérve, hogy esztendő ilyenkorra ismét meg fog jelenni, s ismét leszámolja az asztalra az évenkénti száz aranyat, ördög úr ő méltósága távozni készült.

Konrád mester nagy szolgálatkészségesen utána akart világítani, nehogy megüsse lábát a sötét folyosón s még majd őt vádolja az utókor, hogy miatta «sánta» az ördög: azonban alig vette fel a mécsest az asztalról, midőn az alvilági excellentia olyan tüzet fűjt a szájából, hogy Konrád mester hanyatt esett ijedtében, s mire föl mert tápáskodni, sötétség lett körülötte és rejtelmes kénkö-illat, melyben ő azután virradtig elbújva is maradt a kemenczesut biztos menedékei közt.

Mai világban persze hogy az ilyen csodákat egy szájbevett tülökkel, a miből puskaport fújnak a gyertyán keresztül, minden falusi komédiás tudja már utánozni, a mi kétszáz év előtt az alvilági urak csodatettei közé tartozott.

Csak napfeljötte után mertek Konrád mester és Czirinka életjelt adni maguk felől, a midőn is az asztalra szórt aranypénz kellőleg meggyőző őket a felől, hogy a mi az éjjel történt velük, az nem volt álom.

Most hirtelen eldugva a sok pénzt, míg a visszatéretező cselédek, ismerősök meg nem látják, eszükbe jutott megnézni, hogy micsoda jel az, a mivel elbélyegzé magának az ördög a gyermeket, s látták, hogy az két egymásra keresztezett háromszeg, vulgo: «boszorkánynyom».

Ez tehát valóságos ördög!

Hanem a dologgal jó volt nem dicsekedni; ha a prépost azt megtudná, soha senki meg nem őrizné mind a kettőjüket a máglyára vettetésnél.

Elég, hogy ketten tudták: ez is sok; e büntudat Konrád mestert még inkább rabjává tette Czirinkának, mert ha valamiben ellenkezett vele, ez mindjárt azzal fenyegetőzött, hogy megy a paphoz s feladja az ördögeli czimboráskodást: magát a feladással megmenti, Konrádot pedig belemártja.

Így telt aztán az egyik év a másik után. Az ördög minden évben eljött, elhozta a pénzt. Mindig éjszaka jött, a mikor a cseléd és a gyermek aludt. Megnézte az alvó Asmodeát, kit ugyan a keresztvizen Ágnesnek neveztek el. Meg volt elégedve; adott még több pénzt is a nevelőknek, hogy vegyenek számára cifra ruhákat. A leány már tizennégy esztendő volt és még mindig nem tudott róla semmit, hogy micsoda veszedelmes nagy úr számára van eljegyezve, s hogy a boszorkánynyomot testén viseli; azon egyszerű oknál fogva, minthogy a hátát senki sem láthatja.

Annyi év alatt azonban, daczára a mély hallgatásnak, a mivel Konrád mester és felesége, maguk jóvoltáért, e gonosz titkot őrizni tudták, ki kellett abból egynek-másnak szivárogni a városiak közé.

Feltűnt, hogy Konrád mester és felesége mindig oly jól élnek, mindenben daskálkodnak, pedig a mesterséget egészen elhanyagolták már, alig dolgoztatott velük valaki. Honnét ez a sok pénz?

Néha megint úgy meg vannak szorulva, hogy nincs betevő falatjuk, s másnap egyszerre hegyen-völgyön lakodalom.

A legkisebbik leány már 15 esztendő, és azt még sem vitték ez ideig templomba, sem bér-máláshoz, sem gyónáshoz, pedig a többiekkel ezt nem mulasztották el.

Annál kevésbé engedik meg a városi polgár ifjúságnak, hogy a földet tapossa körülötte, sehova sem viszik, mindig otthon őrzik, pedig a többi leány már ki férjhez ment, kivel más viszontagság történt, de otthon egy sem maradt, a fiukat is ideje korán mesterségre adták, még pedig jó messze eső városokba, hogy minduntalan haza ne járjanak.

Többen azt is meglesték, mikor egy fekete úr, fekete lovon, éjfélkor Konrád mester háza előtt megállt, a paripának soha egy lábdobbanása sem hallatszott; a fekete úr háromszor kocintott az ajtón, arra azt kinyitották, ő belépett, a lovát senki sem fogta, mégis ott maradt; egy órákor éjfél után a fekete úr visszajött, ismét lovára ült, s olyan nesztelenül ellovagolt, mintha selyempapucs volna a lábán.

Lambertus prépost egyszer maga elé idézteté Konrád mestert s kérdőre vonta e kósza hírek miatt s különösen azért, mi okon nem küldi Ágnes leányát a szentegyházba?

Konrád mester térdre esett és azt mondá, hogy meg akar vallani mindent igazán.

És azután hazudott ilyenformán:

Ágnes nem az ő leánya, hanem egy gazdag protestáns úré, ki nős lévén, házasságon kívül született gyermekét itt rejtegeti s egyenesen azt kívánja, hogy azt protestáns hitben neveljék. A főúr nevét nem mondhatja meg, mert azt maga sem tudja. Innen jön a költő pénz, s azért őrzik úgy a leányt a városi fiataltságtól. A főúr fogja azt vinni, ha felserdül, s kiházásítja maga.

Ez elég valószínű mese volt, s hogy «mentség»-nek megjárta, annak magyarázata ottan kerecsendő, hogy ez idő szerint Tököli Imre volt a felföld ura, ki Kassát ostrommal elfoglalván, a jezsuitákat kiűzte, a protestánsok templomait, iskoláit visszaadta; annak egy ezredes kapitánya, Madách Péter, kormányzott a Szepességben, ki maga is nagy mértékben protestáns lévén, ha perpatvarra kerül a dolog, aligha Konrád mesternek nem adott volna igazat.

A főtisztelendő úrnak tehát el kellett fogadni a mentséget.

Nem ilyen könnyen engedé magát kielégíttetni az előljáróság. A polgármester okvetetlen akarta tudni, ki fia az a titkos éji látogató s e végett a tudvalevő napon minden kapuhoz erős őrséget állított, hogy akárki azokon éjfél után ki akar menni, gyalog vagy lóháton, azt fogják meg és kötözve vessék a tömlöczbe, ha ellentállna; - ha pedig szépen megadja magát, tudják meg, kicsoda? s parolájára ereszszék el. Hogy pedig semmiképen el ne mulasszák, még azonfölül Konrád mester házánál átellenes épület kapuja alá is őrt rejtenek el, az erős Lénárd alakjában, ki nappal hentesmester, éjjel pedig a közbátorságra vigyázó alabárdos volt; félelmes ura a későn hazavergődőknek, nemkülönben hatalmas eloszlatója minden korcsmai verekedésnek.

A várt éjjelen tehát ott leskelődött az erős Lénárd alabárdjával kezében, s várta a fekete urat.

Az éjféle órakonduláskor nesztelenül, mint szokott jönni, megérkezett a lovag, megállt a ház előtt, leszállt a lováról s bement Konrád mesterhez.

Az erős Lénárd most is elfoghatta volna már, de gondolá, hogy jobb lesz akkor rárohanni, mikor a világosról a sötétre kijön, akkor nem lát oly jól. Mintha ez az ördögnek nem mindegy volna?

Odalopódzott tehát szépen az ajtóhoz s alabárdját marokra szorítva, várta, mikor fog a lovag visszajönni? Az ablakon nem lehetett benézni, mert a vastáblák be voltak téve, de a leszámlált pénz csengését jól hallhatá.

Végre a toronyból hangzott az egy óra, az ajtó újra megnyílt: a lovag kilépett. Az erős Lénárd csak arra várt, míg egyik lábát a kengyelbe teszi; akkor neki rontott, s teli torokkal ráordítá: «ki vagy? megállj?»

A lovagnak felvetni magát a nyeregbe, a mellének szegzett alabárdot kicsavarni az erős Lénárd kezéből, az erős Lénárdot magát vastag kámzsájánál fogva megragadni, épen egyszerre való munka volt. A másik perczben sarkantyúba kapta a lovát s Lénárdot folyvást gallérjánál

fogva rántván maga után, kényszeríté hanyatt-homlok rohanni paripája mellett, az pedig nyavalyás kiáltani sem mert, szentül azt hívén, hogy már viszik a pokolba, míg aztán egyszer a kőhidhoz érve, onnan a fekete lovag behajítá Lénárdot, az erőst, a nyakig érő sárba, ki abból reggelig nem is mert előbujni.

A kapukon várakozó örök pedig senkit sem fogtak el ez éjjel, s a kérdéses lovagot sem ki, sem bemenni nem látták, de még csak neszét sem hallották, a miből világosan megérthető az, hogy az ördög a föld alatt, meg a levegőben is tud utazni - ha akar - vagy pedig az, hogy az ördög maga is a városban lakik, nem kell neki hazáig messze kerülni.

Ekkor egy véletlen eset egyszerre földeríté az egész eseményt.

Egy este, későn, haldoklóhoz hívták Lambertust.

A lelkiatyát a város legvégére vezették; ott a legrongyosabb viskó ajtaját nyiták fel előtte, s abban a viskóban, a ministrans hozta lámpa mellett, rongyos hárságyon fekvé a legrongyosabb czigányasszonyt lehete látni, ki valaha kártyavetésből annyira vitte a dolgát, hogy ilyen kidült-bedült sárpalotát építtessen.

A kártyavetőnő utolsó kártyájánál volt már, ugyanannál, a melyikre a csontember van festve azzal a nagy kaszával.

Sok gyónni valója volt, a késő éjszakáig tartott, a míg elvégezé, Lambertus akkor tért vissza a viskóból. Öt percz múlva a lélekharang jelenté, hogy egy megtérő lélekért imádkozni idején van.

Mi volt e gyónás tartalma: azt nekünk a végtitok szentségénél fogva tudnunk nem szabad.

Annyi bizonyos, hogy e titok sok álmatlan éjszakát szerzett Lambertusnak. Azt, a mit megtudott, felfedezni eskü és szentség tiltja; fel nem fedezése pedig nagy romlás. De ha elmondaná sem használna most vele semmit. «Ellenséges az idő.»

Legelső volt mindenesetre Konrád mestert elővenni keményen, hogy bizonyítsa be, miszerint az idegennek vallott leány protestánsnak keresztelteték. Ezt ő nem tudta sehogy kimutatni. Ellenben kiderült, hogy Ágnes a szent Miklós parochialis templomban keresztelék meg.

Lambertus e miatt panaszt telt Madách Péter ezredesnél, s kérte, hogy ily erőszakot ne engedjen azon egyházon tenni, mely harcz idején is békén megfért más hitvallást követő feleivel.

Madách elég igazságos volt azt itélni, hogy a leány neveltessék azon vallásban, a melyben kereszteltetett, s ellenkező esetben felhatalmazást adott Lambertusnak, Ágnes elvenni úgynevezett apjától s kolostorba zární.

Konrád mester, midőn e határozatot közlék vele, nagyon megrettent: «mit mond majd erre az ördög?»

Ellenkezni nem lehetett; Ágnes a bérnialást felvette, naponkint oktatásra járt és templomban ült és a mellett az ördögnek volt eljegyezve.

Ha ezt az ördög megtudja?

Az pedig hamar megtud mindent.

Egy napon maga a kurucz ezredes keresé fel Lambertust.

- Főtisztelendő úr, baj van: - a leány valódi atyja jelent meg s gyermekét visszaköveteli.

- Személyesen jelent meg? kérdé a prépost nyomatékkal.

- Nem, hanem levélben jelenté magát, a mit én hitelesnek tartozom elismerni.

- Kegyelmes úr, a leány valódi atyja nem jelentkezhett, mert az tizennégy éve már, hogy a földben fekszik; hanem jelentkezhett az, kinek parancsára a leányt, mint csecsemőt, születése éjjelén bölcsőjéből elrabolták; a baj pedig ott van, hogy e férfiú igen hatalmas nagy úr, a kivel kegyelmességednek minden igazságszeretete mellett összetűzni bajos.

- Ismerné talán főtisztelendőséged, a kiról szó van.

- Mind személyről, mind Ő híréről. Rode dán gróf, a nagysárosi fellegrvár ura.

- De csak a fellegrváré. Nagy-Sáros nem az övé.

- Útban van, hogy az övé legyen.

- Lehetetlen. Sáros birtokosa nő, gyermeke is leány. Árvák és özvegyasszonyok vagyonát senki el nem foglalhatja, még a mai zavaros időkben sem. Példa rá Bacsó Tamás. Férfi sincs a családban, hogy «nota» szerint kobozhassák el a birtokot s adhassák másnak. Azt sem hallani, hogy Rode gróf a Sárossy-család egyetlen leány-utódát nőül vehesse, miután azok Pozsonyba mentek lakni, ott pedig Rode grófnak nem igen volna tanácsos megjelenni.

- Vannak titkok, kegyelmes uram, a miken az ember rajtuk jár, még sem látja. Rode gróf egy szál karddal jött be az országba, midőn egy csapat svéd, dán és lengyel harczossal Bocskaynak felajánlá szolgálatát. Egy szerencsés rablókaland Bakabánya ellen, hírt szerzett neki. Azt mondják, onnan tömérdek pénzt hozott el, nyers érczen és kivet alakban. E kaland jutalmául nyerte a nagysárosi fellegrvár parancsnokságát.

- Az igen erős hely.

- Különösen a körülfekvő vidék elpusztítására nagyon alkalmas. Ki merne arra gondolni, hogy egy bűnöst, ki magát a sárosi hegyvárba befészkelte, perbe fogjon? Ki hajtáná rajta végre az ítéletet? Én nem vádolhatom be őt kegyelmességed előtt, mert a mostani hadjárat forrójában embereken túli követelés volna azt kívánnom a fejedelem egyik vezérétől, hogy egy barátságos lábon álló várparancsnokából csináljon magának ellenséget, s egy erősségnek homlokkal rohanjon, a minek eddig jól esett hátát megvethetni és mind ezt egy veszendő lélek megmenthetése végett; hanem egyedül arra kérem kegyelmességedet, hogy semmi kényszerítést ne engedjen Ágnes hajadon irányában. Egy titok van kettőnk között, a mit most el nem árulhatunk. Hadd folytassam én e harczot ész és lélek segítségével.

- De ha Rode gróf a leány kiadatását követeli?

- Akkor tessék őt a «lelki törvényszék» elé utasítani. Ha lesz bátorsága megjelenni ott, igen jó; akkor én is ott leszek. És akkor bizton hiszem, hogy ő nem megy többet a nagysárosi várba. De a hogy ismerem, előre tudom, hogy oda nem fog eljönni.

Ebben az ezredes is megnyugodott, s levélben tudatá Rode gróffal, hogy ha követelése van, jöjjön azt személyesen érvényesíteni a lelki törvényszék előtt.

Erre aztán kapott a nagysárosi parancsnoktól egy fenyegetésekkel teljes szemrehányó levelet, a miből meggyőződhetett, hogy a prépostnak alapos gyanui vannak, Rode nem igaz járatbeli ember s törvényszék előtt helyt állni nincsen kedve.

Özvegy Kapuváryné, mint fiúsított leány, a sárosi uradalom birtokosa, egyetlen leánya születése óta Pozsonyban lakott és azóta egyszer sem látogatta meg nagysárosi kastélyát, mely később leghíresebb fejedelmünknek volt kedvencz mulató lakhelye.

A pozsonyi urak körében nem volt titok, mi okozá az úrhölgy eltávozását. A sárosi várparancsnok üldözése elől kellett menekülnie.

Rode gróf ott is rossz hirben áll. Beszéltek róla, hogy mind a két félnek szolgálatokat tesz, a császáriaknak és a fejedelmieknek, s azt akarja, hogy azt is szolgálatnak vegyék, ha a közellevő falvakat kizsákmányolja s majd az egyik, majd a másik hadipénztárát zsákmányul ejti. Azt is hitték felőle, hogy a hamis pénzverésben is van tudománya, a mit ha tett, elég fölösleges fáradság volt tőle, miután igazi pénzt is tudott kiverni - az emberekből. Azzal is vádolták különösen bizonyos vallásos osztályokban, hogy az ördöggel czimborázik, a mit mai világban már csak metaphorában fogadunk el.

Pénze, ágyuja, fegyverese, löpora és rossz hire volt már Rode grófnak elég, de az ő nagyra-vágyása ezekben nem leli végczélját. Ő valódi úr akart lenni Magyarországon: az pedig csak földesúr lehet.

Nem is lehetett azt szebben kigondolni, mint hogy a ki a sárosi várnak ura, az ura legyen az egész uradalomnak; egyik a másiknak kiegészítő része; egy kis herczegség, fővárossal és erős várral, hozzájárulhatatlan hegy tetején; mély ivókúttal az udvaron, nyolcz öles falakkal bekerítve, ellátva merész őrséggel, élelemmel és pénzzel, az embereknek csak akarnia kellene, hogy egy Giskra fényes szerepét játszhassa e forgalmas időkben.

A szándékhoz az alkalom is jó volt; az öreg Sárossynak fiúsított leánya, Katalin egy kézodanyújtással birtokába juttathatá a kalandornak az áhított kis királyságot.

Hanem az a nagy baj, hogy a női szívek nem engednek nyugodt fejlődést a legszebb kombinatóiknak. Midőn Rode gróf a sárosi kastélyban mint kérő megjelent, az öreg Sárossy által e szavakkal utasították el:

- Későn jön lovag úr, leányom már el van jegyezve Kapuváry Lőrinczczel.

Rode grófnak alacsony homloka volt, haja csaknem szemöldéig lenőtt; mikor mosolygott, sem volt szép. Pedig olyankor szokott leginkább mosolyogni, midőn belül düh emészté.

- Jó, szólt Sárossynak mosolyogva, tehát várni fogok, míg Kapuváry meghal, s a menyasszony özvegy leend.

És Kapuváry csakugyan házassága első éve után meghalt; vadászaton véletlenül elsült fegyver miatt. Halálában gyanús volt maga a gróf, ki szintén jelen volt e hajtóvadászaton. Nem első eset volt az ilyen halál Zrinyi halála óta.

Az özvegyen maradt nő egy leánykát szült, mint sírutódót (posthumus) s azt harmadnapra megkeresztelék Máriának.

A keresztlő után egy hétre újra megjelent a kastélyban Rode, s felkérte az özvegy kezét.

Sárossy ekkor azt felelte, hogy nem lehet menyegzőről beszélni, a míg a gyász tart.

- Jó, tehát várni fogok, míg elszakad a gyászruha, szólt Rode mindig mosolyogva.

Egy év múlva újra előjött sürgető kérésével Rode, ekkor Sárossy kereken kimondta neki, hogy leánya nem akar másodszor férjhez menni.

Rode gróf most már kaczagott.

- Jó, nagyuram, tehát ha kegyelmed sehogy sem akarja hozzám adni a leányát, várni fogok, míg megnő az unokája, elveszem azt.

Rode gróf nem szokott hiába fenyegetőzni. A Sárossy-család egy napon nagy titokban cselédestől kocsira ült s elment nagy messze földre; Pozsonyban telepedvén le, ottani házában és rokonai körében. Ott azután egész biztossággal érezheté magát; Mária felnőtt, szép lett, kezdett már a hajadoni korba válni; délczeg nemes ifjak nőttek fel mellette, méltó társak

hozzá. Rode gróf cselszövényei, erőszakos keze odáig el nem értek; semmi ok sem lehetett többé attól félni, hogy a mivel tizenöt év előtt gúnyosan fenyegetődött, azt most végrehajthassa.

Egy fiatal Vezekényi, régi ősnemes család fia, volt kiszemelve Máriának vőlegényül, s el volt határozva, hogy mihelyt a leány tizenhat éves lesz, férjhez adják, s akkor aztán minden fenyegetéstől bizton, visszatér a család ismét sárosi kastélyába.

Egy napon az uradalom ispánja, ki évenként a számadásokkal fel szokott járni s a kasznároktól betakarított pénzeket felhozta, egy levelet adott át Kapuváryné anyjának, ki időközben az öreg Sárossy halálával szintén özvegyen maradt.

A levelet az ispánnak egy fiatal közkatona adta át, ki valami eperjesi polgárnak a fia, s jelenleg a sárosi várban szolgál.

A levélben ez volt írva:

«Nagyasszonyom!

Mária leányasszony nem Kapuváryné ifjasszonyság leánya, hanem Walter várnagynéé, az igazi leányasszonyt születése éjszakáján elcserélték és ellopták. Az ellopott gyermeket kítették Konrád himzőmester ajtajába. Az ördög eljegyezte őt magának s fizet érte Konrádnak minden esztendőben száz aranyat. Ha még egy évig ott marad, elveszi feleségül. Az ördög neve nem Belzebub, hanem Rode gróf; siessen ön segíteni a dolgon, mert esküvő után Rode be tudja bizonyítani irásokkal és tanukkal, hogy az igazi Kapuváry örökösnő az ő birtokában van.»

Özvegy Sárossyné családja előtt mély titokban tartotta e levél tartalmát; rögtön elhatározá magát a sárosmegyei útra, a mi tekintve az akkori háborús világot, nem csekély elszántságot igényelt egy magával is tehetetlen öreg asszonyságtól. Másra pedig nem lehetett azt bízni.

Eperjesig sok viszontagságon keresztül el is jutott; ott meg sem pihent, míg az aranyhimző lakásához el nem vezetteté magát. Szándéka volt azon ürügy alatt, hogy unokája számára menyasszonyi ruhát készíttet, Ágnest elvinni magával Pozsonyba, s öreg létére azt hívé, hogy birni fog annyi lélekjelenléttel, hogy magát el nem árulandja.

Lengyelország felől jött be, a merre biztosabb is volt az út s arra is akart visszamenni, magát lengyel grófnénak adva ki.

A mint azonban Konrád házához betérve, annak műhelyéből Ágnest maga elé lépni látta, elveszte minden lelkét: a leány annyira hasonlított anyjához, hogy Sárossyné azt vélte, leányát látja hajadon korában maga előtt megjelenni s e látás úgy zavarba hozta, hogy odarohant Ágneshez, átölelte, összeecsókolta és a bámuló Konrád előtt kimondá, hogy neki okai vannak azt hinni, hogy ez az ő unokája.

Konrád mesterre nézve most szép alkalom kínálkozott a pénzcsináláshoz. Az öreg asszonyság mesés összegeket ígért neki, ha e leányt neki átadandja. Tizezer tallért és majortelket, a hol választani akar jószágaiból. Azonkívül az egész családot magával vinni ígérkezett Pozsonyba, hogy Rode boszúállásától ne félhessenek.

Konrád mestert csak az ördögtöli félelem tartóztatta még. Mit mond majd ő kegyetlensége, ha megtudja, hogy menyasszonyát másnak szerezték el; nem veszi-e el helyette az örököket?

Ez aggodalmaiból végre megváltá Czirinka, felfedezvén előleges ezer tallérért az egész ördögös esemény összefüggését.

Az ő anyja volt az a cigányasszony, kivel ellopatták születése órájában Kapuváryné kisdédét, a várnagyné kisdédével helyettesítve azt. A várnagyné is be volt avatva a titokba, mert akkora

aranyat adtak neki, a mennyit kölcsön adott gyermeke nyomott. De biz annak nem sok hasznát vette, mert még hamarabb meghalt, mint Czirinka anyja. A kik e titokba avatva voltak, mind igen csodálatos gyorsan elhaltak egymásután; csak a vén cigány asszony tartotta ki tizenöt évig. Nagyon vigyázott magára. Egyszer ugyan rablók is törtek rá, a kik mindenéből kifosztották, de ő úgy el tudott előlük bújni gunyhója kürtőjében, hogy rá nem találtak. Másszor meg a sötétben föbe is ütötték csákánnyal, de abból mind kiépült.

Czirinka be volt avatva a rejtélybe, de Konrád mester nem. Vele folyvást játszották az ördög komédiáját.

Az a katona, ki e titkot az utolsó esztendőben fölfedezte a Sárossy-család előtt, Czirinka fia volt, s azt anyja meghagyásából tette.

Miért volt oly vakmerő, vagy oly háládatlan Czirinka? annak megfejtése ez:

Az ördög menyasszonyához nem volt szabad férfinak közelíteni. Arra azonban nem gondolt az ördög, hogy menyasszonyának testvérei is vannak, három ikerfiu, kik közül az elsőszülött, Ambrus tizenöt éves korára olyan délczeg, daliás ifjúvá nőtt fel, a milyen csak méltó volt valaha arra, hogy lovon üljön s asszonyok szemébe nézzen.

Ambrus és Ágnes egymással mint játszótársak nőttek fel, mint testvérek szerették egymást. Czirinka arra az ötletre jött, hogy miért ne lehetne belőlük egy napon több, mint testvér. Ha az ördög jónak látja a sárosi uradalom örökösnőjét nőül venni, miért ne lenne egészen orthodox tréfa őt ebben megelőzni, s egy napon fedezni Ambrus előtt, hogy e szőke, halavány hajadon, ki őt oly gyanútlanul öleli át, neki nem testvére, de lehet több is annál.

Ezért fedezé fel a családi titkot elébb a cigány asszony a lelkész előtt, majd, hogy az nem segített, maga Czirinka, fia által, az özvegy nagyanának.

Most az a különös kívánsága volt Czirinkának, hogy Sárossyné vigye el őt és fiát Ambrust magával Pozsonyba, s ott adjon saját házánál helyet számukra, mert sem ő, sem a fogadott testvér nem tudnak megválni Ágnestől semmi aranyért, ezüstért.

Sárossyné mindent megajánlott, döntötte a pénzt Konrád asztalára s alig várhatta a holnapot, hogy feltalált unokájával és annak fogadott rokonaival útra kelhessen Lengyelország felé.

Hanem ördög nélkül csinálták a számadást! Rode gróf elébb megtudta menyasszonya elsőketését, mint azok a határon átjuthattak volna; utána rontott martalóczaival; s beérve őket egy hegyoldali malomban, ott kíséretüket levágta; az öreg asszonyságot, Ágnest és Ambrus fiút élve ragadta el nagysárosi várába. Czirinkát nem találták sehol, pedig őt keresték legjobban; s végül, hogy bárhová rejtőzött, ott megsemmisítsék, leégették az egész malmot.

Az a rablás, gyilkolás alatt folyvást a malom zsilipcsatornájában feküdt! hagyva a vizet magán keresztül folyni, csak időközönként emelve ki arcát annyira, hogy lélekzetet vehessen.

Rode gróf azt hitte, hogy ez éj viselt dolgairól egy élő tanút sem hagyott maga után: pedig Czirinka a malom égő üszkei között is élve maradt, a patakozó víz alatt fekve.

Czirinka e gyilkolási éj után a hegyi mellékutakon keresztül Eperjesre menekült vissza.

Első dolga volt Lambertust felkeresni. Lábaihoz veté magát, meggyóna bűnét, s bevádoló a sárosi várkapitányt.

Lambertus most már nyíltan léphetett fel, hivatali titkán kívül élő tanú vallomására hivatkozhatva. Sietett Madáchhoz.

A kuruczvezér részvételleljesen hallgatá végig a prépost panaszát s az egész ügyet az akkor Eperjesen székelő biztoság elé rendelte vizsgálat végett. Hogy e vizsgálat szigorú fog lenni, abból lehetett várni, mivel Sárossy Sebestyén is a bíróság tagjai közt volt; egyik rokona az elfogott Sárossynénak.

A bizottság azt tanácsolá, hogy ily hatalmas embert most nem kell bolygatni magánügyek miatt, mikor az ellenség seregei már Ónod körül járnak.

A legközelebbi napok igazolták e véleményyt; Ónodvár elesett, s mielőtt a sárosi grófot megidézhatték volna, Schulcz és Veterani Eperjes alatt voltak.

Eperjes kőfalaiból öt hétig csatatér lett; csatatéren hallgatnak az írott perek, ott csak karddal és golyóval vívják ki az igazságot. A sárosi várparancsnokra nehéz lett volna most kisütni, hogy ő az ördög, midőn a szorongatott város minden népe ő tőle várta, hogy szabadító angyalává legyen.

Az ötödik héten vissza is verték az eperjesiek Veterani rohamra indított hadait, s csak azután, hogy Schulcz tábornok maga megérkezett új seregekkel s Rode gróf mindig késett a felszabadítással: akkor adták fel magukat, becsületes vitézekhez illő feltételek mellett.

Tudjuk a történetből, a mi erre nyomban következett: Caraffa vésztörvényszéke, a «laniena Eperjesiensis».

Midőn e vésztörvényszék összeült, az első napokban, a midőn még mindenki azt hitte, hogy ennek feladata csupán a zilált birtokviszonyokat helyrehozni, s a tusa alatt lábrakapott rabló-kalandoknak véget vetni: Lambertus volt az elsők között, kik siettek panasztételükkel előkerülni.

Most már valószínű volt, hogy a győzelmes Caraffa nem fogja kímélni a nagysárosi várkapitányt, ki a kuruczok embere; mint kímélte őt Tököli vezére, sőt kapni fog az alkalmon, hogy törvényesen elítélheti őt s megfelelő ereje is leend a kalandoron saját várában fogantatni az ítéletet.

Mindenekelőtt azonban tudomást akart magának szerezni a felől, hogy kik névszerint a vésztörvényszék bírái? Nagy megütődéssel tudá meg, hogy azok közt maga Rode gróf is ott ül.

Éjjel Czirinka felzörgeté álmából Lambertust s miután az bebocsátá, sietve szólt:

- Az ördögnek is van ám esze. Mind a két felén van húrozva a hegedűje. Míg Tököli itt volt, azzal tartott, most meg a labanczok mellé állt. Nehogy kegyelmed bevádolhassa őt a törvényszéknél, ő vádolta be kegyelmedet, mint Tököli czimboráját. Siessen a városból, mert még ez éjjel megfogják.

Lambertus használta ez intést s éjjel álruhában kimenekült, Czirinka által vezetve egy mellék-sikátoron keresztül, s jó volt sietnie, mert jókor hajnalban már jöttek érte a drabantok, hogy tömlőczre vessék.

Rode gróf diadalmaskodott.

Kezében volt a leány, ki által a sárosi uradalom birtokosává leendett; Caraffa barátságát megnyeré az által, hogy egykori bajtársait a legkegyetlenebbül kiszolgáltatót neki s azt lehetne róla mondani, hogy jobb keze lett annak az embernek, ha nem volna róla tudva, hogy az az ember maga volt egy bal kéz.

A ki ellene felszólalhatott volna, az mind kezei közt volt, s a mely kéz ellene fölemelkedett, azt módjában volt levágnia.

A sárosi várban foglyul tartott nők kényre-kedvre voltak nála hagyva; jó szerencse, ha a leány egy igen szavával megmentheté öreg anyja életét.

Midőn Lambertust a válaszáton elhagyá Czirinka, a lelkész szomorú csüggedéssel mondá: «és így ez átkozott ember megmenekült Isten és ember boszujától».

- De még az ördögétől nem! szólt Czirinka vészes szemvillanással. Még hátra van az a rettenetes úr, a kinek álarcza alatt ő eljegyzé menyasszonyát. Az ördöggel nem tréfál senki hiába. Esküszöm arra a fekete országra, a hol nem lakik semmi jó, hogy az, a kinek nevében az eljegyzés történt, a lakodalmon személyesen is ott lesz.

Azzal elvált és ment a maga útján: Lambertus jobbra, ő balra; amaz imádkozva az éghez ártatlanok védelméért, bűnösök megtérítéseért, emez égő boszút forralva pokol hő tüzénél, melynek mindegy öröm, ha együtt vész el az igaz a gonoszszal, a szenvedő az üldözővel, az áldozat a gyilkossal és ő maga velük együtt.

Czirinka farkastejet szedett a mezőn; annak mérges nedvével ránczokat csinált arczára, homlokára, a méreg fölette arcbőrét, s mikor a sebgulladások elmúltak, kész vénasszony arcza volt a nőnek, senki sem ismert volna rá, annyira el volt éktelenülve.

Akkor egy háti kosarat véve, felballagott a sárosi várba. Az őrtálló katonának azt mondá, hogy a várnagygyal akar szólni; odavezették.

- Mit akarsz tőlem, vén boszorkány? kérdé a várnagy.

- Boszorkányságot akarok csinálni. Mit akarnék egyebet? Azt hallom, sok patkány van a várban, a méltóságos uraság nem alhatik tőlük éjjel; még a csizmatalpat is megrágnak a katonák lábain, mikor alusznak: hát én azokat egy nap alatt kivesztem.

- Hazudsz most, úgy-e?

- Magam is patkánynya legyek, ha igazat nem mondok.

- Rájuk tudsz olvasni, attól mennek el.

- Rájuk is olvasok, az is használ, de meg bogyókat adok nekik, a miktől megvadulnak s mind elmennek az erdőre.

A várnagy igen tréfás ember volt, kinek voltak mulatságos ötletei, ha kedve támadt.

- No, boszorkány, próbáld meg a mesterséged. Ha elüzöd a várból a patkányokat, száz tallér üti a markodat, de ha tréfálni akartál, azzal ugyancsak megjártad. Látod itt az udvaron ezt a ketreczet a falban, eddig medvéket tartottunk benne, de hogy asszony kerül a házhoz, rájuk találna csudálni, megöltük őket, ebbe csukatlak be. Ha meg tudtad ölni a patkányokat reggelig, reggel kibocsátatlak; ha nem tudtad megölni, reggelre itt ebben a ketreczben azok megesznek téged. A medvék is egész éjjel verekedtek velük.

Czirinka szeme közé vigyorgott a tréfás várnagynak.

- Hát ifjasszony jön a házhoz?

- Az hát, te szemetrevaló! holnap innen a ketreczből megláthatod, mikor az egész fényes násznép megy a kápolnába. Jó multságod lesz. Még egyebet is fogsz látni, a másik vőlegényt, ki urunk menyasszonyával el akart szökni, ugyanakkor viszik a tömlöczből a hátulsó udvarba akasztani; a reggeli harangszó egyiknek menyegzőre, a másiknak akasztásra kondul. S mind a kettőt előtted fogják elvinni; innen nézheted, mint valami úri erkélyből.

- No az nagyon szép lesz, nevetett Czirinka, fehér fogsorait kimutatva, és gondolva magában: «egy nyakatok van mindnyájatoknak és az az én fogam között, és azt én leharapom».

- Vezessétek a boszorkányt szét a várban, hadd babonázzon kedve szerint; vigyázzatok rá, hogy el ne szökjék, s azután zárjátok a ketreczbe.

Czirinka leginkább a földalatti üregekbe vezetteté el magát; s hol patkánylyukakat talált, oda leguggolt, czigánymondokat mormogott, s apró szürke labdacsokat hintett el a lyukak körül, miket hátí kosarában hozott magával.

Az örök mondák neki, hogy csak ne kimélje a varázsszót a löporos torony körül, mert az különösen tele van patkánynyal, minthogy a gabonátár mellett fekszik.

Czirinka elvégezte dolgát.

A labdacsok mérge, miket elszórt a pinczékben, villó (phosphor) volt, melyből ha kis adagot használnak, a patkányok elvesznek kár nélkül; de ha igen nagy adagban találják vegyíteni a csalétek közé, a kínzott állatok, mik vergődés közben előjönnek üregeikből, kihányják azt, s olyankor a villó gyújt. És a löportorony tele van patkánynyal!

Czirinkát a babonátétel után bezárták a medverekesztékbe.

A várban egész éjjel, mintha kísértetek jártak volna, olyan nyögés, nyavalygás hangzott, hogy az alvók kikeltek ágyaikból s az őrző katonák a falon arról gondolkodtak, hogy leugorjanak a nyolczöles mélységbe. Maga Rode gróf egész éjjel nem tudta lehunyni szemeit e rémletes hangoktól, mik a falakból tetszetek kijönni s lelke altatására Ágnes kényszeríté egész éjjel a hárfát verni és énekelni hozzá s egyszer sem merte őt úgy nevezni, hogy «Asmodea», sőt kérte nagyon, hogy takarja el fehér vállát, nem akarta azon látni a pirosan vonalzott boszorkány-jegyet.

Csak Czirinka aludt nyugodtan a szalmán. Mint a ki bevégezt nagy munkára hajtja le fejét. A reggeli harangszó ébreszté fel álmából. A patkányok nem háborgatták egész éjjel. Az udvaron nagy sürgés-mozgás volt már: egy csapat vasinges katona, fekete sisakokkal, öblös muskétákkal, meredt sorba állítva a börtönajtó előtt; rekedt dob pörgött, rozsdás vasajtó nyikorgott, láncz csörömpölt s Czirinka látta fiát, Ambrust, lánczok alatt görnyedve végig haladni az udvaron. A hurok már a nyakára volt vetve s a kötél végét a hóhér fogta, a veres palástos komédiás; még csipőjére tette a bal kezét, mintha kevély akarna lenni.

Az tetszett mégis Czirinkának, hogy fia nem sírt, hanem inkább dühvel nézett fel a vár ablakára, a honnan Rode gróf tekint le rá.

Czirinka felkaczagott, midőn elvonult előtte a gyászmenet.

Következett utána a másik: a nász.

Most már nem dobok, hanem trombiták és sípok szóltak: nem fegyveres, hanem tarka ruhás bohócok nyiták meg a menetet; nyoszolyószüzeknek öltözött bérleányok vezették a menyasszonyt, ki sápadtan, akaratlanul engedé magát vitetni, mint egy járó szobor, míg az öreg Sárossynét erővel hurczolák, hogy jelen legyen unokája esküvőjén. A vőlegény csupa arany és bíbor volt, palástja drága gyöngyökkel rakott, kalpagja forgóján csak úgy szikrázott a sok karbunkulus!

Czirinka még jobban kaczagott.

A ketrecznél őrtálló alabárdos kegyesen magyarázta előtte a történendőket.

- Látod, a harangszó a toronyból addig tart, a míg az egyik menet a vesztőhelyre, a másik a kápolnába ér. Akkor az első ágyúlövés azt fogja jelenteni, hogy a pár az oltár előtt áll, az a másik pedig a lajtorja fokán. A második lövés tudatja azt, hogy a pap rátette kezét az esküvők

fejére, s a hóhér a magáét az elítélt fejére. A harmadik lövésnél aztán vége mind a két ceremóniának. Egyik is, másik is - kötve lesz már.

Czirinka azzal az ádáz dühvel, melynek ereje van azt a rombolást megtenni, a mit oly nagyon óhajt, húzta magát a ketrecz szegletébe s várta a lövéseket.

Az első ágyúdördülés hangzott. A nap keresztül süttött a kápolna ablakain s idáig láttatá annak tarka enkausztikus képeit. A toronyból intettek a zászlóval.

- No most állnak az oltár és a bitó előtt, szólt nevetve az őr.

A zászlóval másodszor is intettek a toronyból; a második ágyúlövés is eldördült.

- Ahán! Jó kézben vannak már a fejeik!

Most mindjárt jön a harmadik lövés. Czirinka irtózáttal, gyűlölettel, átokkal nézett a zászlós torony felé. A zászló aztán harmadszor is intett, és arra következett egy dördülés, melyre a föld tetszett szétomlani és az eget elborítani romjaival.

Czirinka azon perczben, hogy a zászló harmadszor is intett, irtózva hunyta be szemét. Mikor nyitotta azt ismét fel? Egy percz mulva? egy óra mulva? vagy talán napok is elmúltak a közben. Midőn újra felnyitá szemeit, már nem volt előtte sem az őr, sem a kápolna fényes ablakaival, sem a zászlós torony, sem a várkastély, sem a fényes kíséret, sem az ágyús bástyák; hanem csak egy roppant kő és gerendahalom, melynek itt-amott üszkei füstölögtek.

A ketrecz előfala is kidült, a rostély a mint lezuhant az örre, ugyanannyi koczkára vágta azt szét nyomorultul.

Czirinka előjött odújából, melynek vastag bolthajtását az iszonyú robbanás le nem szakíthatá s valahány eléktelenült hullát talált a kövek és szálfák között, mindegyikre nagyot kaczagott. Egyszer aztán egy testétől elszakított fej akadt lábai alá. Ráismert abban fia fejére; ráismert a kötélről, mely még akkor is rajta csüggött. Azt felvéve, megsimítá a portól, megcsókolá s elrejté öltönyébe.

Azután iparkodott a várból kijutni. Könnyű volt már, örök nem álltak a kapun; maguk a kőszobrok is le voltak vetve talapjaikról.

Mikor a lánczaszakadt felvonó hidra jutott, ott megállt, visszanézett, egy kővitéz szobra feküdt a hídon keresztben, feje letörve. Czirinka feltette bal lábát a szoborra s felvette jobbja a kőfejet.

Czirinka végig nézett az egész szép munkán: a füstölgő romokon, a téгла- és deszkakeverékeken, a feketére perzselt bástyákon s azzal hangos hahotában törve ki, rikácsolá a visszhangzó üres folyosóknak:

- Megmondtam, hogy az ördög is ott lesz saját lakodalmán!

S a kezébe vett szoborfejet behajítá átkozodva a kapu alá: az csörömpölve ugrált végig a kövezeten s oda gurult a többi romok közé. Czirinka pedig lement a patak mellé, ott megmosta fia arcát, körmeivel, mint egy farkas, gödröt vájt neki s abba eltemette. Akkor aztán leveté magát a földre és sírt naplementig. Konrád mester háza soha sem látta őt többet.

A sárosi vár külső bástyái még most is állanak, a kis toronyalakú köröndöcskék még most is jó menedékei a vércsének; a bástyákon belül egy helyütt bozóttá vált a tengeri szőlő, köszméte és zsálya. Ott valaha kert lehetett.

Egy szegény asszony története.

I.

Egy csíkos ponyva van vetve a hajló pálmafára, annak földig omló szárnyai czölöpökhöz feszítve képezik a sátort, szellő és napsugár szabadon jár rajta keresztül.

A sátor mellett két teve fekszik, karcsú nyakát a fűben elnyújtva; két paripa tombol, leszúrt dzsidanyélhez kötve; a hajtsár tevéi mellett fekszik arczczal ég felé fordulva; száz lépés az egész oáz kerülete, melynek közepét egy kőbevágott kút képezi; köröskörül a világ minden sarka felé a végtelen sivatag terül, melynek izzó láthatárán épen most megy le a nap.

Egy kis ritkás pálmaerdő a távolban, melynek magányos árnyai messzire vetődnek az alkonyfényben, néhány meredő veres kőszikla; - azonkívül semmi egyéb sem zavarja a pusztaság méltóságos unalmát.

A nyílt sátor alatt málhából és nyergekből alakított kereveten hever egy hölgy; szőke hajfürtjei, sötétkék szeme, nyúlt arczvonása távoli hideg égalj szülöttének vallják; bár a keleties öltözet, a lenge kaftán, a tollas sipka, a karcsú derékra kötött shawl rejtegetni igyekeznek származását.

Lábainál nagyvirágú szőnyegen pálmabor, kétszersült és egy férfi hever; a mit közönséges nyelven szép embernek neveznek. - Nem tudom, nem vagyok asszony. - A férfi mandolint tart kezében és dalt ver rajta; a hölgy tárczáját tartja kezében s írónnal verseket ír belé; a férfi dallamot rögtönöz hozzájuk és elénekli.

Halljunk egyet e versek közül:

«Lemegy a nap, csillag jó fel;
Ah milyen szegény az ég!
Ha napja van, csillaga nincs:
S ha csillag jó, nap nem ég.
De szemedben mindig látom
Az ég mind a két felét:
Nappal az ég csillagait
Este a nap melegét.»

A vers gyöngé, a hozzá rögtönzött dallam keveset ér; a pálmabor kesernyés, a kétszersült kemény, a sátor szellős, a tanya kényelmetlen: hanem azért - a ki boldog, annak minden mindenütt jó.

És a ki boldogságát félti, annak nagyon jó hely a pusztá; egy kis oáz a pusztán; - egy kis csergedező patak; egy kis sátor, egy falat száraz kenyér, és egy hű szív; azután fenn a csillagok, a mik látnak, hallanak, de nem beszélnek.

Hát a tevehajtsár?

Szegény, mezítlábos ember! van is annak gondja másra, mint arra, hogy tevéi milyen szépen kérőznek. Legfeljebb arról álmodik, hogy ez a szép hölgy, azért mivel boldog, egy dinárral több baksist fog adni elváláskor, mint mások, a kik untokból jártak azon, s azután el fogja őt is felejtetni, mint annyi ezer zarándokot, a kit a pusztán átvezetett már.

Még jól esik, ha a boldogok egy ily temetvemaradt élő tanúját birhatják örömeiknek, a ki azoknak nem irigye, nem árulója.

- Van-e nőd otthon, Mazrur? szólítja meg a delnő a hajtsárt, ki tenyerébe fektetett arczczal bámul ki a pusztaságba.

- Van.

- Szeret-e?

- Nem tudom, nem kérdeztem még tőle.

- Jó nő-e?

- Jó, ha jól megverem.

- Vannak-e gyermekeid?

- Még sok.

- Szereted őket?

- Csak ne ennének annyit.

- Mazrur; én azt akarom, hogy a kik e napot e forrásnál tölték, azok mind boldogok legyenek. Fogd ez erszényt, tedd magadat és családodat boldoggá vele.

A hajtsár elveszi az erszényt s megáll az esze nála, mert meg sem tudja köszönni.

- Van-e e forrásnak neve? kérdi tőle a hölgy.

- Van ám: «teveitató».

- Mától fogva nevezd azt el «boldogok forrásának», ültess be környékét jerichoi rózsákkal s minden évfordulóban e napon jöjj ide el és szedj e rózsákról egy füzért; én a föld túlfeléről is elküldök érte s neked ismét egy ily tele erszényt fogok küldeni e rózsákért. El ne felejtsd úgy híni társaid előtt e kutat, hogy «boldogok forrása»; de okát titokban tartsd, mert ez bajt hozna rád.

Mazrur bámult és hallgatott: a pénz nagyon sok volt, az ígéret mesés.

A hölgyet álomba ringatta a dal: «nappal az éj csillagait, este a nap melegét».

Mi adhat valakinek édesebb álmot, mint az a tudat, hogy minden lényt, a ki körülötte lehel, boldoggá tudott tenni!

Még a dromedárokkal is megosztotta kétszersültje maradékát.

- - - - -

Ez a hölgy - Karolina, Anglia királynéja; - és a férfi? - az pedig nem a király.

* * *

- Ah madonna, könyörüljön rajtam, mert éhen kell vesznem. Miniatur-festő vagyok, a respub-lica alatt mesterségem kiment a divatból, nem kél az aquarell; pedig úgy festek, mint Guido Reni. Szánjon meg! Két zecchinoért készítek egy arcképet, ha pedig egy lapra parancsolná levétni magát monsignoréval, a kettőt készíteném három zecchinoért, mert az elefántcsont drága, csupán azért.

Egy magas karcsú hölgy és egy barna szemű férfi, kar kar alá fűzve, a római corsón; előttük levett kalappal s rongyos köpönyeggel egy hosszú hajú, kecskeszakállú férfi, a ki ez indítványt intézi a hölgyhöz.

A hölgy szájalommal néz a sovány, éhenholt alakra.

- Ön talán boldogtalan szerelmes?

- Oh nem, madonna, boldogtalan éhező vagyok.

- Lehetetlen, hogy az ön korában a szívnek vágyai ne lennének. Csak vallja meg. Ideálja van; azért küzd, ő hozzá akar fölemelkedni.

- Igaz, madonna; a porta deli popolo melletti pék leánya.

- Neve?

- Pelinetta.

- És azt nem akarják önhöz adni, mert ön szegény?

- Az apja pedig gazdag.

- Jöjjön el két óra múlva a hotel Riminibe; inasaim felveszetik, várni fogják. A fizetést bízza majd reám.

Két óra múlva Pelinetta imádója megjelenik festékeivel a hotel Riminiben. Ezüst vállrojtos cselédek vezetik teremről teremre, végre egy kis szobácskába tolják, ott vár reá az úrnő, Daphnisnak öltözve, kezében szalagos pásztorbot; lábainál az említett úr, kit a corsón láttunk, mint Meliboeus.

A festő egy elefántcsontra festi le a párt.

A kép elkészül; a hölgy el van ragadtatva általa; nem valami remek biz az: de hát műismerők-e a boldog emberek?

- Te három zecchinot kértél művedért: im én háromszázat adok érte. Azonkívül ajánlani foglak Murat királynak, ki előtt szavam mindenható. És most siess Pelinettához és légy boldog, - mint én is az vagyok.

A festő zsebre dugja a pénzt, kalapjába dobja festékeit s fut ki az utcára; a hölgy pedig fogja az elefántcsontra festett képet s átszellemült arczczal nyújtja azt Meliboeusának.

- Ezt - emlékül te neked.

- - - - -

E hölgy - Karolina, Anglia királynéja: a férfi - az pedig nem a király.

* * *

Fra Capuccio valami nagyon szegény seborvos volt az Abruzzok egyik kis városában, hova idegenek csak a szép kösziklákat bámulni vetődtek, miket a helybenlakók nem találtak annyira bámulni valóknak.

Fra Capuccio háza annyiban nyári laknak nevezhető volt, a mennyiben a szél ott járhatott át rajta, a hol kedve tartotta; de nem csoda az, mert lakostársai ritkán betegesznek meg, akkor is inkább Monna Tessához folyamodnak, a vén boszorkányhoz, a ki babonás szerekkel aztán kikuruzsolja őket - hol a betegségből, hol a szép világból. Bevert fej, lábtörés ugyan eleget fordul elő, de a patiens többnyire brigante, a kitől nem igen él meg a szegény gyógytudós; nem is tudom, hogy öregedhetett volna meg itt, ha csak búcsúkra nem járna szepítőszerekkel és mindent gyógyító panaceákkal, hátán hordozván szekrényét.

Egy este öszvércsengés veré föl a tudós sebészt korán lefektéből, a mire nagyon kényszerítve volt mécsbe való olaj nem léte miatt, s az ajtaján tett dörömbözés kényszeríté lemenni rozszant lépcsőin s bebocsátni a kérezkodőket.

«Bizonyosan valami meglőtt dugárust hoznak már megint.»

Azonban csalódott. Egy szép, délczeg termetű úrnő jött elől, lovagköntösben, fátyola hátravetve, utána egy kísérő nő és azután két lovász, kik egy alélt lovagot hoztak be az orvoshoz.

- Doktor úr, monda a nő indulattól elfojtott hangon, vegye ön elő minden tudományát és segítsen. Szabja bármi árát segélyének, én azt megkészszerzem.

Az orvos megörült nagyon, mikor a sebet megtekinté; ez olyan szép és cifra seb, hogy gyógyítása belekerül három hétbe; azalatt a madonna, kit az ég küldött ide, egy örökséget elkölthet gyógyszerekre.

- Szóljon ön: nem fog-e meghalni? kérdé a hölgy, megragadva az orvos kezét, ki e heves szorításból kitalálható, hogy a sebesült élete nagyon drága lehet.

- Ha tudományom nem csal, még visszaadható az életnek.

- Lássa ön, az én védelmemben kapta e sebet.

- Ha tudományom nem csal, furcsa egy fegyverrel vágta meg: hasonlít ahhoz, mikor valakinek a fején egy palaczkot törnek össze.

- Az Istenért.

- Legyen nyugodt excellenza (a selyemruhát így czímezik Nápoly körül), én helyreállítom és nyoma sem marad arczán a sebnak.

A lovaggal azonban csakugyan gonoszul elbánhattak valahol: három nap, három éjjel mindig félrebeszélte; azután meg úgy el volt gyengülve Fra Capuccio sűrű érvágásaitól, hogy a szemeit sem bírta nyitva tartani. Csakugyan jól számítá ki a tudós férfiú, hogy három hétnél elébb nem fogja elhagyhatni fekhelyét.

A hölgy azalatt éjt és napot ott töltött a beteg körül; nehéz álmaiban kezével húsíté sebtől égő homlokát, gyógyszerét arany kanálkával maga adta be neki s óráján vigyázta az időt, hogy pontosan vegye a szenvedő a jótékony decoctumot, a mivel más alkalommal Fra Capuccio gyermekágyas asszonyokat szokott gyógyítani. Éjjel ott térdelt imádkozva a madonna képe előtt, örök alapítványt hagyott a helység syndicusánál szegény beteg sebesültek számára, midőn a lovag felüdült.

Fra Capuccio minden napért, melyet a beteg hajléka alatt töltött, száz arany scudit kapott; s azonkívül, midőn egy napon hatlovas aranyos hintó jelent meg rozzant viskója előtt s abba a felépült lovagot fehér parókás inasok beemelték az úri hölgy mellé, oda inté magához a hölgy Fra Capucciot.

- Doktor úr. Midőn önhöz jöttem, azt a fogadást tettem a loretoi szűznek, hogy ez életért, ha nekem visszaadatik, azt adom cserébe, a mi legnagyobb kincsem. A mit önnek adtam, az csak hála volt fáradozásaiért; hátra van fogadásom. Nézze ön e brilliant gyűrűt: értéke ötezer scudi; rám nézve ezerszer annyinál is több. Anyámtól kaptam ezt, mikor haldokolt; anyámnak utolsó áldása van e gyűrűhöz kötve. Most ezt önnek adom. Isten és a madonna védjék önt.

- - - - -

- Ez a hölgy volt - Karolina, Anglia királynéja, a többször említett férfi pedig Bartolomeo Bergami, lovag, báró, marchese, a szent Karolina-rend vitéze, - és még valami más: - egy fizetett kém a királyné férjének zsoldjában!...

II.

IV. György király nejét, Karolinát, a menyegzője után, elűzte magától.

Azt mondják, hogy Sellers grófnő valami hevítő bájitalt adott a menyasszonynak, mely miatt a király megvetette nejét s egy távoleső falusi kastélyába száműzte.

Ott szülte meg leányát; azt elvették tőle s többé látnia nem volt szabad.

És soha férje udvaránál nem mutathatta magát.

Az udvarnál a királynénak hatalmas ellenségei voltak; legelől a király maga, azután az anyakirályné, a lord kancellár, a kormány főbb tagjai, és azután mind az a hímes-hámos csőcselek, a mi nyal és harap, a hogy hasznosabbnak látja.

A király gyűlölte, mert nem szereté; az anyakirályné és a kormányférfiak üldözik, mert ez összeköttetés a politikai kombinációkat akadályozta; a többi pedig haragudott rá, mert - mert ez az udvarnál divat volt.

Csak két védelmezője volt az angol földön: az egyik a király atyja, az öreg III. György, egy jószívű agg, a kiről azt mondták, hogy elmebeteg. Egy becsületes lélek, de testi erő nélkül; elfordított lap a királyi név fényével; egy halott, a kinek kezét megcsókolják, de ütését nem félnek.

Hanem a ki a másik védelmezője volt, oh ez egy rettenetes úr, a ki előtt Ó-Anglia kormányférfiai levett süveggel állnak s haragos tekintete elől mezítláb osonnak el, a ki úr az urak felett, a kinek kincse, hatalma, fegyvere, birodalma van, nagyobb, mint a világ bármelyik hódítójának: ez az úr az angol közvélemény.

Mit? A mób? az utcai csőcselék: a prókátorok, a firkász ujságírók, a népszónokok és a szövöszékek emberei oly hatalom volnának Angliában?!

Valóban oly hatalom az. És az egész udvar nem volt erős megrontani azt a nőt, kit egy beteg királyon s egy egészséges népen kívül senki sem védelmezett.

Cselhez kezdtek folyamodni.

Ki kelle hirteltetni, hogy a királyné nem méltó a király nevét viselni.

Egy napon a királyné társalkodónője száműzött úrnőjét oly helyre vezette a kastély parkjában, hol egy csodaszép kis négy éves fiú koldult a járókelőktől.

A jószívű királyasszony, kitől saját gyermekét elragadták, megszánta a koldusivadékot s felvitette kastélyába, s ott nevelteté maga körül.

Nemsokára elterjedt a hír az udvarnál, hogy a királynét azért száműzte a király az udvarából, mert egy régi szerelmi viszonyának jött nyomára, melynek tanujelét, egy négy éves gyermeket, titokban most is maga mellett tart a királyné s anyai gyöngédségével halmozza el.

Nagy utat tett a kósza hír, mire a királyné füléig elhatott; a lelkéig sértett nő e bántalomra nyilvános vizsgálatot kért ez ügyben, a mit csak nagy sürgetésre nyerhetett meg.

A kormányférfiaknak nem esett kedvükre az, hogy ez ügy nyilvánosság elé került. Míg csak titokban terjengett a rágalom, szívesen susogták maguk is, hanem a mint kitörésre jött, kénytelenek voltak azon lenni, hogy elfojtsák - nehogy e mende-monda az «öröklési rendet» megzavarja. A királynénak leánya volt, e leány végett kellett az anyát megmenteni.

A törvényes vizsgálatból kitűnt, hogy a királyné által elfogadott fiúcska neve Austin; apja és anyja Exeterben élő szegény ács-család s hogy a királyné személyéhez a vádnak még csak árnyéka sem férhet.

E vereség után más tervet kelle kigondolni.

Az idő nem volt VIII. Henrik kora többé, a midőn egy angol király megunt feleségét kedve szerint elűzheté, elítélheté, s vérpadról lecsorgó vérében új nászkoszorút festhetett pirosra. A «jogok századában» az angol fejedelem «a törvények legmagasabb alattvalója». Az angol törvények szerint pedig a király el nem űzheté nejét, ha csak tőle törvényesen el nem vált. Ugyanazon kérlelhetetlen törvények szerint egy férj csak akkor válhatik el nejétől házasságtörési bűn miatt, ha saját maga hasonló büntől egészen tiszta, a mit bebizonyítani IV. Györgyre nézve nagyon terhes feladat lett volna. A rettenetes angol törvény pedig nem ismer különbséget e tárgyban király és napszámos között.

A kérdést más régiókba kellett átvezetni, a magánügyet diplomatiiai fontosságra emelni. Be kellene bizonyítani, hogy a királyné nem érdemes Ó-Anglia trónjára.

A királynénak álbarátai azon tanácsot adák, hogy idők változtáig hagyja el Anglia földét, hol csak megaláztatás és szenvedés fogadta első partralépése óta, s tegyen egy utat keletre, a szent sírhoz; ott imádkozva, talán több malasztal térend vissza, férje szívét magához hódítani.

Útiköltsége fejedelmi bőkezűséggel volt utalványozva, az útjába eső udvaroknál lakó diplomatiiai testületek utasítva a fejedelemnő díszes fogadtatása iránt, az egész útvonal rózsákkal hintve számára - és kémekkel beültetve.

Genuában kiszálltakor egy fiatal lovag ajánlotta magát a királyné szolgálatába, egy szép arcú, kellemes modorú férfi, kit a királyné felfogadott és mindenütt magával hordott, a merre járt; és a merre csak járt, tengeren és szárazon, az úttalan pusztán, s a háborgó tengeren, az olasz hegyszakadékok, a kábító karneváli csoportozatok között, minden ember, a ki csak vele érintkezésbe jött, az első napon érezé királyi jótékonyságát az elűzött nőnek s a második napon már a kormány kéme volt s küldte a tudósításokat fölöle a csatornán túl és mindezen kémek vezére, feje, igazgatója volt - maga a kitüntetett lovag, Bartolomeo Bergami.

* * *

IV. György király különben eleget igyekezett azon, hogy népszerűvé tegye magát. Eljárt a kis csapszékekbe, hol az akkori kor gavallérjai, a «six botlemans» a csöcselék multságait oszták, s a rendőrség daczára a fulladásig zsúfolt lebujokban, rekedtté ordítozták magukat.

Legkedveltebb gyűlhely volt akkoriban (a Napóleonra következett szépséges szent béke éveiben) az «Arany kókuszdió» csapszék. Master Sam, a korcsmáros, a leggorombább ficzkó, a kit jó pénzért kapni lehetne a három királyság területén s ezért a gavallérvilág kegyencze. E kitüntetés meg is látszott nemcsak master Sam erszényén, mely leginkább tömve volt - fizetetlen árjegyzékekkel, hanem testének minden részén, mely egész kis emlék-album volt hirhedett férfiaktól kapott ütlegek foltjaiból és sebhelyeiből; köztük ő felségének is egy pár autographonja.

Halottak estéjén, mikor az utcákon minden harmadik ember koszorút czipel a karján, s gyalog és omnibuszon, bérkocsin és úri fogaton a temetőket látogatni siet, egy lármás csoport nyit be az «Arany kókuszdió» ajtaján, melynek üvegtáblái nagyon nem superflua cautela miatt sűrű vasráccsal is be vannak vonva, még pedig mind kívül, mind belül.

A vidám csoport (mert gyászolónak épen nincs okunk nevezni) mintegy tizenöt fashionable gentlemanből áll, kik közül négyen vagy öten egy-egy hercegasszonyt vezetnek karjaikon, abból a hercegnői osztályból tudniillik, melynek mindene megvan, a mi egy hercegnőnek, csupán csak neve nincs hozzá. Ez pedig csekélység.

Az a fehér nyakkendő, kásztorkalapos dandy, a ki szörnyen gyűrődött ingfodrai között három mogyorónyi brilliantot visel, kezében pedig hatalmas tüskés botot forgat, az - a király. - Az a delnő pedig, ki az akkori idők divatja szerint térden alól érő selyem viganót, szélein rózsafüzérekkel, könyökig érő keztyűket, s felhőtakaró kalapot paradicsommadártollal visel, s kit IV. György karjára fűzve vezet: - az - az a királyné; igen: - «pillangó-királyné»: «Queen Butterfly», a hogy őt az orgiákban nevezik.

Az «Arany kókuszdió»-ban le van terítve a tekeasztal; halottak napján Angliában nem szokás tekézni. Nagyobb biztosság kedvéért maga master Sam is felfeküdt rá, s ad hominem tudatja mindenkivel, a ki kétkednék felőle, hogy ott ma golyókat lökdösni nem lehet.

IV. György, a mint az ajtón belépve, szemeit a kétes lámpavilághoz s a szellőzetlen dohányfüsthez acclimatizálta, fél szemüvegét aranyos fogantyúval szeme elé dugva, a legtökéletesebb orrhangon, a milyen csak a fash világban divatozik, kiálta:

- Sam! Hol vagy Sam? Hol vagy te országos gazember?

A megtisztelt házi gazda, a nélkül, hogy tenyerébe fektetett arczán változtatna, vagy a tekeasztalról felemelkednék, morogva viszonz:

- Itt van Sam. S szeretné tudni, hogy miért volna ő országos gazember?

György int felemelt tüskés botjával, mire követői körüle csoportosulnak; ő pedig egy háromszögletű papírt von elő oldalzsebéből, mely alakját akként nyerhette, hogy valaki egy ív papír szegletét szakítá le s arra írt levelet.

- Látják mylordok ezt a szép kis darab papirost; körül sincs nyírva, a szélei sincsenek ugyan megaranyozva: de legalább a parfümtől illatos, ha ugyan a grogot is parfümnek lehet elfogadni. Ez egy levél, a mit master Sam írt IV. György királyhoz.

- Ha királyi correspondentia s országos ügy, a «kék könyvbe» vele, szól erre egyik dandy a csoportból, talán épen maga Sheridan, mert ő is rendes czimbora volt ott.

- Oh nem; ez gyöngéd magánügy. Ide hallgassatok.

- Lámpát közelébb.

- Szükségtelen; olyan goromba az írás, hogy sötétben is olvashatni. - Tehát:

- «Mester Sámuel köszönteti IV. Györgyöt! - Master Sam köszöntet engem! s a gazember még a maga nevét írja elől! - Ezerháromszáznolczvanöt font és négy shilling, a mivel fölséged nekem tartozik. A conto mindennap nagyobb, s nekem a pénz kell. Fölséged tud pénzt csinálni, de én nem tudok. Az ördög vigyen el engem, ha holnap egy ital sherryt adok, a míg a pénzemet meg nem kapom. Fölségednek «még most» hűséges alattvalója Sámuel.»

Az egész társaság hahotája kísérté a furcsa okirat végszavait.

- Te írtad-e ezt, te besózott kilenczszem? kérdé a király, újra eldugva a becses okmányt.

- Én hát, szólt master Sam, de fel is ült azután, még pedig úgy, hogy a tekeasztal közte és a király közt maradjon. Úgy lovagolt rajta, félig lelógó lábbal, mint egy lovon ülő mylady.

- S tudod-e, hogy ez «felonie»?

- Nem tudom, hanem azt tudom, hogy a rossz adóst, a ki nem fizet, mindenütt szabad üldözni a hitelezőnek Ó-Angliában.

- Akkor apámat, III. Györgyöt nagyon üldözhetnék a hitelezők, mert ő annyi adósságot csinált, hogy ha tallérban együtt volna, körül lehetne vele rakni a birodalmat.

- Igen, csak hogy III. György király nem arra csinálta az adósságot, hogy kakasviadalon pazarolja el a pénzt, hanem arra, hogy egy Napoleont veszítsen el.

- Egy Napoleont? Te háládatlan tengeri pók! Hát nem ezer Napóleont vesztettem én el tegnap is itt ezen az asztalon? (Értsd: Napoleon aranyat).

A gentlemanek olyan jónak találták ezt az élczet, hogy nevettek rajta. Nagy urak élczei mindig fényesek!

- Nos, hát te görbére egyengetett kútágas, van-e bátorságod a te uradnak azt mondani, hogy nem hitelezek többet?

- Van bizony. Ha valamelyik matróz nem akar fizetni, elmegyek a kapitányához s bepanaszolom, megveszem rajta; de ha az «én uram» nem akar megfizetni, ki az ördöghöz menjek ellene panaszra?

- Hát azon az asztalon mi van leterítve?

- Egy bowle punch, egy pár sült fogoly, meg egy szőlővel töltött plumpudding.

- S te vakmerő, azt hiszed, hogy én azt nem merem elfoglalni tőled?

- Nem az enyim. Egy derék gentleman rendelte meg, a ki előre szokta mindennek fizetni az árát. Azt pedig tudom jól, hogy Ó-Anglia törvényei szerint a király sem teheti senki tulajdonára a kezét annak személyes engedelmé nélkül.

A gentlemanek hallatlanul jól mulattak azon, hogy a «kókuszdió» korcsmárosa olyan szépen praelegál a Magna Chartából.

- S ki az a te derék gentlemaned, Sammy, a kinek a vagyonához nyúlunk oly égrekiáltó alkotmány sértés fog lenni?

- Az a derék, készfizető gentleman senki más, mint a ki ott jön be az ajtón, a nagyon tiszteletreméltó Brommel Eduard Simson esquire, ő kegyelmessége.

A nagyon tiszteletreméltó Brommel Eduard Simson esquire nagyon ismerős lovag volt a király előtt; első divathős, kinek minden kifogás fölötti nyakkendőállását mindenki irigylé az udvarnál, de ki e nyakkendőkötés titkát még királya kérelmére, biztatásaira sem árulta el soha, a mi erős characterre és szabadelvű nézetekre mutat.

Sir Brommel csak egy hét előtt is még kegyencze volt IV. Györgynek, hanem egy napon el találta felejteni magát s a Westminsterben is hanyattveté magát a pamlagon a király előtt; azt hitte, ott is az «Arany kókuszdió»-nál vannak. A király aztán ezért kilökte a lovagot inasai-val az ajtón. E miatt viszont Brommel fente a fogát, hogy visszaadja a tromfot Györgynek, majd ha összekerülnek megint a «Kókuszdió»-nál.

A nagyon tiszteletreméltó gentleman inasa kíséretében jött, ki mindenütt sarkában követte. Divat volt akkor a közellátást affectálni, melynek következtében sir Brommel úgy nézett szüntelen, mintha minden embernek a feje tetejét akarná meglátni.

A mint IV. Györgyhöz ért, még magasabbra emelte fejét, még jobban összehúzta szempilláit, nyitva tartott szájával bámulva rá szörnyű ismeretlenül s azzal visszafordulva inasához, nyafogó hangon kérdezé tőle:

- «Who is that fellow» (ki ez a ficzkó) ezzel a gyűrött nyakravalóval itt?

A király szemébe azt mondani, hogy «that fellow» s még az inastól kérdezni, hogy ki ez? s e fölött a nyakravalóval boszantani, a mi csakugyan nem állt oly szépen, mint Brommelé!

A nagyon tisztelt gentleman minden más alkalommal azt kockáztatta volna, hogy ő felsége sajátkezüleg egy hatalmas pofonnal üti őt még egyszer akkora lovaggá, mint a mekkorának már született és felnőtt; hanem ezúttal jó lett volna ránézve, ha ily tréfás büntetéssel megszabadulhatott volna. Terhelte bűnét az a körülmény, hogy a bowle punchot előre kifizette!

- Megállj! kiáltá útját állva IV. György. Hűtelen! Te a király személyét sérted meg.

- Oh, ezer pardon. Nem ismertem meg felségedet.

- Hogy ez a tévedés többet meg ne történjék rajtad, ez órától fogva száműzünk birodalmunkból, s ha mától 24 órán belül is találtatol, a Towerbe záratunk, s megindítjuk a pert ellened felségsértés miatt. El szemeink előtt!

A szegény lovag megzavarodva hátrált ki az ajtón: György arcza úgy lángolt a harag miatt, hogy mindenki félrehúzódott tőle; a gentlemanek látták, hogy ez több a tréfánál.

- Mylord cancellár! kiálta György, miután Brommel eltávozott. Gondja legyen rá, hogy parancsunk végrehajtsák. A száműzött fölségsértő vagyonaival mi történik?

- Azok a koronára szállnak, felelt a cancellár, kinek persze itt is György oldalán kelle lenni.

- No úgy hát ez a bowle punch és ez a plumpudding a mienk! szólt kaczagva IV. György; ülünk hozzá, urak; ide mellém Queen Butterfly! Ma confiskált punchot iszunk!

E szóra ismét kigyulladt az elfult jókedv; a király szeszélyes ötlete új fordulatot adott a drámának; a vidám társaság ismét a víg czimborát találta benne s az anecdoták világában e partie a király részére volt megnyerve. Mint tudjuk, a világ mindig annak pártjára áll, a ki ellenesét kijátsza, nem azéra, a ki ellenesét leverte. Halottá tenni könnyű, de csúffá tenni nehéz.

Hanem a szegény Brommel ezért csakugyan komolyan számúzve maradt goromba tréfájáért; s mint száműzött halt meg Frankfurtban, csak halála után hagyva végrendeletében hazájára azon megbecsülhetetlen titkot, miszerint nyakkendőjének fölülmulhatatlan jóállása az által eszközöltetett, hogy ki volt keményítve! S ily lángésznek külföldön kelle elmulni egy meggondolatlan szó miatt, holott szép talentuma mellett még valamelyik európai udvarnál követségi állomást is tölthetett volna be!

IV. Györgyöt nagyon utolérte e szent napon a jókedv. Máskor is állandó útitársa volt az, de különösen hozzá szegődött olyankor, midőn valakit erősen letromfolhatott. Már, hogy az a marokkói bey volt-e, vagy egy nyeregből kiütött gavallér, vagy egy megdöngetett lovászelegény, az rá nézve mindegy volt.

- Sam! ide hallgass Sammy, ne duzzogj; eredj, küldj zenészekért nekem. Ma vígan akarok lenni.

- Ma pedig nem fog sem hegedű, sem furulya szólani az «Arany kókuszdióban», felelt rá vissza Sam röviden.

- Ennek a ficzkónak még egy pár fogát ki kellene ütni; nagyon keményen pattog a szájában a szó! kiálta egy, minden szolgálatra kész udvaronc.

- Ne bántsátok! szólt bele György. Én becsülöm az alattvalói őszinteséget. Tehát kérlek édes barátom, Sámuel, légy olyan szíves, világosíts fel indokaid felől, a mik arra kényszerítenek, hogy fejedelmi óhajításunk teljesítése ellen nehézségeket támaszsz; hogy ha netalán az alkot-

mány ellen vétettünk volna tudtunkon kívül, azt jóvátehezzük. Tudod, hogy a mi szívünk jó, de gonoszindulatú államtanácsosaink eltitkolják előlünk a nép óhaját.

Az államférfiak, kik maguk is jelen voltak a mulatságon, igen jónak találták e legkegyelmesebb tréfát.

- Hát bizony itt ma nem lesz muzsika; és másutt sem lesz egész London városában, sőt a hármaskörben sem lesz, azon egyszerű oknál fogva, hogy most halottak napja van s Ó-Anglia törvényei mindenkinek parancsolnak, még a...

- ...Még a hegedűnek is! Tökéletes igazad van, Sammy. Ó-Anglia törvényei nagyon jól tették, hogy gondoskodtak a szegény halottakról, hogy egy napján az esztendőnek legalább nyugton alhassanak a koncertek miatt. Hanem azt remélem nem tiltották meg, hogy a halottak emlékére egyet ihassanak Anglia polgárai, már tudniillik a kiknek van mit, mint például nekünk. Mylordok és myladyk, emeljünk hát poharat az én halottam emlékére: «éljen a megholt királyné, Karolina!»

E bizarr toasztra összecsendültek a poharak. Kaczagni való volt az! «éljen a megholt!» Egy víg czimbora kíváncsi volt e kérdést feltenni:

- Tehát csakugyan megholt volna?

- Valóban megholt, erősíté György. Sőt már el is van temetve. Ha nem hiszitek, ime lássátok: az orvosi bizonyítványok, a mik haláleseteiről tanúskodnak.

- Haláleseteiről? vágott közbe egy kétkedő. Tehát hányszor halt meg?

- Oh, háromszor, négyszer; igen sokszor. Nem minden ember teheti azt, az csak egy királynénak van módjában. Ide figyeljete.

IV. György tárczáját kivéve, abból három levelet kereset ki, mind a három egészen egyforma borítékba volt téve, s egy kéz írása.

A király olvasá fel egyenkint a leveleket:

«Sire!

E levelet a nubiai puszták közepéről írom. Mellékelve van hozzá a chansonette, mit a királyné írt hozzám, s én dalt csináltam reá. Hogy a dal hozzám iratott s hogy ez valóban szerelmi dal, azt bizonyítja az arab kalauz, ki tanuja volt együttlétünknek a forrásnál, melyet a királyné «boldog szeretők forrásának» neveztetett el s rózsákkal körülültetésére alapítványt is tett. Az arabot, kinek neve Maruf, idecsatolva küldöm a levéllel együtt, ő hitelesen fog bizonyítani. Fölségednek legalázatosabb szolgája Bartolomeo Bergami.»

A király odaveté a dalt, a dallammal együtt a Queen Butterflynak, ki utcai énekesnő lévén, azt «à vista» tudta rögtön énekelni, s nemsokára az egész társaság énekelt utána a refraint: «nappal az ég csillagait, este a nap melegét», a hogy csak kinek-kinek a torkán kifért; mert muzsikálni nem szabad ugyan, de a ki maga torkát fárasztani akarja, az bizony dalolhat magának ünnepnapokon is, a milyen fenhangon csak bír.

- Ez valóban a királyné írása, szól a komoly lord kancellár, lámpa elé tartva a papírszeletkét. Ez igen fontos okmány fog lenni.

- Ez volt egy halál, szól György, visszatéve borítékjába az első levelet, s azzal kibontá a másodikat.

- Hallgassátok: «Sire! Itt küldöm ez aquarellt, melyen a királyné magát és engemet egy lapra festetve, ezáltal legcsalhatatlanabb bizonyítékot adott maga ellen; a festő, ki e képet készítette,

szintén rendelkezésére küldetik, s mind ezt, mind egyebeket bizonyítani kész. A királyné valami istenasszonyt ábrázol, én pedig valami pásztort; a nevekre nem emlékezem, mert nagyon különösek. A pictor tudni fogja. Feleségednek legalázatosabb szolgálja, Bartolomeo Bergami.»

Mindenki kapott a festett kép után: hol van a szerencsés Coridon?

A Queen Butterfly, a mint kezébe kaphatta az aquarellt, szemeit hol arra, hol Györgyre szöktetve, összehasonlítani látszék a két alakot.

- Nos, királyném, melyikünket találod szebbnek: te női Páris, melyikünknek adod az Eris almáját?

A Queen Butterflynek annyi utczai életphilosophiája volt már, hogy a festett képet magas megvetéssel hajítsa az asztalra s keztyűs kezét mosolygó gráciával nyujtsa a királynak.

- Ah, az «én királyném» meg tudja különböztetni a királyt a lovásztól.

- Az volna az irigylett lovag? kérdék többen.

- Nemes embernek adja ki magát, de nem volt egyéb közönséges futárnál. Én tudom, mert tudtommal lett nápolyi gróffá.

Ez volt tehát a második halotti bizonyítvány!

Most a harmadik levelet bontá fel a király. A czimboraság kíváncsian dugta össze fejét e mindig érdekesebbé váló okmányok olvasása közben; a Queen Butterfly a király vállán keresztül iparkodott a levelet olvasni.

«Sire!

Ma három hete egy alberghoban, hol a királynéval megszálltunk, egy pár nobilival leültem kockázni. Egy közülök minden pénzét elvesztve haragjában a kancsót fejemhez vágta. Én felbuktam eszméletemen kívül. Veszedelmes sebet kaptam fejemen. Midőn felocsudtam, a királynét láttam fekhelyem mellett. Azt mondtam neki, hogy őt rágalmazták előttem s védelmében kaptam e sebet. Egy orvost keresett fel s ahhoz szállíttatott. Az orvost e levélhez mellékelve küldöm. Ő bizonyítani fogja, hogy a királyné egész betegségem alatt egy óráig el nem hagyott, mellettem virrasztott, ápolt és sebemet kötözte, sőt az orvosnak anyjától kapott gyűrűjét is odaadta jutalmul, a miért felgyógyított; a mit van szerencsém ezennel felségeddel legalázatosabban tudatni.» - Aláírás, mint a többin.

A hahota minden hanglépcsőn végig hangzott ez utolsó levélre. A királynő, mint betegápoló!

Csak a Queen Butterfly, csak annak az egynek volt szive magában mormogni: «a háládatlan kutya!»

- Ugy-e bár, hogy meg van halva a királyné? szólt IV. György, és szemei ragyogtak a kérdés mellé. Ugy-e bár, hogy ihatunk az emlékére halottak napján?

- Csak volna mit? - jegyzé meg szárazon a lord kancellár. A punch elfogyott, s Sammynál nincs az udvarnak több hitele.

- Van nekem! kiálta fel a pillangókirályné. Sam! az én hitelemre hozz bort. Ma én fizetek: én traktálom az udvart.

Azzal néhány szót sugott Sam fülébe, mire a mogorva vendéglős fogta a korsókat és a pincze-kulcsot s nemsokára tele korsókkal jelent meg a társaság előtt, mely azután reggelig ivott és dörömbölt, más zene hiányában az asztalt dolgozva ökleivel s törött palaczkok nyakával.

A Queen Butterfly előljárt az ivásnál s mikor a mylordok és gentlemanek jobbra-balra dűledeztek, ki az asztalra, ki az asztal alá, ő még akkor is uralkodott s midőn végre maga György is lehajtotta gondterhelte fejét, a Queen Butterfly akkor is fenn volt s a roskadozó György fejét keblére emelve, poharát ajkaihoz erőltetvé.

- Még e poharat a halottakért!

György dadogva mondá: «minden halottért: - az enyimért is». Mit szólsz vén gazember? te Sammy! Mit csinálnak a halottak?

- Azt hiszem, hogy feltámadnak - dörmögé a korcsmáros.

Azzal György is álomnak hajtá fejét; egyedül hagyva a csataterén «királynéját».

Egy szögletben ült külön asztalnál Gilvay, a geniális torzképfestő, az vázolta albumába e jelenetet, a mi harmadnapra minden műáros utczai tárlatában látható és kapható volt két shillingért: a nagy férfiak elhunya az asztal alatt s a király a Queen Butterfly ölében.

IV. György nem haragudott az ilyenekért, hagyta árultatni szabadon e caricaturákat, még csak be sem szedette a boltajtókból.

A mint Gilvay elsompolyodott a teremből, a Queen Butterfly fölállt az asztal mellől; Sam mesternek inte, ujjait ajkára nyomva, mire az a kandallóban fűtatóval felszítá a tüzet; a Queen Butterfly valamit vetett az eleven szén közé, a mi hirtelen lángra lobbant a kandallóban. Azzal eltűnt a teremből.

Nemsokára jöttek a király pitvarnokai, kik szokva voltak már hasonló esetekhez, felpakolták az urakat, kocsikra rakták és haza vitték.

Csak másnap későn, midőn IV. György keresni kezdé a három levelet, a mit a «Kókuszdiónál» mutogatott, vevé észre, hogy azok hiányzanak. Nem jutott aztán eszébe, hogy eltette-e azokat ismét zsebébe, vagy valamelyik úri czimboránál maradtak, vagy az asztalon feledték azokat?

Keresteté, kérdezte mindenfelé; de senki sem tudott felőlük. Elvesztek biz azok végkép. Nem nagy veszteség ugyan, mert a tanuk mégis megmaradtak, de különösen az a kettős arczkép sokat bizonyított volna.

Ezúttal egyik királyné a másiknak jött segítségére; az utczahölgy a fejedelemnőnek!

III.

Az udvarnál meg volt már ásva a királyné sírja.

Minden zugában a Carlton-housei királyi palotának beszéltek a magas asszony szégyenéről. Komoly diplomaták a Bath-rend redőgazdag köpenyével vállakon arról értekeztek a titkos tanácssteremben, szőtték-fonták a szemfödelet, a mivel úgy letakarhassák a halottat, hogy annak még orczapirulása se lássék. Az előszobában várakozó udvaroncok élczekeket gyártottak a magas hölgyre; tudván, hogy egy sikerült élcz, mely eljut IV. György fülébe, megalapíthatja a szerző szerencsáját. Az udvarhölgyek pipereasztalainál Bartolomeo kalandjait szaporíták végtelen változatokban s szerencsés udvarló volt, ki hölgyek számára egy silhouettejét megszerezhetné a hirhedett kalandornak. Vén hivatalnokok keresték a pandektákban az ide vonatkozó törvényczikkeket, a mik szerint a királynét el fogják ítélni; bizonyosan a vihánczó inassereg is e tréfák felett nevet a lépcsőkön, sőt a két borotvált ránczos képű vén hors garde a kapu előtt, az is a királyné sorsáról dörmög s számít a szerencsére, hogy egy nevezetes napon

tán épen ő lesz az a választott, ki a feketével bevont szekeret kísérni fogja addig a vörös állványig, a melyről Gray Johanna királyné vére olyan szépen csurgott le köröskörül. S ha egy elkésett kóbor gavallér éjjel az utcán dalolva megy végig, Goddam, ha ez nem úgy végződik: «este a nap melegét».

És senki, senki sem érez részvétet az üldözött hölgy iránt?

Nincs Angliában senki, a ki érezné, hogy ez egy irtóztató, földalatti cselszövény, a mely nagyobb szégyen arra, a ki a tört vetette, mint arra, a ki elesett benne; hogy szégyen, gyalázat az, mikor ennyi bölcs, nagyhatalmú úr egy gyöngé, senkit nem bántó asszony ellen összeesküszik, mikor a leghatalmasabb nemzet kormányfőit azt a mindenüvé elható befolyást, mely nekik azért adatott, hogy az angol névnek tiszteletet szerezzenek a kerek földtekén, arra használják fel, hogy egy szegény asszonyt kémeikkel kísértessenek egyik égsarktól a másikig, s mindeütt a hová lép, a királyi udvarok küszöbétől a puszták sátoráig, kísértet, csábót idézzenek gondtalan szíve fölé; mikor a protestáns Anglia kormányfőit túltesznek a spanyol inquisition!

Nem lázad föl e gondolatra semmi szív a ködök szigetén.

Ah-bah! gondolják a magas urak: a peerek házán túl nincs világ. A nagy szörnyeteg, a nép, a mob, a canaille alszik és talán álmodik is, de nem cselekszik.

De hátha fel találna ébredni!?

* * *

Legutolsó volt minden angol nő között maga a királyné, ki a rossz hírt, mely elterjedt fölöle a hármasságban, megtudta.

A mint ezt az udvari cselszövény szerint tudatták vele, gondoskodtak arról is, hogy a királynét roppant pénzösszeg birtokába helyezték.

Így számígtattak: a nehéz vádakkal terhelt nő meg fog rettenni; előtte áll a nagy szabad világ, mögötte a sötét Tower, feje fölött a bárd; - el fog futni a világba, megelégszik azzal, hogy boldog nő legyen, boldogtalan királynő helyett, s hogy fejét megmentse, el fogja ejteni a koronát.

Akkor aztán in contumaciam elítélhetik a férj ágyától, asztalától és trónjától, IV. György más nőt fog vehetni, a kit a mostani politikai constellatiók jobban ajánlanak. Hiszen csak ez volt a cél, a miért a másikat, az útban levőt fel kelle áldozni.

Oh mi rosszul ismerték a női szíveket.

Karolina királyné e vádak hírére rögtön elbocsátá minden kíséretét s egyedül indult neki, hogy visszatérjen - Angliába.

Franciaországban St. Omerbe jutva, egy londoni barátja, Wood alderman várt reá, ki megtudva a királyné szándokát, le akarta őt beszélni az Angliába visszatéréséről, a nagyhírű Brougham, a királyné ügynöke, tudósítá őt, hogy a király évenként fél millió jövedelmet biztosít számára, ha Angliába vissza nem tér, s a koronáról lemond.

A koronáról? talán; de jó híreről? Hogy egy nő, egy királyné mondjon le jó hírnevéről, engedje magát három országon keresztül gúnyra emlegetni; tehetné-e azt évenként fél millióért?

- Vissza fogok térni! felelt azoknak, a kik pénzzel kecsegtették.

Aztán fenyegették VIII. Henrik nejeinek véres emlékével.

- Vissza fogok térni.

A hogy nők szokták, - a kik, mellesleg mondva, nagy hadvezéri adományokkal szoktak birni, a királyné sokkal hamarább, mint várták tőle, határozta magát egy merész lépésre.

Egy reggelen a doveri őrtoronyban Calaisból jövő gályát pillantának meg, melynek árboczaira a királyi lobogók voltak felvonva. A királyné volt e gályán, ő volt oly merész, hogy a királyi lobogót felvonatta. És a doveri kormányzó, elég tudatlanul, a királyi családot illető üdvözlésekkel fogadta az érkezőt. Szegényt rögtön nyugalomba is helyezték, e menthető, de helyre nem hozható tévedés miatt.

Az első lábnym, melyet Karolina Albion partjára kilépve a földön hagyott, igazolta, hogy a nő sejtelmei voltak erősebbek, mint a férfiak bölcs mindentudása.

Ez első lépésre felébredt az a szörny, az a mob, az a megnevezhetetlen úr, a kit a nagyok nem szeretnek ismerni.

Magát a doveri kikötő partját roppant néptömeg lepte el, mely kitörő riadallal fogadta a partraszállt királynét. Innen a Bleakheathen át Londonig egész útja egy diadalmenet volt. A városokból száz meg száz kocsikkal jöttek eléje, az ablakokból ünnepies lobogók, szőnyegek csüngtek alá s az utak melletti fákra ujjongó nép kapaszkodott fel, a hol végig vonult. London közelében egy dandár lovas ifjuság nyargalt ki eléje, benn a városban a boltokat bezárták, az ablakokat kivilágították, s midőn a királyné hintaja a Citybe ért, ott kifogták előle a lovakat, maga a nép vitte azt végig a királyi palota és a miniszterek ablakai előtt; hallhatták odabenn az országrendítő kiáltást, mely a míg «éljen»-t rivallt a «politikai martyrnak» - «pereat»-ul hangzott a kormányra nézve.

Azon cselszövényben, melylyel a kormány «egy szabad angol nőt» körülhálózott, az egész büszke angol nemzet érezte magát megsértve s boszút állt e sérelemért.

Ugyanabban az órában, melyben a királyné hintaja London sorompóin behajtatott, késő este lord Liverpool, a király minisztere letevén a peerek asztalára a rejtelmes «zöld erszényt», melyben a királynét vádló titkos irományok voltak lepecsételve s felolvastatott a királyi üzenet az alsó- és felsőházban a királyné perbefogása végett.

A miniszteri párt titkos bizottmány előtt kívánta a királynét elítéltetni. Az urak háza könnyen beleegyezett: de az alsóházban kemény harcz kezdődött s egy nehéz szó hangzott el, melynek neve: árulás a nemzet jogain.

A nemes Wilberforce azt ajánlá az elkeserült feleknek, hogy békítsék ki a királyt a királynéval és az egész rettegéssel teljes pert semmisítsék meg.

A királyné volt az, a ki ez ajánlatot legelőször visszautasította.

«Nekem ítélet kell, nyilvános ítélet, mely fölment, ha ártatlan vagyok, boszút áll rajtam, ha bűnösnek talál. Tartozom ezzel magamnak, a trónnak és a mélyen sértett angol nemzetnek.»

És ezzel megkezdődött, a per a királyné ellen - a nyilvánosság sorompói előtt.

A legszomorúbb per, a mely valaha megnehezíté a bírák lelkiismeretét s felzavarta a köznyugalmat.

Brougham e pernek köszöni híre jobb részét, melyben a királyné védője volt, s Canning népszerűségét az emelte még magasabbra, hogy a pör miatt kilépett a minisztériumból.

Minő természetű lehetett e nevezetes per? azt jó hallgatással mellőznünk. Hat hétig, míg a tanúvallatások folytak - angol nő nem vehetett kezébe hirlapot.

Hanem azért a részvét óriásilag nőtt a királyné iránt; a három királyság minden részéből özönlöttek hozzá a bizalom és részvétteljes feliratok, aláírva a nép ezrei és ezrei által, csupán

egy adressenek tizenötezer férjes nő volt aláírva. Másutt anyák vitték felnőtt fiaikat a nyilvánosan kitett felirathoz, hogy neveiket oda jegyezzék: «mikor a királynét meg akarják gyalázní, akkor minden angol anyát meggyaláznak».

Ilyen ár ellen kelle küzdeni a királynak és kormányának.

Anglia legnagyobb capacitásai elismerék és ki merték mondani, hogy ez a per a legnagyobb szerencsétlenség, a mi az országot érheté.

IV. György sokkal gonoszabb munkát kezdé meg, midőn nejét erkölcsileg akarta megölni, mint egyik szerelmes előde, ki nejeinek egyszerűen leütteté fejeiket.

Az angol közérzület ellen intézet támadás volt ez, s nagy szerencse annak, s ki érti, nagy szerencsétlenség annak, a ki nem, hogy Angliában ez a trónnak az alapja.

A mely napon a királynénak az ország legfelsőbb törvényszéke, a parlament előtt meg kelle jelenni, Sidmouth lord parancsára az egész városhatóság, békebirák, a londoni és middlesex constablerek az utcákra voltak rendelve; a bowstreeti gyalog és lovas militia már korán reggel elfoglalá az utcákat, mik a főrendi házhöz vezetnek. A constabler-testület ezer emberrel szaporított s a tűzoltó-test gyűlhelyeire rendelve, várakozott, mint valami nagy égés idején.

A felső tábla épülete erős korláttal vétetett körül, melyen csak egyesével bocsáták be a kocsikat és gyalog jövőket; e sorompón belüli tért a királyi testőrség foglalta el, minden szögletbe, mely az országházra néz, erős hadcsapatok voltak elhelyezve, sőt a zárt kapukon belől kartácsra töltött ágyúk is voltak felállítva, miket éjjel szállítottak oda a woolwichi fegyvertárból.

A királyné a St. James Squareben lakott, bérlett házbán. Kilencz órakor megérkezett érte az udvari diszszekér, hat lovas fogattal. A királyné gyászba öltözve, hátravetett fehér fátyollal fején jött le lakásából, aldermann Wood s lady Hamilton kíséretében.

A nép, mely lakását szüntelen őrzé, dörgő riadalban tört ki láttára, s ezentúl egész a parlament-épületig lépésről-lépésre egy diadalmenet volt átvonulása London utcáin; a nép ujjongott, az ablakokból kendőkkel lobogtattak felé üdvözlét s végig hangzott előtte, utána: «éljen a királyné!»

A kocsisnak Carlton-house előtt kellett elhaladni: a király palotája előtt. A palotaőrség künn állt fegyverben, midőn a menet közelgett, mindenki rettegett tőle, hogy ez véres összeütközés helye lehet.

Egy csoport némbér, nekihevült arczczal, jött a koci előtt; a csoport között, szilaj taglejtései által kitűnve, a Queen Butterfly.

A mint a katonaság elé értek, a némbercsoport az őrség elé tódult, s a mint a Queen Butterfly leszakítva szétbomlott hajáról a veres szalagot, azt megcsóválta a levegőben, százszoros kiáltással zendült meg: «éljen a királyné!»

A királyi palota helyőrsége e szavakra felemelé fegyverét és - tiszteletteljesen üdvözlé az elhaladó királynét; a másik perczben aztán minden katona nyakában volt három-négy asszony, kik őket csókokkal elhalmozzák. És ez a király palotája előtt történt.

Mentül jobban közeledett a menet a parlamenthez, annál sűrűbb lett a népcsoport, a pairek és miniszterek hintói végig álltak az utcán, sorára várva; a nép utat kezdé verni közöttük a királyné hintaja számára s kényszeríté a miniszteri hintók bakján ülő kocsisokat, hogy kalapjaikat levegyék a királyné előtt.

Egy lovag jött szemközt; szikár, sovány arcú férfi: «Le a kalappal!» kiálta rá ezer torok; «ott a királyné!»

A katona büszkén tekintte szét a néptömegben s megbillentve kalapját, tovább lovagolt. Annak köszönhető, hogy valaki elkiáltá magát: «ez lord Wellington!» mert azon a helyen nagyon olcsó volt a káposztatorzsa.

Egy fényes hintón a királyi egyenruhába öltözött inasok ültek.

«Le a kalappal!» rikácsolt rájuk a Queen Butterfly.

«E kocsiban a királyi hercegnők ülnek!» kiálták.

«Annál inkább!»

S azoknak is süvegelniök kellett.

A parlament-épület előtt is üdvözlé a királynét a testőrség; kocsijánál a ház hivatalnokai fogadták; Thyrwitt Tamás és Brougham Henrik nyújták neki kezeiket kiszálláskor, úgy vezették fel az országházba.

A gyűlésteremben pompás elefántcsont karszék volt a királyné számára készítve, bíborral bevonva; ebbe ült le a legmagasabb vádlott, ki az ország törvényszéke előtt megjelent, hogy ítéletet kérjen.

Megjelenésekor a lordok mind felálltak és üdvözölték; a királyné nyugodt, elfogulatlan tekintettel nézett végig bíráin, kiket névszerint hívtak fel egymás után.

Azzal felolvasák a vádlevelet.

Rút, megbélyegző, szégyenteljes irat az. Erős hidegvér kellett hozzá, hogy hasonló titkokat ily rettentően nyilvánosságra hozzanak. A király tanácsosai nagyon jól vélték eleget tenni kötelességüknek, midőn a királynét így eltemették, de legalább ne temették volna sárba!

A szegény asszony végig hallgatta azt.

Ha volt bűne - és azt csak Isten ítéli meg - úgy e bűneért ez óra alatt kiszervenvedett. Nem látta senki könyezni; arcza fájdalomtól lett halvány, nem a szégyentől piros. «Mennyi ármány, mennyi hazugság!» suttogá a felolvasott okirat végén lady Hamiltonnak.

Hanem mindezt be kell még elébb bizonyítani. Hol a tanúk? Ki esküszik meg oly történet dolgokra, miket csak a pusztá csillagai, meg a beteg ágyánál pislogó éjjeli mécs látott? Ki mondhatja azt: én ott voltam?

Már az is egy sérelem volt, hogy a vádlottal előre nem közölték a terhelő tanúk neveit; pedig azt követelhetne volna, azért ha királyné volt is.

Ah, egész legio volt a tanuk száma, kik ellene egymás után fölkeltek a tanúk padjáról s kiálltak a sorompók elé.

Mind azok, a kikkel valaha jót tett, kikre kincseit pazarul szórta, a kiknek gyermekeit ápolá; a kiket a porból, az éhhalálból megszabadítani vélte: azok mind fizetett bérenczek voltak, kik esküdtek és bizonytságot tettek ellene, kik arczátlanul meséltek ellene irtóztató rágalmakat, a miknek egy ezredrésze elég arra, hogy egy nőt megöljön. És a szegény asszony ily nagy adag méregtől sem halt meg.

Végre suttogák, hogy most jön a főtanú. Mindenki figyelemmel, kíváncsian nézett az ajtóra, mely a vádlottak sorompóját a tanácsteremtől elválasztá. Az alabárdosok helyet nyitottak s a parlament elé lépett - pirosan, egészségesen és mosolyogva - Bergami Bertalan!

A mint a «szegény asszony» ez arcot megpillantá, fölsikoltott, fölugrott helyéről, elfelejtkezék arról, hogy királyné, el arról, hogy halálra vádlott; szíve mélyéig sebzett nő volt, nem egyéb; futva hagyta el az országtermet, a melybe nem is tért soha többet vissza.

A pör még azután nagyon sokáig elhúzódott, árulás, hazugság, cselszövény, gyalázat annyi nőtt ki belőle, a mennyit a puritán Anglia évkönyvei egy század alatt nem jegyeztek fel.

Messze földről jöttek elő becsületes idegenek, kik azért fáradtak ide, hogy a királyné ellen emelt vádakat megczáfolják.

A királyné ellen halmozott keserőségek jogot adtak a vádlott ügyvédeknek hasonló megtorlást venni a vádlón. IV. Györgynek meg kellett hallania, hogy ő, kinek orgiái egy Tiberius korát idézték elő, nincs jogosítva erkölcsök bírása lenni, hogy az ellenfél ügynökei is képesek hasonló «zöld erszényt» tenni le a ház asztalára.

S miután ennyi szégyent halmoztak a király tanácsosai a szegény asszonyra, miután mindent a világba szórtak ellene, a mi méltatlanná tegye a trónon ülésre, miután 200 ezer font sterlinget kiadtak messze földről összehordatott tanúkra, kik esküt tegyenek a királyné szégyenére: akkor - a parlament - nem ítélte el a királynét!

A bill második fölolvásásakor már csaknem egyenlők voltak a szavazatok; a minisztérium nem bocsátá azt a harmadik felolvasásra, hanem jónak látta elejteni. A királyné föl volt mentve.

E nap diadal volt a királyné pártjára nézve; a nép öröme leírhatatlan volt; a városokban ki-világítottak; a királynét özöne fogadta az üdvözlő iratoknak, a magas főrendtől kezdve az utca népéig.

Hanem a szegény asszonynak e diadal nem használt már.

Mert a szegény asszony néhány nap múlva meghalt.

Holta után nagy tudományos vizsgálaton alapult értekezést adtak ki a kormánylapokban, mely által csalhatatlanul bebizonyították, hogy a királyné «nem» mérgeztetett meg.

Fölösleges is lett volna! Mintha nem lehetne meghalni fájdalom és szégyen miatt?

MÁSODIK KÖTET

A debreczeni kastély.

Az ezerhatszázas években, ha valaki NagyKállóról Debreczen felé utazott, egy kastélyt látott elmaradni az út mellett, pár ezer lépésnyi távolban, s ha kíváncsi volt megtudakozni fuvarosától: kié az a kastély, bizonyosan azt a választ nyerte rá, hogy «nem tudatik».

S ha kíváncsisága megmaradt a Fejfájtó csárdáig, a hol megittattak, s ott újra fölvetette a kérdést a csaplárnak, attól is azt a választ vette, hogy «nem tudatik».

S ha ekkor még inkább üldözőbe vette a tudnivágy, s elkezdett magában Debreczenben végig vallyatni ismerőst, ismeretlent, a kit elől-utól talált: kié az a kastély? végtől végig azt nyerte rá «nem tudatik, nem tudatik, nem tudatik». Senki még csak abban sem térvén el a másiktól, hogy a szenvedőleges igealak nyelvszépítő «tatik»-ját egy szerényebb «bíz én nem tudom»-mal váltotta volna föl.

El kellett mennie Telegdig, vagy Böszörményig, ha azt akarta, hogy valamit beszéljenek neki a debreczeni kastélyról, a miről a közel környékben senki sem akart tudni. Ott azután hallhatott is annyit, hogy ki nem igazodott belőle, mi az igaz, mi a költemény.

Ha szabolcsvármegyei nemes embert kérdezett meg, az elbeszélte felőle, hogy az a kastély valaha az Ónody úri családé volt, a kik a kuruczokkal tartottak; az utolsó Ónody a labanczokhoz áttért unokaöcscsét kirekesztve, minden vagyonát Debreczen városának hagyományozta. Öcsce azonban egy éjjel a labanczokkal rajta ütött, minden cselédjével együtt legyilkolá, s megizente Debreczen tanácsának, hogy úgy próbáljon valaki beülni az ő kastélyába, hogy mind így fog járni. A debreczeniek már most azt restelik, hogy nem merték azóta elfoglalni a kastélyt; úgy hagyták üresen.

Ha pedig biharvármegyei nemest hallgatott ki a tudnivágyó, ettől azt hallotta, hogy valamikor ecsedi tolvajok ütöttek a kastélyra, azok ölték meg az öreg Ónodyt, mind öcsöstül együtt, a ki soha sem szolgált a labanczoknál. Azóta is nagyon gyanús hely az egész kastély, s abban a hírben áll, hogy orvosok tanyáznak benne; de nem lehet ellenük erélyesen közreműködni, mert a kastély maga határvillongás tárgya a két vármegye között. A debreczeniek azért nem akarnak a kastély felől tudni, nehogy határozott nyilatkozatot adva, vagy az egyik, vagy a másik vármegyét megsértsék.

A böszörményi hajdúktól azt a felvilágosítást nyerhette, hogy az öreg Ónodyt hamis pénzverők fojtották meg az ágyában, s azóta is ott üzik mesterségüket a kastély pinczéiben; de bírák uraimék nem igen üldözik őket, mert bizonyosan osztoznak a nyereségben. Ezért hallgatnak olyan nagyon felőle.

Arra fölfelé az oláhság közt aztán egyre tűneményesebb változatok adtak helyet egymásnak a kastély felől. Tündérek, boszorkányok, mátkáágyban meghalt menyasszonyok tanyája volt az; a miről a vastag nyakú debreczeniek csak azért nem akarnak tudni semmit, mert szégyenlik, hogy kálvinista létükre nem bírnak kifogni a lidérczeken, boszorkányokon.

S ha azután a tudnivágyó utazó, mind ezen mendemondákkal meg nem elégedve, egyszer ismét arra utazván, újra megpillantá a rejtélyes kastély tetejét, mely alig látszott ki a terebély gesztenyefák közül, s itt azt mondta kocsisának, hogy csapja ki addig a lovait a fűre, míg ő a puskával egyet fordul a vidéken: abban a flegmatikus matyó semmi rendkívülit nem talált, mert hiszen szárcsát lehet itten löni eleget. S engedte magára útitársát.

Elhagyott útnak az a szokásuk, hogy azokat egyszerre benövi a széles útilapu, mellékeiket pedig a rózsaszín fűtű réti fűzény. Az elhagyott utat még ötven év múlva is meg lehet ismerni saját növényzetéről.

Ha az utas követte ez útmutató növényzetet, ez elvezette őt egy pagonyon keresztül a kastély-árokig, mely egyrészt a védelemre szolgálhatott valaha, másrészt pedig a vadaskert körülzárására szolgált, a mit gyanított a korhadt palánk itt-amott összetákolt maradványa; most azonban a vízárók helylyel-közzel kiszakadozva, csak az ingoványt növeli, mely be is van növe magas, buzogányos fejű náddal: egy zöld sánczforma mutatja, merre lehetett valaha az út az árkon keresztül, hanem már a fahídnak csak a vízbe vert czölöpjei láthatók, s azon lépkedhet végig a túlsó partra, a ki ért hozzá, s a feje nem szédülős.

A túlpartra érve, egy gyönyörű liget emelkedik ki a lankás lapályból, csupa sötétzöld szelid gesztenyefákból, miknek gyümölcsével ősz tájon terítve az alj; egész vadkan-csordák leteleznek rajta, még nem is igen engedik magukat zavartatni egyes ember közeledése által.

Az út füve itt is tapodatlan; pedig az egyenes fasor középett épen neki visz a kastély kapujának, az egymásra boruló gesztenyelombok eltakarják az épület homlokzatát, s épen csak a kapubejárást engedik láttatni.

Fél szárnya a kapunak még fennáll, másik fele sarkaiból kidűlve, régen a földön heverhet már, mert hasadékein keresztül nőtt a vadsóska szára s a moh és sárgavirágú szaka egészen otthonossá tették magukat korhadó deszkáin.

Semmi erőszakos pusztítás nincsen a kastélyon; csak úgy magában válik neki a múlandóságának.

Teteje nincs leégve, hanem csak elrongyolva, csendes korhadással nyitva utat esőnek, szeleknek, ablakai még a déli oldalon tartják magukat ólomkarikáik között, itt nem törhette úgy össze a szél, hanem egészen megvakultak már és szivárványt játszanak a déli verőfényben.

Az udvar füvel és vadbokrokkal van benöve, egy furcsa, kőből faragott vízi nimfa, egy oldalán sárga rozsdával belepve, hajdani szökőkút csigahéját tartja feje fölé, melyből most vízsugár helyett folyondár csügg alá; alant a medenczében még van valami víz, mely a kövek közül szivárog elé, hanem a szép arany halacskák tanyáját már elfoglalták a zöld hátú békák, s azok az undok gyíkforma vízi szirének, piros tenyerekkel fejükön, a minőket ezeredik ember látott életében; annyira magánykeresők.

A tompán visszhangzó folyosón vastagon fekszik mindenütt a por, apró egér és patkány lábnyomokkal keresztül-kasúl futkározva.

Az ajtók mindenütt nyitva, mert küszöbeik leszálltak idővel s ha valaki egyet kinyitott erővel, be nem tudta aztán tenni.

A szobákban még állanak nyitott és üres szekrények, belső szegleteikbe különös fekete foltok tapadva: alvó denevérek. Halom elavúlt írás végig döntve a pallón, s összerágva tudatlan egerektől. A főteremben, melynek egyedül van nyitható, csukható ajtaja, még ott áll a hevenyészett deszkaravatal, melyen a meggyilkolt földesúr neje feküdt kiterítve; onnan lehet tudni, hogy ő feketett itt, mert a palló körül most is csupa viaszfoltos, a mint a gyertyák lecsepegtek: s tudnivaló, hogy az úrnő katolika hitű volt, az úr református;... őt nem illették meg az égő gyertyák. Egy csoport méh most is bejár a terembe, s szedegeti össze a viaszmorzsákat. Miután a terem ablakai még mind épek, alig lehet kitalálni, honnan jönnek ide a kis döngő bogárkák. Röpteiket követve meglelni a toronyba föl vezető kötelet, mely e szobába csügg alá; hanem a kötelet hiába rángatná a harang szavára kíváncsi ember, miután a méhek azt a

harangot választották odújuknak, s azóta telerakták léppel és mézzel; legföljebb egy harapós rajt zudítana fejére onnan fölül.

Ez volt az a csengetyű, mely sok év előtt egy éjfélen fölzavarta a környéket vészkonkásával. Mire a segítség ide érkezett, már le voltak gyilkolva: az úrnő ágyában; egy csatlós a kútba fojtva; az úr a csengetyű alatt, keze is levágva, melylyel a kötelet fogta. Még most is csupa fekete a kötél vége. A túlsó falban látszik a golyó nyoma, melylyel elhibázta a rárohanó gyilkost.

A mi vászon- és selyemféle volt a házban, azt a por és a moly ronggyá ette már; a faneműt összeörlötte a szű, s a téli nyirok, az északi oldalon csak az ablakok rámai voltak még meg, az üveg és ólom mind kihulladozott, s a nagyobb termék padmalyait meggörbíté a beázott tetőről lecsorgó esővíz. Egy-egy zöld repkényinda benyúlt az ablakon át a szobákba s szétterjedt kúszó ágbogaival a belső falrepedéseken.

Sehol semmi nyoma annak, hogy itt emberek tanyáznának. Minden úgy látszik elhagyva lenni, a hogy a birtokos temetése után maradt. A mit akkor, az általános ripsraps alkalmával el nem hordtak, azontúl oly módon ott maradt, s nem látszott, hogy valaki valaha mozdított volna rajta.

Maguk a pinczebejáratok kőhulladékkal félig el voltak már temetve, a beléjük vezető vasajtók erősen berozsdásodva; mesterség lett volna azokat kinyitni.

Az volt a léleknyomasztó kérdés, hogy ez erősen épült, szép helyen fekvő kastélyt miért nem foglalja el senki? Ha Debreczen városáé, miért nem teszi rá a kezét? ha igénylő örökösök vannak hozzá, miért nem szállják meg? Kisértetek járnak talán? Hiszen ha ez a híre volna, minden héten vállalkoznék egy-egy tógátus Debreczenből, a ki egy szál jámbor gerundiummal ellátva, idejőne éjszakán át, kipróbálni a kísértet virtusait; a mi a fiatalság által mindig a különösen áhított kalandok közé tartozott.

Ha pedig rablók tanyája volna e kastély, hogy nem látszik sem körüle, sem benne emberi lény közellétének, ittjártának semmi tanujele?

*

A XVII. század zavargós éveiben Debreczen városának sajátos önálló szerep jutott, melyet csodálatos házi bölcseséggel végig le tudott játszani, a nélkül, hogy csak egyszer is belesült volna.

Közepében a kenyértermő Kanahánnak, útjában töröknek és tatárnak, kurucznak és labancznak, nem védve semmitől, csupán egy betöviskelt ároktól, a min nádtetejű sártornyok álltak őrt, meg tudott maradni jó időben, rossz időben, egyedül saját bölcseségével gázolva ki minden veszedelemből.

Pedig nem mondhatni, hogy a harczvágó férfiak mind kihaltak volna belőle.

Ép oly tüzes fiatalsága volt, mint bármely felföldi megyének, s a mely öreg ember csimbókra kötötte az üstökét kétfelől, épen olyan kurucz tudott lenni, mint a milyenek koronkint Erdélybe menekültek.

Török Bálint, kit a debreczeni krónikák «kegyelmes urunknak» neveznek, még a XVI. század első felében az egész várost a reformált hitre vezette át s már e század közepe táján phlegmatikus közönnyel vezették a jegyzőkönyvbe, hogy János deák, Mátyás bíró, kegyelmes urunk Török János (Bálint nagyobbik fia) parancsából eladott a plébániából egy darabot Csintalan Ambrus özvegyének négy forintért; meg hogy a Szent Erzsébet kápolnája körüli elhagyott telek eladatik a bíró s 46 senator által Hatvány Jánosnak, öt évig 100 dénárt köteleztetvén

fizetni a kórházi szegényeknek; sőt néhány évvel beljebb a század második felében már a Szent Miklós kápolnájához tartozó pénzek, réz- és ezüst poharak, hasonló ércztálak és keresztetek, misemondó ruhákkal együtt, átadattak Litteráti Gergely bírónak, Telegdi Szabó János esküdt és Litteráti Márton főjegyző jelenlétében - a város régiségtárában leendő megőrzítés végett.

Ez idők óta Debreczen a reformátusok Jeruzsáleme lett s a magyarországi tudományosság középpontja.

1564-ben borzasztóan leégett, még pedig két izben; másodizben a híres Szent András temploma is elhamvadt, mely nem rég cserélte fel a keresztet a kakassal; nagy emphasisal jegyezvén meg felőle a krónika: hogy «a kakas, mely sok év óta hőségben, hidegben, szelek dühöngési között álomtalanul, nappal úgy, mint éjjel, éhgyomorral, mindenfelé vigyázva, a tűz lángjait tovább nem állhatván, akaratlanul lerepülni, leszállani, megszokott helyét elhagyni kényszerült, ennyi vészen elbúsulva, végtelen fájdalomtól elnémulva, a torony hegyérőli leugrása közben, kitört nyakkal esván a földre, nem kedvezvén saját életének, hű lelkét kiadta, stb.» (Latin szerkezetből fordítva.)

Ugyanekkor órák és harangok is elpusztultak.

Csak 1628-ban épült fel újra teljesen az elhamvadt Szent András-templom, melynek nevét ekkorig a kálvinista világ is megtartotta, s nov. 26-án pro æterna memória följegyezteték, hogy Bochio János bírósága alatt az egész város örvendezései között Kassa, Tarczal, Ecsed, Zilah, Bátor, Nánás s több máshonnan jött lelkipásztorok jelenlétében versek, éneklések, szent beszédek, imádságok közben, úri szent vacsora kiosztása után - elhagyatván régi nevezete - a «mindenható Istennek» ajánlataván, felszenteltetett.

Egy poros, hetivásáros napon szokás szerint ki volt tűzve a debreczeni városház kapuja fölé a pallost viselő kéz, annak hírmondójául, hogy a nemes tanács e napon törvényt tart elevenek és halottak fölött.

Erős napok járnak! A külső tanács jónak látta a végrehajtó hatalmat egészen bíró uramra ruházni, jegyzőkönyvbe iktatván, hogy «mivel az úr Isten a hadakat rajtunk hozta, szabadságunkkal úgy, a mint kellene, nem élhetünk, minthogy mintegy táborban, sőt ugyanabban vagyunk; a mi előadja magát, tegyen törvényt felőle bíró uram».

Első bíró uram, nemes Bachio János, ezen megtiszteltetésre mindjárt megbetegedett, s mint a kenő asszony jövődölé, aligha szándékozik az idők jobbra fordultáig elhagyni a házat; az egész nagy teher nemzetes Keresztszegi Illés, második bíró uramra maradt.

Még ez fiatal, harminczon alul lévő ember volt; második bírónak azért választatott meg, hogy ahol zűrzavaros provincia akad, oda ő küldessék; sok volt benne a tűz, még nem törte meg az élet, épen ilyen viszontagságos időkbe való ember volt.

De féltek is tőle és tisztelték nagyon; a tanácsban is, ha csak rá nézett valakire, annak elmúlt a beszélő kedve; künn a piacon pedig csak úgy oszlott előtte a vásár, s a szegény halandó, a ki szeme elé került, azt se tudta, melyik lábára álljon, ha megszólítja.

A piac tele van adó-vevő néppel, mert azért, hogy a tanácsházban az ország sorsát döntik, az embernek csak jól esik a fonatos, meg a szaladós; s hogy az idők viszontagságai a város étvágyát le nem hangolták, arról tanúskodik az a hosszú sor szalonnás sátor, a melyben délig egy fia kolbász nem fog maradni.

Egy pár kofa szokás szerint összenyelvel, tanodai diákok interveniálnak, egy kis csete-paté, egy pár bevert orr támad; mindezt kedélyesen nézik a kapuból a darabontok, gondolván, hogy nincs olyan veszekedés, a mely magától el nem múlték.

A tisztelt publikumot az érdekli legerősebben az egész ülésből, hogy lesz-e akasztás?

A porkoláb meghitt ismerőseinek ki találta vakkantani, hogy «Lengyel»-ért küldtek. Az a Lengyel a bakó. Vajjon égetni, seprüzni, vagy karóba húzni visznek-e valakit?

Még bizalmasabb emberei előtt azt is kimondta a porkoláb, hogy Igyártó uramat a Csapó-utcából vasraverve zárták el a «kettős ajtajú» tömlöczbe.

Igyártó uram pedig tekintélyes polgár, a külső tanács elnöke, s a városi fegyveres felkelőknek hivatalával együttjárólag vezetője, ki csak nem rég jött haza Székelyhida alól. Vajjon mit véthetett szegény? Másodbíró uram egyenes parancsára záratott be.

Ebből majd nagy láрма lesz! A tanácsteremben a zöld asztal mellett ott ül már tizenegy tanácsos, a tizenkettedik helye üres; az a fogságra vetetté.

A hosszú tanácsterem boltozatáról égő lámpa függ le, inkább ősi szokásból, mint világosság terjesztésért, mert hiszen délelőtt az idő. A falakon a város kegyes patronusainak arczképei vannak sorba felaggatva; legelől Enyingi Török Bálint, mellette János fia, azután Mélius Péter, a kedvencz lelkipásztor, kinek sírhalmán a legnagyobb kő emeltetett, a mi Debreczenben megkapható; a daliás Báthory Gábor, a kinek festett képe is oly szép, hogy mikor asszony-személyt kell törvényben esketni, mindig szölongatni kell, hogy ne bámuljon arra a képre; azután a dicső Bethlen Gábor arczképe, kire nem lehet könnyes szem nélkül tekinteni. A legújabb kép pedig Rákóczi Györgyöt és nejét Lorántfi Susánnát ábrázolja, kik mindketten nagy jöltevői a városnak és szent eklézsiának.

Nem kevésbé érdemtéljes személyek azok, a kik eleven alakban az asztalnál ülnek: Ferenczy János, Guthi József, Fodor Jónás, Komáromi Péter, Hadházi László és a többi, a kiknek a nevei nem fognak olyan gyakorta előfordulni, de a kik azért mind érdemes, vótummal és consultatióval bíró tanácsosok, tehát a kiket azért nem szükség megvetnünk.

A mint a városház tornyában az óra a kilenczet elütötte, abban a perczben megnyílt a mellékterem tölgyfa ajtaja s belépett rajta nemzetes Keresztszegi Illés uram; saját maga hozva hóna alatt a szükséges irományokat, s a mint az elnöki székhez ért, a mint az irományokat letette az asztalra, mindnyájan felkelének, de nem azért, hogy neki jó reggelt kívánjanak, hanem hogy vele együtt rázendítsék a szent éneket, mely nélkül tanácsülést meg nem kezdtek akkor:

«Jövel szent Lélek úr Isten!
Töltsd be lelkeinket épen
Mennyei szent ajándékkal,
Szívbeli jó tudománnyal.»

Az ének alatt ráérünk Keresztszegi arczát és termetét megítélni. Szokottnál magasabb erőteljes férfi, kinek mutatóújjá alatt behorpadt a jegyzőkönyv táblája. Hosszú fekete haja csigákba csavarintva lepi el széles vállait, magas, domború homlokáról ezüst körfésűvel lévén hátrafelé simítva; homlokán egyetlen redő sincs még, de a két vastag fekete szemöldök mégis haragos tekintetet ad annak, a mit a halavány, simára borotvált arcz sem szelidít, s a szokatlan hosszú, kétfelé elnyúló bajusz pedig épen félelmissé teszi. Nagy része van e kifejezésben a kétfelé való csontos állnak, s a kemény, égető tekintetű fekete szemeknek, melyek még a Veni Sancte alatt is oly hatást gyakorolnak a jelenlevőkre, hogy némelyiknek torkán akad a hang.

Az ének után bíró uram erős, mély hangon e szókat mondja:

«A mi segedelmünk jőjjön az Úrtól.»

S azzal int, hogy üljenek le.

Mindnyájan leülnek: csak Guthi József tanácsos marad állva, a legbecsületesebb férfiak egyike Debreczenben, mindennemű erények birtokosa, a mikbe csak a vitézség nincsen befoglalva. Pedig ha az ember így ránéz, azt hinné, hogy ő az a híres Csukat Pál, a ki a török bajvívót saját öklével megpofozta - már tudniillik a török öklével; - oly szörnyű termete, vállai, széles melle, három sor ezüstgombbal, s kövér, piros orcája, kifordult tokával sima állán alul; két bajuszvége hegyesen felfelé kenve, a századot látszik híni sorompóba - és mégis valahányszor a bíró szemekre tekint, mindannyiszor elfelejti oratiója elejét, s csakis az által sikerül szóhoz jutnia, hogy elvégre tekintetét nagytiszteletű Mélius uram rámában álló képéhez emeli, mintha azt interpellálná e szavakkal:

- Nemzetes másodbíró uram, előttünk itt egy üres szék vagyon.

- Én is úgy látom, felelt rá lakonice a bíró.

- Miért vagyon e szék üresen?

- Miért nem tetszett ráülni?

E humoristikus válasz annyira kivette a kerékvágásból Guthi József uramat, hogy e mondásra - re infecta - leült a helyére.

Azonban helyette felpattant az üres szék mellett ülő tanácsos, nemes Fekete István uram, s öklével maga elé ütvén, kissé borizú hangon egyenesen a dolog velejére indult, mondván:

- Miért nem ül közöttünk Igyártó Mihály uram? Miért fogatta el kegyelmed? Miért záratta a kettős ajtajú tömlöczbe?

A bíró igen csendes, nyugodt hangon válaszolt.

- Nemes tanács! Igenis, én zárattam be Igyártó uramat; hanem ez olyan ügy, a mivel nem szabad kezdenünk a tanácskozást. Először azért nem, mert extra seriem esik; másodszor azért nem, mert ha mi e kérdés felett egymás közt összezőrdülünk, akkor hogy ítélhessünk majd higgadt lélekkel a közönséget érdeklő ügyekben. Első a közönség, aztán a tanács. A legutolsó koldus dolgát is elébb kell elintéznünk, míg a tanácsbeliek ügyeire kerülne a sor. Tessék odáig türelemmel lenni.

E szavakra az egész tanács szépen elcsendesült. Bíró uramnak ime igaza van. Az elfogott tanácsos ügye marad az ülés végére.

Bíró uram, az elcsendesülés után, kibontá magával hozott aktáit; az írásban foglalt tudósításokat felolvasá a tanács előtt.

Primo. A felséges fejedelemtől megérkeztek egynémely czéhek «okos levelei»; azok jegyzőkönyvbe tétetnek.

Secundo. Erdélyi országgyűlésre két követet küld a város, azok már elutaztak, járjanak szerencsével.

Tertio. Németországi akadémiákra kiküldött hittanuló ifjak után pénzt kell küldeni. Istennek tetsző dolog. Küldessék a pénz aranyokban, tallérokban és polturákban.

Quarto. A budai nagyvezér két kocsislegényt kér, a kik az ő ostoba kocsisait magyarosan hajtani tanítsák. Küldessék neki. Tanuljanak valamit a magyartól.

Quinto. A máltai elhagyott pusztá, melyet Mustafa bég, mostan Teffter Tihaja magáénak tartott, a török bíró, szolnoki kadi által, Keresztszegi uram sürgetéseire hatvan tanú vallatása után Debreczen városának visszatéltetett. Szép a töröktől, hogy ilyen kétséges pörben a magyarnak adott igazat, nem a hite és nemzetbeliének. De a bíró uram is dicséretet érdemel, a miért ezt kieszközlte.

Mind a kadi, mind a nagyvezér ítéletei e pörben a város levéltárába tételnek, s a másodbíró iránti elismerés jegyzőkönyvbe tételik ugyanazon Fekete István uram által, a ki az utolsó ügyben legkésőbb fog ellene harcolni.

Ezek után, rendre következvén, a város syndicusa, nemzetes Tóth Jónás uram előadá, miszerint Aranyos Márton uram feleségét és hajadon leányát mult vasárnap istenitisztelet alkalmával olyan ruhában látták a szentegyházban palam et publice megjelenni, melynek dereka elől ki volt vágva, úgy hogy mindkettőjüknek vállai kilátszának belőle.

Ez előadásra az összes tanács nemes indignatioja tört ki:

- Hivassék elő Aranyos Márton! szólt bíró uram, mire a legifjabb tanácsos fölkel, s két darabant kíséretében beállítatá a vádlottat, ki közönséges viseletű polgár ember volt, tisztességesen kékbe öltözve. Nagyon szégyenlette magát a jámbor a tanács előtt.

- Hát kegyelmed nem átalja magát olyan bolonddá tenni, szólt hozzá atyai feddő hangon bíró uram, hogy feleségéből és leányából maskarát csináljon, s még őket a templomba küldje, Isten csudájára?

- Feddjenek meg, érdemes tanács uraimék, szólt töredelmes hangon a pirongatott, én vagyok a hibás. A Mitri görög Bécsbe utazván, minthogy az asszonycseléd nagyon tribulált már rajtam, hogy hozatnék nekik valami olyast, a mi még e városban senkinek sincsen, rábíztam, hogy hozzon hát nekik valami szép nevezetes ruhát, a miben megnézzék őket. Hozott is a lélekáldotta; azt mondta, hogy Bécsben ezt széltere viselik; tetszik tudni, én szabó nem vagyok nem értek a ruhaviseléshez, de csak mégis huzódoztam biz én, mikor a fehérség felvéve előttem azokat a kantusokat, s láttam, hogy milyen nagy hiányosság van rajtuk onnét felül! Váltig is protestáltam, hogy lehetetlen, miképen e helyett még valami tarka kendő ne takarassék a vállakra, de Mitri görög mind azt állítá, hogy csak azon módon puczéron hordják azt a bécsi dámák is mind, még a hercegasszonyok is; a hajukat pedig behányják lisztel hozzá; de ez már mégis el nem hívódott. Így menének ki az utcára az én asszonycselédek; a mit én nekik előre megmondék, hogy az lesz belőle, botránykozás lesz belőle, bíróság lesz belőle. Már most büntessenek kegyelmek tetszésük szerint, hibás vagyok; csak az asszonycselédek kimélik.

- Kegyelmed nagy ostobaságot követett el, szólt bíró uram szigorúan; a nemzet megtartója a tiszta erkölcs és az ősi szokás; kegyelmed vétett mind a kettő ellen, mert viseletet hozott a városba, mely a szeméremmel ellenkezik s idegen bőrt ad ránk tulajdon hazánkban. A mi asszonyaink keblének fehérségét nem azért teremte Isten, hogy azzal kérkedjenek, hanem hogy az alatt virtusaikat őrizgessék. Van mi nekünk becsületes viseletünk, a kinek módja van hozzá, kifűzheti gyöngysorokkal; himet varrhat rá skófiummal, megrakhatja arany, ezüst sujtással két oldalra; úri hölgyek, fejedelemlők viselik azt; nézze meg bár kegyelmed ő nagysága Lórántfy Susánna fejedelemlászony képét a rámában, nem találja-e, hogy ősi viseletünk fejedelmi tekintet ad neki? micsoda ördög sugallja azt az asszony népnek, hogy idegen után kapkodjon? Nem kegyelmed bűnös, hanem az asszonyok. Ismerem ezt a nációt. Mindig az idegenen kapnak s új erkölcsöket igyekeznek hozni a közönségbe. De tapasztalni fogják, hogy mi ez igyekezetet meg fogjuk tudni törni. Kegyelmed e bolondságért fizet a városi betegek házában tizenkét magyar forintot birságul; leánya, minthogy még hajadon,

nehogy a büntetésben becsületének kárát vallja, arra ítéltetik, hogy egy esztendeig a szülői házat elhagynia ne legyen szabad. Felesége azonban három vasárnap egymás után a templomajtóban ekklézsiát fog követni azon botránkozásért, melyet ime okozott. Fizethet kegyelmed s azzal menjen Istennek szent hírével.

Aranyos uram, mint ki attól félt, hogy a fejét levágják, könnyebbült szívvel vonta elő erszényét, lefizetvén belőle a tizenkét forintot, a többiekre nézve azt mondá, hogy ők keresték, jól esett nékiek. Nyilván jól esett neki, hogy leányán semmi nyilvánvaló kiczégérezés ezért nem történt, ámbár annak nagy büntetés lesz, ha egy esztendeig nem szomszédolhat.

Ez ítélet is a tanács határozatai közé tétetett, jövőendő szabályképen.

- A mi pedig Mitri görögöt illeti, erre nézve az határozottassék, hogy a mint a városba bevett tizenkét görög közül egy deficiál, annak helye más göröggel be ne ültetessék; inkább veszítse a város azt a pénzt, a mit ők a lakási engedelemért fizetni szoktak.

Ez is kegyetlenül a törvénybe iktattassék.

E közben sarkantyús lépések s kardcsörtetés hangzanak a tanácsterem ajtója előtt, s midőn az felnyitattott, egy sugár, délczeg fiatal lovag lépett be azon, a hajduvezérek akkori egyenruhájában, világoskék aranyzsinóros dolmányban, melyre kurta pánczéling volt felöltve, aranycsillagocskákkal; halhátú sisakját nagy kerecsentollal kezében tartá, valamint másik kezében lehuzott vaskezyűit.

Fiatal, szabályos arcz volt; erdélyi viselet szerint üstöke homlokára csavarintva, s fürtös haja, mely szöke volt, mint selyem, gazdagon omlott vállaira. Egész viseletéből meglátszott az úr, az előkelő körök ifja, ki fejedelmi udvaroknál tanulta meg, hogyan kell a fejét magasan hordani - közrendű emberek előtt.

Keresztszegi uram felállt előtte s fele útjáig eléje ment: ott az úrias hátratartással eléje nyújtott kezét férfiasan megszorítá, s a jövevényt e szavakkal mutatá be az érdemes tanácsnak:

- Ő nagyságának alvezére, Albisi Zólyomi Dávid uram ő kegyelme!

Mire a tanács tiszteletteljesen felállt és meghajtá magát.

Hanem azután, mikor bíró uram kézen fogva a lovagot, az üresen álló székhez vezeté, a honnan Igyártó uram hiányzik s oda, nyájasan kínálkozva, leültette maga mellé, már akkor Káva János uram türelmének csakugyan vége szakadt.

Káva János uram a város főrmendere volt, s ilyenformán megilletőnek vélte, hogy ő intézze ezen kérdést bíró uramhoz:

- Avagy és valjontén nem volnának-e nekünk olyan statutumaink, melyek megtiltják katonarendbelinek a tanács üléseiben résztvehetni és székkel bírni?

A most érkezett lovag ezen nagyon nem nyájas észrevételre kezdett feszengeni helyén, mint a ki szeretné mindjárt Brennust játszani, a kivont karddal; hanem bíró uram megnyugtatótá őt, csendesítőleg intve fél kezével, s egyszersmind megfelelően syndicus uramnak:

- Bölcsen tudom, mi vagyon a statutumokban; hanem tessék csak felütni a jegyzőkönyvet, de dato trigesima prima Augusti, anno Domini 1606-ról, ott majd meg tetszik találni a tanácsnak azon decretumát, hogy a midőn katonai ügyekről forog fenn kérdés, őt vagy hat hadnagy köztünk lehessen «törvényben»).

Ez volt az, a mitől legjobban fáztak a körültekintő urak. Ketten-hárman süvegeik után kezdenek nyúlni; ősi szokás lévén, hogy ha a tanácskozás vagy zajossá talált lenni, vagy oda nem tartozó idegen elemek vegyültek a terembe, vagy ha a leszavazott kisebbség fel akarta

forгатni a többség határozatát, olyankor a tanácsstagok föltették fejükre a süveget, e szóval: «most már nem tanácsház, hanem korcsma», s a mi azontúl történt, az megszűnt hivatalos színnel bírni.

- A ki süvegét felteszi, votumát veszti! szólt szárazon Keresztszegi uram, ki nagyon is bizonyos volt arról, hogy nézetei többséggel bírnak a tanácsban. Most már, ha kívánják kegyelmeitek, elővehetjük Igyártó Mihály uram ügyét.

- Most már! dohogott süvege mellől Káva uram; minekutána a fejedelem hadnagya itt ül közöttünk, a kit kénytelenek vagyunk respectálni. Az pedig még elébb bebizonyítandó volna, hogy vajjon katonai ügy-e Igyártó uram dolga, vagy sem?

- A ki fegyverrel ment a táborba, s onnan fegyverrel megszökött, sőt még a többi bandéristákat is hazajövetelre izgatta.

- Mi nem küldtük a bandériumot a táborba azért, hogy ellenség elé állítsák, csupán az élelmi szerek őrizete és kíséretése végett; a mint őket csatára akarták tenni, szabadok voltak a hazajövetellel.

- De ők azt nem tették; Igyártó egyedül jött haza.

- Nem tették, mert féltek a hadi regulától; de Igyártó uram példát adott mindenkinek, hogy mikor a vezérek törvényteleniséget kívánnak, akkor nekik ellent kell mondani.

- No az ugyan szép lenne! kiálta közbe boszus nevetéssel Zólyomi Dávid.

- Meddő vitatkozás ez! szólt kategorikus hangon Keresztszegi. Ellenség előtt állunk, akkor katonatörvény határoz. Köszönjük meg, hogy Igyártó uramat mixta commissio ítélheti el; mert bizony mondom, ha hadi törvényszék elé állítják, akkor gonoszabb sorsa lesz. Hozzák fel a rabot.

A porkoláb és négy darabant sietett a vádlottért, kit néhány percz múlva a tanács elé kísérték.

Igyártó uram kisdéd termetű, szelíd felemás képű ember volt; arczán azt a sajátos bátorság kifejezését viselve, melyet újabb időkben politikai bátorságnak neveznek. Nem a csaták hős elszántsága ez, hanem azzal igen közel testvér, a békehirdetés merészsége háború idején.

A kisdéd férfi kezei és lábai, nagyobb mutogatás kedvéért, még meg is voltak lánczolva; pedig bizony különben sem futott volna ő sehová.

- Igyártó Mihály! szólt hozzá Keresztszegi kemény, szigorú hangon, kegyelmed azzal vádol-tatik, hogy a tábort engedetlenül elhagyta, s a bandériumot is hasonló tette biztatta. Ezért állíttatott élénk, hogy adja elő okait, miért cselekedte ezt; mentse magát, ha tudja; ha nem mentheti, viselje ítéletét.

Igyártó végig mosolygott előtte ülő tisztársain, mintha különösnek tartaná, hogy azok most ő fölötte törvényt tartanak. Azután bátran, szilárdul szemébe nézett az elnöknek, s szólt, mint következik:

- Nemzetes másodbíró uram! tudjuk azt nagyon jól mind a ketten, hogy nem az én vétkemről, vagy a kegyelmed haragjáról van most szó, hanem városunk lételéről, vagy nem lételéről. Nem vagyok én az a csunya gyáva ember, a ki elszalad a csatarendből, mivel hogy a bőrét félti; nem is érdemlem meg, hogy miattam azt mondják városunkról, a mit annyiszor hánynak élénk a délczeg hajdú szomszédok: «Ti debreczeniek nem törődtök az ország bajával, ti nektek csak arra van gondotok, hogy jó nagy hasat neveljete, ti nem segítetek sem a császárt, sem a fejedelmet; akármelyik győz, az ti nektek mindegy, csak ti jól legyetek lakva; nem is hiszszük, hogy ti is Árpáddal jöttetek volna ki; a tatárok felejtettek itt benneteket; azokból

lettetek.» Nemde, nem kegyelmed mondott-e ilyeneket szemünkbe, kegyelmes Zólyomi Dávid uram?

- Né! Még ő fog perbe engem! kiálta fel, levett sisakjára ütve a lovag, gúnyosan.

- A vádat sokszor és régen halljuk már: «Debreczen nem vesz részt a háborúban.» Igaz; de nem azért, mintha Debreczen fiainak öklében nem jól állna a kard, hanem azért, mert a hadba elegyedés Debreczen missiójával homlokegyenest ellenkezik. Micsoda Debreczen az országra nézve azon a ponton, a hol áll? Egy olyan szerencsés neutrale terrenum, mely minden hadjáráson kívül esik. Elég messze van Béctől és Budától, hogy sem a basák, sem a jezsuiták által ne háborgattassék. Ez Istentől megáldott helyzetében kisedd köztársaságunk a jólét árnyéka alatt asylumul szolgál a hazai tudományoknak; Rómája, Jeruzsáleme a tisztított hitvallásnak, hol az üldözött menedéket talál, hol a szegény lelki és testi táplálékot nyer, hol az Úr templomának legerősebb kösziklája fekszik. Bölcs elődeink mindenha jól ismerték csekély, de hatalmas köztársaságunk becsét az egész magyar hazára nézve, s megelégtettek azzal a dicsőséggel, hogy a lelkiekben «erős várunk»-nak neveztessék városunk; nem óhajtottak annak harci nevezetességet szerezni, mint kijutott szegény Kassának és Eperjesnek. De ha akartak volna is ilyesmit, módjukban lehetett-e az? Kegyelmed, Albisi Zólyomi Dávid uram, katona-ember: megítélheti, mit csinálna akkor, ha Debreczent ostromló ellenségtől kellene védelmezni? Egy várost, melynek két mérföld a kerülete, s nincs egyebe a betöviskelt ároknál, s tizenkét sárból és fából épült galambdúc-forma őrtoronynál, melynek nádfedelű házait a legelső bedobott tüzes galacsin porig égetheti, mely körül mérföldekre nincs egy hegy, nincs egy folyó, a minek a hadsereg neki vethesse a hátát, melyet minden oldalról megkerülhet, elzárhat, körülfoghat az ellenség, melyben negyvenezer lélek lakik, a kiket, ha az utak elzártnak, két hét alatt ki lehet éhezteni. És ezzel a várossal akarnak kegyelmetek háborút viseltetni? Nem cselekesznek-e kegyelmetek akkor épen ellenkezőt bölcs országnagyjaink kijelentett szándékával? Nem fogják-e fel kegyelmetek dicső emlékű Török Bálint atyánk óhajtasát, ki e nagy várost egészben refomálta? Nem látják-e, hogy fejedelmeink ide küldözék alapítványait, nem sánczok és várfalak, hanem iskolák és templomok építése végett; nagy hadvezetőink az elfoglalt ágyukból harangokat öntettek, azokat ajándékozásként a mi városunknak, s most mi e harangokat újra ágyúknak öntessük-e s arczul verjük, a mit ők bölcsen elintéztek?

Zólyomi Dávid türelmetlenül kezdett zörögni kardjával az asztal alatt.

- Nagyon jól értem kegyelmed haragját, Albisi Zólyomi Dávid uram; s azt is hallottam kegyelmedtől szemrehányásképen, hogy Debreczen két oldalra sántikál; a németnek is ad harácsot, meg a magyarnak is. Igaz, uram, hogy megvan e szomorú helyzetünk, de a mi bajunk az, nem a kegyelmeteké; akármennyi eleséget, szénát, gabonát, marhát, lisztet és szekeret parancsolnak kegyelmetek tőlünk, azt mi mindig bőven kiszolgáltatjuk. Mit aggat kegyelmeteknek az, ha másfelől a szatmári, nagykállói, székelyhidi német generálisok is megsarczolnak bennünket, meg a nagyváradi és szolnoki basákat is keservesen tápláljuk? Kedvesebb lenne kegyelmetekre nézve, ha emezeknek ellenállnánk, le hagynánk perzseltetni városunkat tőlük, s akkor aztán kegyelmetek sem találnának nálunk vigasztalást? Nem sokkal bölcsőbb volt-e tőlünk mindenha, hogy fegyver és erőszak helyett védtük magunkat szép szóval és keserű fizetéssel?

...Legbölcsőbb hadvezetőink nem kívánták soha Debreczent a had furiáinak kitenni s megőrizték az által városunkat kerített falak, pattantyús sánczok nélkül. Városunk ereje látszatos gyengeségében feküdt. Respektálták ezt a németek, megbecsülték a törökök, kóbor kurucz, labancz, tatár pedig nem mert belekapczászkodni. Miért akarja most Debreczen városa eddigi bölcsességét megváltoztatni? miért akar, mint egy hadviselő hatalmasság, neutralitásából kilépni? Azért küldték-e a tudományok megszerzésére szánt fiatalságot városunkba, hogy mi

ezt mészárszékre hordjuk? Azért építették-e városunkba a nagy templomokat, kollégiumokat, hogy mi azokat leégettessük? Mivé leszünk, ha a harcz koczkája fordul? A vezérek tanácsában nincs az, hogy Debreczen városát védelmezzék; ők, ha előremennek, ha hátrahúzódnak, bennünket itt hagynak, s akkor ki védelmezi meg a várost?

Zólyomi Dávid látva, hogy a szónok erősen belejött a beszédbe, eléje vágott.

- Hallottam ám én már ezeket mind kegyelmedtől egyszer, Igyártó uram. Ezen módon mondta el kegyelmed a debreczeni fegyveres ifjúság előtt mindezt, kinn a tiszafüredi töltésnél; s nagy jó szerencséje, hogy ott nem kaphattuk, mert bizony mondom, nem állana kegyelmed mostanság itt a debreczeni érdemes tanács előtt. A ki tábori szolgálatra adja magát, az katona, annak semmi okoskodni valója nincs, annak a vezér szavait méregetni, a harcz kimenetelén tanakodni nem szabad. Kegyelmed nagyot vétett a hadi regula ellen, midőn a táborot elhagyá s küldött társait is hazajövetelre nógatta. Ennek a büntetése katonai törvények szerint halál. És valóban nagy kegyelem történik a vezér urak részéről kegyelmeddel, a midőn megengedtetik, hogy magát nem a hadi tanács, hanem a városi magistratus előtt védelmezze: a helyett, hogy mint katona, katonamódon fenyíttetnék meg.

- De én nem voltam katona.

- Nem volt kegyelmed hadnagya a debreczeni bandériumnak?

- Azon bandérium csak a társzekerek kíséretére s a vezérek beneventatiójára volt kiküldetve. Csupán szolgálattétel, de nem hadakozás volt lelkére bízva.

- Karddal jött-e kegyelmed, vagy ostorral a táborba?

- Igen is, karddal szoktunk a tanácskozásba és tisztességtételekre is megjelenni.

- De a tábor nem tanácsterem és nem úrnapi parádé; a vezérek Debreczen város bandériumát méltán segítő csapatnak tekintették, így is akarták felhasználni, s ebbe a vitéz legénység önmaga is egytől-egyig beleegyezett.

- Csak én elleneztem, és ellene mondok most is. Minden csepp vér, melyet Debreczen város népe a csatában kiont, özönvíz gyanánt ront vissza városunkra; minden kanócz, melylyel egy muskétát Debreczenből elsütnek, égés, pusztulás az egész városra. Azért nem tagadom, és újra ismétlem, hogy rosszalom és rosszalom a mi fegyvereseinknek csatába vitelét. Ravaszságnak nyilvánítom másodbíró uram részéről, hogy fegyvereseket küldött a táborba, parádé színe alatt, míg jól tudta, hogy azokat háborúba is fogják használni, s vissza nem eresztik, s azért minden gonoszt, a mit e lépés maga után fog hozni, az ő fejére visszahárítok.

Keresztszegi uram megbillenté fejét, s azzal inte a porkolábnak, hogy vigye át a vádlottat a másik szobába, míg a tanács törvényt fog tartani fölötte.

- Nincs kegyelmednek semmi szava többé saját mentségére?

- Saját mentségemre nincs, mások vádlására van.

- Vezettség el.

A rab eltávozta után a tanács érdemes tagjainak arczatáról jósolható volt, hogy itt most viharos jelenet fog következni; a tanácstagok, egy-kettő kivételével, mind nagyon örömet fogtak volna Igyártó uramnak pártját, szavainak igazságától nemcsak meggyőzve, de meg is hatva lévén.

Hanem ez előre várhatott zajos összekapásnak Keresztszegi valami furfangos úton metszette keresztül az inát; azt a kérdést terjesztvén legelőbb is az érdemes tanács elé:

- Kivánják-e kegyelmetek az előttünk fenforgó esetet saját közönséges statutumaink szerint, tulajdon törvényszékünk előtt megítéltetni, vagy pedig - terhesnek találván az ítéletmondást egy hűséges társunk felett, el akarják a bíraskodás szomorú tisztét magunkról fordítani, s ezt inkább a hadi törvényszékre bízzák?

Syndikus uram észrevette a kelepczét s felugrott, hogy majd mond valamit, de bíró uram leültette, hogy várjon csak még, a míg felszólíttatik.

A vezér urak, tudván és respectálván városunk azon jogait, hogy «jure gladii» még a főben járó ügyek felett is saját törvényhatóságai által határoz: megengedék és ránk bízák, hogy Igyártó uram esetét itt pertraktáljuk és saját törvényeinket olvassuk fejére. A mit ha tenni elmulasztanánk, Igyártó uram vallja kárát, mert azon esetben azért van itt Albisi Zólyomi Dávid uram ő kegyelmessége, hatvannégy lovas hajdúval, hogy Igyártó uramat rögtön megfogatván, a táborba visszakisértesse, s ott aztán katonai regula szerint, hadi törvény elé adja, a melynek előrelátható kimenetele az, hogy Igyártó uram puska vége elé állíttatik. - Most tessék már elmondani, hogy mit akart syndikus uram?

Syndikus uram azt felelte, hogy nem akart semmit mondani.

- Tessék hozzá szólni tanácsos uraiméknak, akarnak-e ez ügyben itélni?

Mély hallgatás. Egy szót sem szól senki.

- Quí tacent, consentiunt. A hallgatás helyeslés. Üsse fel protonotarius uram a nemes város statutumainak könyvét, pagina 72, és olvassa el, a capite a mi következik.

A főjegyző vonakodás nélkül engedelmeskedett, s felnyitva a nagy rézkapcsokkal lelánczolt kutyabőrös könyvet, megtalálta benne a kívánt paginát, s az erre írt megveresedett sorokból ezeket olvasá fel:

«Ha ki peniglen a thábort engödelöm nélkül elhagyná avagy másokat is elszökésre csábítana, avagy fegyverét az csata előtt eldobván, elrejtőznék, avagy lefeküdvén, magát halottnak tettetné, avagy vezéreit cserben hagyná; - annak háza mind porig demoleáltassék, lábas marhája kiirtassék, ő maga számkivettessék az város határából. Ha ki az ő familiája közül ötöt követni kívánná, annak elmenetele ne gátoltassék.»

- Ime, érdemes tanács, ez a mi törvényünk. Hasonlítsák kegyelmetek ezzel össze a katonai regulákat, s akkor vegyék fontolóra, vajjon ellenséges indulattal cselekedtem-e én Igyártó uram ellenében, a midőn megtudván az ő hazatértét, őt vásra verettem s a kétajtaju börtönbe zárattam, mert ha ezt nem teszem, ez éjjel az ellene küldött hajdúság, őt házánál megfogván és megkötözvén, a táborba visszavitte volna; míg Debreczen városának börtönében egy hajaszálát sem görbíthetné meg annak még a fejedelem sem. Esetét tagadni nem tudja; s ilyenformán, ha mi ítéljük el, háza tüzét, ha a táborban itélik el, élete világát fogják kioltani. Én ugyan sajnálom azt a szép, sárga házat a Csapó-utczában, de Igyártó uram fejét még jobban sajnálom. Tessék ítéletet mondani.

Mindenki mélyen hallgatott.

- Helyesli-e az érdemes tanács a felolvasott törvénynek a vádlott fejére kimondását?

Mindenki mélyen hallgatott.

- Én tehát, a hallgatást helyeslésnek véve, bírói tisztemnél fogva kötelességemnek tartom ez eset fölött kimondani az ítéletet. Porkoláb, hozza elő a rabot! Protonotárius úr, jegyezze az ítéletet.

A rabot előhozták.

A bíró intésére vele együtt mindenki fölállt a tanácsasztal mellett, csupán a jegyző maradt ülve, midőn Keresztszegi által az ítélet kimondatott:

«Folyó év és hónap 19-dik napján, úgymint Jubilate utáni szombatnapon Debreczen városa teljes tanácsülésében, nemes, nemzeti és vitézlő Keresztszeghy Mihály uram birósága alatt, bevádolt nemes és nemzeti (a «vitézlő» szándékosan kihagyatott) Igyártó Ferencz uram ügyében - «ítéltetett». - Minekutána a vádlott maga is beismeré, hogy a tiszafüredi tábornok, a hova küldetve volt fegyveresen, fegyverestől, lovastól elhagyá a vezérek tudta és engedelmével, s ezen defectusát semmi nyomatékos kényszerítő okkal védelmezni nem is tudta: annál fogva nevezett Igyártó Ferencz uramnak, hazai statutumaink értelmében, e városban levő lakóháza mind porig lerontassék, ivókútja a szízig betömessék; tűzhelye eloltassék, szárnyas és lábas marhái, az egy házőrző kutyán kívül, megölessenek, élőfái többől kivágassanak s házhelye sóval behintetvén, üresen hagyassék; ő maga pedig e város határából végkép számkivettessék; cselédjeinek és háznépének szabadon hagyatván, hogy vele menjen, vagy őt itt hagyja, és soha többet híre ne legyen e város kapuin belül, hanem ha a tilalom ellenére e város árkaiban innen taláztatnék, semminemű törvény védelmére ne számíthasson, valamint az égnek vad madarai.

Datum, mint fentebb.»

A jegyző tollának perczegése kísérte a bíró rövid mondatait.

Midőn be volt fejezve az ítélet, Keresztszegi levetetvé a lánczokat a vádlottról.

- És most haza mehet kegyelmed. - Holnap reggeli harangszóig rendezze el dolgait, mert a harangszó után csákány vettetik falainak.

A mint az elítélt keze megszabadult a láncztól, a bíró felé emelvé azt és mondá:

- Ma kegyelmed volt rajtam az úr s itélt fölöttem ott, a hol hatalma volt; holnap én fogok itélni ott, a hol hat lépésnyi téren én vagyok a bíró. És az kegyelmednek fog fájni.

- Isten hírével! szólott távozást intve a bíró; s azzal föltevő süvegét, fölőszlatá a gyűlést, ősi szokás szerint, ily főben járó ítélet után az egész tanácscsal szép rendben a nagy templomba menvén által, hol ez alkalommal rövid istentisztelet tartatott.

Másnap a reggeli harangszó a város népségét nagy izgalomban találta: még a ki semmit nem tudott volna is a tanács ítéletéről, figyelmessé lett a harangszó után, hogy valami rendkívüli történik a városban, mert a hármias csendítés után szokás szerint nem hallgatott el a harang, hanem tovább zúgott egy óráig, két óráig, egész délig, egész sötét éjszakáig; egyre mondva: «mortuos plango» (holtat gyászolok).

S ha az emberek kérdezék egymástól: ki az a nagy halott, a kire oly szakadatlanul harangoznak? azt mondták rá: nem más az, mint Igyártó uram, kinek tanács ítéltése szerint most bontják szét a házá, Nagy-Csapó-utczában, azonvaló büntetésül, hogy a tábornok elhagyta engedelem nélkül.

Arra aztán a kérdező is tódult arra, a merre a válaszadó, a Nagy-Csapó-utca tájékára, a hol már kora reggeltől nem hogy lóval, de kutyával sem lehetett keresztül menni a nagy tolakodás miatt.

A közeleső háztetők, kútágasok, palánkok mind rakva voltak kíváncsi néppel, ember emlékeztére nem fordult elő ilyen eset Debreczenben.

A sárgára meszelt ház előtt két oldalról lovas hajdúság zárta el az utcát, szabad tért biztosítva a bennlevők számára. A lovasságnak Albisi Zólyomi Dávid parancsolt.

A szabad tér közepén volt egy emelvény, ülőpadokkal; azon foglalt helyet a bíró, a főjegyző s az ítélet végrehajtásához kiküldött két tanácsos; mellettük két sorban gyalog-alabárdosok álltak, tollas sisakkal a fejükön.

A mint az első harangszó megkondult a nagy templom tornyában, másodbíró uram inte a kikiáltónak, ki is két trombitást vevén maga mellé, miután az emelvény szélére felállt, a kezébe adott ítéletet hármassal trombitaszó után négyszer kihirdető, a világ négy része felé fordulva; azután mély csend támadt, s az átelleni ház kapuja megnyilván, azon előlépdelt Tatár Lőrincz, a hóhér - és huszonnégy kezes legénye.

Tatár Lőrincz fekete ember volt; sokan azt is állíták, hogy cigánynak született, a szakáll egész a szeméig benőtte arcát, s nagy fekete két szemöldöke csak folytatása volt a szakállnak; de hogy valami fehér is legyen rajta, lecsüngő koromsötét haját magas fehér báránysüveg szorította alá; Debreczenben a fehér süveget közönséges ember soha sem viselte, az mindig borzalom tárgya volt. Ezenkívül egy nagy veres pokrócz volt akasztva a nyakába, a mi egészen borzasztóvá tette.

Lőrinc mester egy nagy pörölyt tartott kezében, s azzal megüté a sárgaház kapuját, kapubálványát, szemöldökfáit és szegletköveit; annak jeléül, hogy e ház az elpusztulás sorsának van átadva.

A bezárt kapu recsegve dült be, engedve a feszítő kecskelábaknak, s ezzel megkezdődött a munka.

Legelőször is kivezették az istállóból Igyártó két lovát, két tehenét, s azokat taglóval leütve, szekerekre emelték; a legények összfogdosák az apróbb marhákat, s azokat kivégezve, felhánták a készen álló szekerekre. Csak a galambokat nem birták elfogni, azok ott kóvályogtak az egész munka alatt az elítélt háza fölött.

Majd lábtókkal felmentek a háztetőre, a léczeket és gerendákat lebontották és lehánták az udvarra; minden faneműt, a mi a házon volt, szekerekre raktak s a leütött állatokkal együtt, lovasok kíséretében, kivontatták a nyúzó mezéjére, ott a fákból máglyát raktak, s azon a hullákat porrá égették. Még a kútágast is kivágták.

Azután a meztelen falakra került a sor.

Az ajtók mind be voltak zárolva, azokat elébb küszöböstől, ragasztástól ki kelle vágni csákányokkal.

Mindenki arra volt kíváncsi, hogy Igyártó használta-e a kapott időhaladékat arra, hogy házában levő holmait onnan rokonai házához eltakarítsa? s meg volt lepve minden ember, midőn látta, hogy az első szobában minden bútor a maga helyén áll, még a czintányérok is a szekrényekben s a zsoltárok és imádságos könyvek az ablak hidján.

A hóhér kalapácsa alatt darabokra zúzottak a bútorok is; a szőr- és vászonnemű összehasogatott; a mint a dunnákat feltépték, a szétömlő pelyhet felkapta a szél, s széthintette az egész bámuló tömegen, mintha mindenkinek akarna egy emléket juttatni e mai napról.

Azután tovább bontották a falakat; a téglát, vályogot szétzúzták apróra, betömtek vele a kutat, meghordták vele a veteményes kertet; feltöltötték vele az utcát.

Egyik fal a másik után omlott be a csákányütések alatt; egyik szoba a másik után tárult fel az utczai nép előtt; már a konyhára is rájött a sor, a tűzhelyen még pislogott a parázs, tegnapi tüzelés maradványa; azt is bakó oltotta ki; s tűzhely és kémény a többi fal után omlott.

Csak a hátulsó szoba volt még hátra.

Mikor Lőrincz mester e szoba ajtajához ért, hogy azt is beüsse pörölyével, hirtelen meglepetve állt meg, s pörölyét letámasztva a küszöbhez, visszament bíró uramhoz.

- Miért állt meg a munka? kérdé Keresztszegi a bakótól.

- Hallja ezt kegyelmed? kérdé a bakó ujjával a legutolsó szoba ajtaja felé mutatva.

- Hallom. Abban a szobában énekelnek. Az elítélt és családja oda zárkóztak; vigyázva bontsák le kendtek a tetőt és falakat, hogy a bennlevőket meg ne sértsék.

A bakó fejével bölintott s veres pokróczát karjára vetve, mint egy fejedelmi palástot, visszament az utolsó ajtóhoz.

E csöndes időköz alatt hallhatták a közelállók a szobában felhangzó halk énekszót:

«Uram, ki léssen lakója
A te szentséges hajlékodnak?...»

A távoli harangszó kísérte azt méla zúgásával.

A bakó parancsot adott huszonnégy legényének. A padlás gerendáit hirtelen leemelték, azután minden oldalról a falak eresztékeibe fűrták a feszítő vasakat; egy jelre, egy roppanásra az utolsó négy fal egyszerre kifelé dőlt s a fehér porfelleg közül, mint egy ótestamentomi jelenet tűnt elő egy férfi, egy nő és egy hajadon alakja.

Középen a férfi, fedetlen fővel, egyik kezében tartva a zsoltárt, másikkal emelve öreg beteg anyját, ki mankójára támaszkodva, tekintetével most is a zsolozsmák soraiba mélyed. A harmadik alak, egy szőke, siró leányka, arcát a férfi keblére rejt; bomlatag fűrtel még vállait is eltakarják. Lábainál hever a házörző eb.

E pillanatban elfogult csend ült meg a bámuló néptömegben; még a harangszó is félbeszakadt.

Keresztszegi most felemelkedék állványáról s rendületlen hangon szólt:

- Igyártó Mihály! a törvény végrehajtatott kegyelmed házán; személye ez órától fogva száműzött a város kapuitól. Isten szent hírével!

Igyártó e szóra megindult, az éneket folytatva; egy zúgó hang az övé, egy rebegő a beteg öreg asszonyé; úgy jöttek elé az omladványok közül; az eltakart arcú hajadon csak maga zokogott.

Mikor az emelvényig értek, a bíró újra megszólalt:

- A ki a száműzöttet önként követni akarja, ebben meg nem gátoltatik; a ki tőle elmaradni kíván, abban is szabadság adatik neki.

E szóknál megállt a száműzött s zsoltárját becsukta és leányát magához ölelte, az öreg asszony félve kapaszkodott fia karjába s a házi kutya, kezét nyalva, húzódott hozzá.

- Indulok, Keresztszegi uram; elhagyom a várost. Nem is sírok, nem is átkozódom. A kik velem jönnek, anyám, leányom, házörző kutyám. Tegnap kegyelmed ítélte én fölöttem, ma én ítélek kegyelmed fölött. Leányom tegnap még a kegyelmed eljegyzett menyasszonya volt, ma már nem az: a hogy kegyelmed száműzött engemet a városból, akként száműzöm kegyelmedet én is családomból. Tudom, hogy kegyelmed nagyon szerette leányomat, de én is oly nagyon szerettem szülővárosomat. Isten oltalmazza a hátramaradókat.

- Megálljon kegyelmed, Igyártó uram, szólt emelvényéről a bíró, nem ez a törvény. A száműzött nem ura senkinek többé; még családjának sem. Erőtetni, parancsolni kegyelmednek nem szabad. A hajadonnak szabad akarata van, s maradhat kegyelmed ellenére is.

Igyártó Mihály e parancsszóra hirtelen hátralépett, anyját és leányát eltávolítva magától, még kutyáját is elrúgta lába elől.

- Nem parancsolok senkinek, nem hívok senkit: a ki velem nem akar jönni, elmaradhat tőlem!

Keresztszegi most lelépett emelvényéről s reszkető hangon sugá a leánynak:

- Ilona. Elhagynál-e engem?

A leány most felemelte arcát; a rásütő alkonyfény tette azt csak pirossá, különben halavány volt, de annál több tűz égett lelkesült szemeiben. Halkan, de töretlen hangon viszonzá a kérdezőnek:

- Öreganyám beteg, atyám száműzött, köztük a helyem.

A bíró szomorúan csüggeszté le fejét.

- Isten áldja meg kegyelmedet, susogá a leány, s a következő perczben ismét egymás mellett voltak a száműzött, az anya és a leány, és a hű eb.

A nép útát nyitott előttük; az utca végén kocsira ültették őket s kivitték a városból.

A bíró pedig felállt ismét az emelvényre, senki sem látta, hogy mikor törölte meg szemeit; a rombolók készen voltak a munkával, akkor egy zsák darált sót hoztak elő s a pusztára rombolt házhelyet a bakó behinté átkozott sóval, s mikor ez is megtörtént, bíró uram kemény szóval kiálta a sokaság előtt:

«Így bűnhődik az, ki a csata tüzet meg nem állja!»

A mint a hivatalos nép elhagyta a tért, a csöcselék elárasztá a pusztult házhelyet, kutatva az apróra tört romok között értékes tárgyak után.

Elvonulás közben Albisi Zólyomi Dávid azt mondá a birónak:

- Ez ugyan hiábavaló komédia volt. Hagyta volna ránk kegyelmed a büntetést. Minek volt ez?

- Ez kellett «ad terrorem populi!»

Debreczen tehát harczol!

Nagy szó volt ez; mert kétezer lovas és háromezer dárdaviselő ember áll onnan a síkra, s ha egyszer kiálltak, aztán meg is állnak ottan!

Szépen dandárokra osztva vonult ki márczius 13-án a felkelő sereg; a lovasságnak hosszú nyelű csákánya volt, a gyalogoknak egyenesre ütött kaszáik. Mindenkinek veres lobogó csákó volt a süvegén, az különbözteté meg őket a székelyektől, a kiknek kék s a hajduktól, kiknek fekete lefityegőjük volt a fővegük mellett.

Maga a bátor tanuló ifjuság, a sereg lelke és magva, külön zászló alá csoportosulva vonult ki a sereggel; néhány kardra is tudott szert tenni, legtöbbnek elég volt az ólomvégű fustély.

Maga Keresztszegi uram vezette a hadat, úgy megülve hátras lován, mint valamely régi kurucz hadvezér.

A hadat egész vándorserege követte a szekereknek, miken a vitéz insurgensek feleségei, anyósai s pereputyjai ültek, fel lévén készülve tarisznyákkal és bográcsokkal, hogy a táborban édes feleiket éhezni ne engedjék, mert csak az az egy, a mi nem jó a háborúban. Arra pedig senki nem is gondolt, hogy ha Debreczen egyszer hozzá kezd a verekedéshez, abból más futás lehessen, mint az ellenségé.

Nagyon szellemdús volt pedig a hadorganisatio, melyet Keresztszegi uram követett. Az egész had czéhek szerint volt beosztva, régi rendelete volt már a városnak, hogy a czéhek zászlót és dobot szerezzenek maguknak, s szokva voltak tűzi veszedelem, tatárfutás, fejedelmkísérés, különféle veszedelmek idején egy helyen összetartani s fegyelemre ügyelni, mit a czéhmes-terek és öreg legények tartottak fenn. Két erős zászlóalj volt maga az érdemes csizmadia és szűrszabó czéh. A csapók és timárok képeztek egyet. Hatalmas és puskával, taglóval ellátott czéh volt a henteseké és mészárosoké, kik egynéhány fogas szelindeket is hoztak magukkal, híres bika fogókat: most tegyenek ki magukért! Egy csapatot képeztek az ácsok, kőművesek és molnárok; ez a legkevésbé harcias indulatú testület; míg ellenkezőleg a gubakészítők semmi más dandárhoz nem engedték magukat csatoltatni, mert ők a vásárban sem ülnek egy sorban a szabókkal, hanem azért szörnyen fenekedtek, hogy majd megmutatják ők, hogy ha kevesebben vannak is, többet levágnak az ellenségből, mint a szabók, a kik kétannyian jönnek. A földművesek képezék a lovasságot, illő tisztelettel engedvén a nemes uraknak, hogy elől lovagoljanak a kivonuláskor, hanem azután a csetepaténál is elől legyenek ám!

Másnap este Rakamazon innen találta a debreczeni felkelő sereg Bethlen István hajdúit és a székelységet, kik a «palatinális» seregek elől nagy sietséggel vonultak vissza.

(Gyönyörű óvatosság a debreczeni tanács jegyzőkönyveiben, hogy azokban sehol e szókat: «kurucz» - «labancz» vagy «német sereg» - «magyar sereg» fel nem találhatni; az illetők mindig e nevekkal vannak megtisztelve: «a palatinális sereg», - «a fejedelem seregei». Sehol sem említi a krónika, mintha a császár és a nemzet harczolt volna egymással; sem a midőn kibékültek; csak a két jelentést találni fel benne: «a palatinus» - «a fejedelem». Azok között folyt a vita, miért folyt? nem mondatik; úgy is tudatik, ők békültek ki, ha kibékültek. Indokolja egyébiránt az óvatosságot egy jegyzet 1585 okt. 22-ről, mely így szól: «a ... ármáda ezen általmenvén, ezen protokollumból is tíz esztendő tiszagatott valaki, a város elfutása alkalmatosságával, többekkel együtt»).

Tehát a palatinális seregek átkeltek a Tiszán s erős állást foglaltak Rakamazon felül.

Albisi Zólyomi és Bethlen kénytelenek voltak szemük láttára engedni a hidverést, mert ágyúiknak épen semmi hasznát nem vehették, egy nagy márcziusi zivatarban minden löporos szekerük keresztül ázván. A löpor csupa nyirok volt, a tűzbe téve sem sült el. A palatinálisoknak pedig négy darab kerek ágyújuk volt, mely keresztül hordott a vízen; így az átkelést nem lehetett megakadályozni.

Zólyomi Dávid azonban azt reménylette, hogy majd a Tiszán innen, ha kikaphatja az ellenfélt a síkra, annak az ereje nagyobb részt muskétásokból s csak egy ezred dragonyosból állván, túlnyomó lovasságával majd erősen összetöreti.

Azonban az ellenfél vezérei, Eszterházy Pál és Bornemisza János tábornok régi tapasztalt hadvezérek voltak s nem könnyen mentek bele a két erdélyi úr kívánatába; e helyett körülsánczolt tábort ütöttek Rakamaz fölött, a fejedelmiekre bízva, hogy őket onnan kivessék.

Helyzetük a természettől is védve volt; jobbról egy messze terjedő nádas ingovány, melyet egy áradási töltés rekeszt el a szántóföldektől; balról emelkedett halmok, miket pattantyus telepeikkel megraktak; elől pedig hirtelen sánczot vertek levágott fűzfákból és gyorsan emelt földhányásból. A gyalogságot nehéz lesz ennek neki vinni, a lovasság pedig akár leszerszámozzon, annyira nem vehetni e helyen hasznát.

A debreczeni insurrectio megérkeztekor épen nagyon rossz kedve volt Bethlen Istvánnak. Abban az órában végződött egy csetepatéja a sáncz mögül kiment dragonyosokkal, mely alkalommal nagy boszúsággal tapasztalá, hogy elcsigázott székel huszárjainak paripái nem

állják ki a nehéz, jól táplált meklenburgi harczmének rohamát, mikor azok egy tömegben jönnek.

A roppant segélyhad érkezése nem nagyon növelte a főkapitány jó kedvét.

- De mi az áldottának jönnek kegyelmetek ilyen sokan? kiálta a tisztelgésre jövő Keresztszegi elé. Nem mondtam én kendteknek, hogy hozza el az egész falut! Azt kívántam, hogy tartsanak itt egy jól fegyverzett rendes csapatot, öt hatszáz embert, s e helyett hoznak nekem hatezer vasvillát! Úgy látom, még asszonyaikat is elhozták. - Hát ez a sok mendikás mire való? Azt gondolják, deák szóval meg lehet ijeszteni az ellenséget? Úgy segéljen, annyi a zászlójuk, mint egy tatár tábornak. Szép zászlók, mondhatom. «Az becsületes csizmadia-czéh.» - «Az becsületes timár-czéh.» Mit csinálók én annyi becsületes emberrel? két nap alatt fölesznek körülöttem mindent, a mi zöld, s akkor futhatok magamtól. Jobb szerettem volna helyettük ötszáz gazembert, a ki verekedni tud.

Keresztszegi uram nagyon elkedvetlenedett e szavakra, azonban Zólyomi Dávid inte neki, hogy most ne feleljen, s azzal karon fogva, átvezeté saját sátorába, a hol sokáig értekeztek valamiről.

Midőn elhagyták a sátort, már akkor a debreczeni sereg szépen letelepedett a mezőn, s szekerekből hátul sánczot csináltak hosszan, s azon belül előkapott nádkévékből tüzet raktak s sütötték a szalonnát mindenfelé, s kínálták egymást kulacscsal.

A fiatal diákság szerteszét csatangolt a zajos csoportok között s tartotta azokat biztató beszéddel.

Kellő közepében az érdemes csizmadia-tanyának látjuk humanissime Ormándyt perorálni. Nagy csoport tolakodott körülötte. A két vezér úr is odanyomult, meghallgatni, miről van szó.

A humanissime igen praktikus oldalon fogta hallgatói kedélyhangulatát. Nem sokat fárasztá quinquennis phantaziáját a «dulce pro patria mori» versbe szedésében; sőt chriának sem igen járta volna meg super eo «si fractus illabatur orbis», a mit a háború céljáról s a bennlevők magatartásáról beszélt, hanem «ad hominem» egészen præstanter és eminenter volt applikálva az egész dissertatio.

- No lássák, atyámfiai! csak alig érkezünk meg, már sánczolják magukat, mint az ürgék. Nem tetszik nekik a «gyepre legény!» Legalább megkönnyítik nekünk a munkát, ők már megásták maguknak a hosszú sírt, nekünk csak bele kell őket temetni. Énekeljük el szegény halottaknak azt a kegyes éneket: «Már leteszem fáradt testem.»

A jókedvű legénység rázendíté s végig hangzott a síkon a busongó halotti ének egy ellenség számára, a ki ugyan még csak ezután fog meghalni, de a ki már megássa magának a sírt előre.

- Ha kiszáradt volna a torka, humanissime præceptor! szólt egy kerek hasú vargamester, hasonló kerek hasú kulacsot nyújtva a vén diák elé, mit az hatalmas húzással vallasott meg, nagyot lélekzván utána. Valaki más nagy darab szalonnát nyomott a másik markába.

A lelkesült szónok így állt egy hordó közepén, jobbjaival a kulacsot, baljával a szalonnát emelve hallgatói elé.

- Nézzék kegyelmetek, atyámfiai, van-e áldottabb ital ennél a karczosnál? van-e kellemetesebb gyümölcs ennél a pörkölt szalonnánál, a mikkel a mennyei atya bennünket táplál és elevenít s vajjon mivel él az ellenség oda át? Fekete prófunttal, annak is fele zabliszt, olyan, mint mikor a csapóföldet összedagasztja a gerencsér törekkel, kemenczét kitapasztani. S mit isznak azok oda át? Árpalevet, meg rántott levest.

Rengeteg hahota szakította félbe.

- S mi, a kik ilyen fehér czipóval, ilyen füstölt szalonnával élünk, mi ijednénk-e meg olyan néptől, a ki prófunttal, meg rántott levessel él?

- De már ugyan nem! hangzott mindenünnen. Ez döntő ok volt a bátor elszántságra; még azok, kik rántott levessel élnek, akarnak kikötni olyan emberekkel, kiknek szalonna fekszi meg a gyomrát?

- Sőt többet mondok! szólt a humanissime, ügyesen megragadva az eszmét, mely hallgatóinak megtetszett s folytatását adva. Fekete kutya legyenek, ha a múlt szüreti szupplikációkor nem láttam, mikor az ilyen cserepár egész csapatostól körülfogott egy nagy ménkű mocsárt s ott horgásztak, mit? talán halat? nem; talán csíkot? nem! - Békát fogdostak, kecskebékát! azt a hosszú zöld lábút, azt húzták nyársra, úgy sütötték! Ne menjek el erről a helyről, ha nem igaz!

Ez volt a kegyelemdöfés a szegény palatinális muskétásoknak! Elhíresztelni róluk, hogy megesszik a békát! Ha lett volna is még valami hitelük Debreczen előtt, e tudósítás azt is tönkretette volna.

Alig is várta Szabó uram, az érdeemes csizmadia atyamester, hogy a zshivaj után szóhoz juthasson, s a mint egy fél sonka fel volt szúrva dárdája hegyére, azt azon módon ég felé emelve, megrázta kegyetlenül s nagyot mondott a sokaság előtt: «no iszen! kaphassam meg hát azt a békaevőt!»

Csak egy vékonydongájú szattyánpapucskészítőnek volt az a nehézsége az egész ellen, hogy hiszen, jó volna, csak az a nagy ágyújuk ne volna!

Humanissime Ormándy az ellenvetést nem hagyhatta megtorlatlanul. Neki is fordult a papucsvargának istenigazában.

- No iszen meglátszik kegyelmeden, hogy nem valami törtbőrből dolgozó tősgyökeres csizmadia, nem az az ember, a ki meg tudja fordítani a fordítófán a megöntött sarut, hanem csak olyan szattyánból dolgozó papucsvarga, a ki törököknek varr s menyecskék lábairól veszi a mértéket. Nem is tudom, minek rontja kend a vitéz csizmadiák erkölcsseit, mit elegyedik középük? Azt gondolja, hogy mi nem tudjuk, mi az az ágyú? az ágyú nem egyéb, mint egy nagy puska; ha kilőtték, megdőglött. Nem is való az egyébre, mint durranásával a lovakat megijeszteni; már pedig mi nem vagyunk lovak, ergo az ágyútól meg nem ijedünk; vicissim: a ki megijed az ágyútól, ergo az ló.

No szegény szattyán vargának jobb is lett volna már nem születettnak lenni, mert e percztől fogva az egész táborban azzal üldözték, hogy «ergo, a ki megijed az ágyútól, az ló».

Keresztszegi magához hivatá a fiatal népszónokot, s azt kérdezte tőle, volna e kedve valami vakmerő vállalatra, a mi csak diáknak való?

- Subintelligitur.

- No hát vegyen magához háromszáz válogatott ifjút, s az éjjel holdvilág feljötte után azon a mocsáron keresztül ott ni, nagy csendességben kerülje meg az ellenséget. A mocsár széle felé van egy csőszkunyó, vagy vadásztanya; pusztán szemmel is meglátszik; mikor ahhoz érnek, azt gyujtsák fel. Ezután igyekezzenek mentül nagyobb zajjal elötörni az ellenség jobb oldalában! puskákat vigyenek magukkal, s azokkal lövöldözzenek, mindegy, akárhova, ha a levegőbe is. Megértett, humanissime?

- Perdocte érteném, csak azt tudnám, hogy gólyává legyenek-e, vagy vidrává, hogy azon a fertelmes ingoványon háromszázad magammal keresztül tudjak törtetni?

- Egyszerű mestersége van annak, humanissime; bontsák le a szekerekről a fenékdesszákát, kössenek rajtok gúzszt keresztül, abba dugja bele mindenki a lábát; így minden lábán egy deszkával az egész ingoványt keresztül-kasul járhatja.

- Ecce, mint Péter a tengerek felett! Hogy ezt előbb fel nem fogtam, duræ capacitatis homo! Azután pedig?

- Azután pedig ráütvén nagy zajjal a gyanútlan ellenségre, azt ott vagy olyan zavarba hozzák kegyelmetek, hogy futásnak ered, s azon esetben innen az egész tábor rohamra indul a sánczok ellen, kegyelmekekkel kezét fogva; vagy pedig túlnyomó erőt találnak maguk előtt s azon esetben sietve visszavonulnak a mocsárhoz, lehányt deszkáikat újra sarukra öltik s elinalnak vitézül, biztosak lehetvén a felől, hogy az ellenség nem üldözheti kegyelmeteket a süppedős ingoványban.

- Mindent értek. Fél óra múlva készen vagyunk.

Előbb, mint a félóra eltelt, készen állt a latin cohors, de nem háromszáz, hanem hatszáz fővel, mert ebből a tréfából valamennyi pogány isten kedvéért sem maradt volna vissza egy is. A sok requirált deszkáért volt is elég csetepaté a megbontott szekértáborban, a sok tapasztalt asszony nép szentül tudta, hogy soha se látják ők azokat a deszkákat többet, mert azt a deák mind feltüzeli, mihelyt végezte dolgát.

A vitéz csapat fegyvere kizárólag jó hajlós csáti botokból állt, ólommal beöntött bunkóval; Ormándy humanissiménél volt a hirhedett vezérgerundium, a hagyományos tűzoltó «nagy bot»; azzal készült az útnak.

- Hát puskákat miért nem hoztak? a hentesektől kölcsön lehetett volna venni, kérdé Keresztszegi.

- De hisz azt nem cselekszem. Ha ezeknek puskát adok, ki áll jót felőle, hogy ha egy farka vadlúd felrepül a nádasból, tízen nem lőnek utána? S azzal el lenne árulva jövetelünk az ellenség előtt. Diákkézbe bot való fegyvernek; ha azzal nem tud bánni, kár neki a puska.

Keresztszegi helyeslé a latinus nézetét s áldás fejében megtölté mindnyája kulacsát bakattal, s azzal útnak ereszté; ki-ki vitte hóna alatt a deszkát.

Keresztszegi már előbb közlé furfangos tervét a vezérekkel; s ezúttal maga Bethlen is kénytelen volt elismerni, hogy bíró uram nincs minden hadvezéri adomány nélkül. Akár nagyon sikerül, akár kevésbé ez egyszerű csel, annyi mindenesetre el lesz általa érve, hogy az ellenség rosszul fogja magát érezni abban az állásban, melynek egyik oldalát minden órán észrevétlenül megkerülhetni s vagy kijön és nyílt sikon csatát fogad, vagy visszahúzódik s átveri magát a Tiszán.

Azért el is határozott, hogy a debreczeni bíró tervét az egész haderő közreműködésével támogatni fogják.

Alig hajnalott, midőn Bethlen a lovasságot a palatinális seregek által ágyúkkal megrakott halmok irányában nagy fitogtatással összpontosítá; üres ágyúit felvonatta sánczkosarak mögé, mintha a halmok ellen akarna intézni támadást; míg a balszárnynon szekérsánczot rekesztett össze, mintha tartana tőle, hogy ha azt meggyengíti, az ellenség véletlen kirohanhat s áttör a hadsoron.

E tüntetések alatt egyszerre csak felkavarodik a mocsár széléből a meggyújtott vadászkunyhók füstje, a diákok által adott jel s néhány pillanat múlva hangzik a rivalgás, a mint az Ormándy-csapat kiront a mocsárból, rajtaüt a gyanútlanul bámuló muskétásokra.

A megrémült labancz egy lövést sem tett támadói ellen; első dolga volt elhányni puskáját, második szaladni az ágyúk felé, hátán vive a rémületet a tábor többi részébe.

A mint a debreczeni csizmadia ezt meglátta, nem kérdezett többé se vezényszót, se parancsot, hanem a mint a czéhmester elkiáltá magát: «ne hagyjuk ám leöletni a nemes tanuló ifjúságot!» neki vetemedett az egész czéh, utánuk a többi czéhek: semmi veszedelem sem birta már őket feltartani; öt percz alatt fenn voltak az ellenséges sánczon, egymáson keresztül másztak fel az árokparton, ordították az ellenségre, hogy helyt álljon, ne szaladjon, de a mit az meg nem fogadott, hanem cserben hagyva lovasságát, kereste a tág világot; rosszul futva versenyt a gyorslábú diáksereggel, mely szörnyű «stragest» követett el a megzihált hadban, csodálatosan örködvén fölöttük a muzsák, hogy közülök még csak egyetlen egy is el nem esett.

A palatinális sereg jobb szárnyának e gonosz végzete maga után vonta az egész sereg pusztulását, annyival inkább, mert Bornemisszának egy ideig az a rossz gondolata volt, hogy ágyúi erejével megfordítja a csata kimenetelét, s nagy hasztalanul durrogatott sokáig Bethlen hajduira, míg egyszer aztán azon vevé észre, hogy a semmitől meg nem rettenő székely csapatok előnyomulása által, kiket Zólyomi vezetett, már csaknem körül van véve, a mikor aztán nem maradt egyéb hátra, mint ágyuit beszegezve ott hagyni s nehéz lovasságával keresztül vágni magát az ellenségen. Itt azonban ismét nagyon megcsalatkozott, mert, a mit ő messziről csöcselékhadnak becsült, az a debreczeni lovas felkelő had a közelből olyan rútul bánt csákányaival a jámbor vas-sisakon, hogy a kik véres fővel elmenekültek onnan, egész világi életökben emlegették azt a «görbét», a mit akkor ismertettek meg velük legelébb.

A fejedelmiek diadala tökéletes volt, a palatinális seregek nagy vereséggel vonultak vissza a Tiszán, még a hidat sem értek rá hátuk mögött elégetni.

A debreczeni néphad méltán osztozott a babérokban, s nagy zsákmányt tett muskétákban és sisakokban. Két zászló is esett kezére; azok közül az egyik újdun új volt, nem rég himeztette rá valamelyik országgróf felesége az aranyasos szalagot. Az mind nekik hagyatott.

Kevés veszteséggel jutottak pedig a diadalhoz; valóságos halottjuk csak négy esett; egy mészáros, a kit homlokon lőttek; egy szűrszabó, ki egy gránátot, mely a földbe fúrta magát, sarkával akart kivájni, a patkó bizonyosan tüzet adott, s a szétszakadó gránát elhordta a vitéz lábait, azután meg egy gerencsér, kit a lovasok agyontapostak és a kit legjobban sajnált mindenki, a derék csizmadia atyamester.

Ő vágta legjobban a békaevőket, míg azután egy golyó őt is a békák országába küldé.

«Kolbásznak aprítsátok őket!» kiálta a vitéz atyamester, még leroskadtában is, s nem engedte, hogy valaki megálljon őt siratni, vagy a hogy ő haldokolva mondá: «megitatni az egereket».

Pedig senki sem siratta meg őt olyan nagyon, mint maga Keresztszegi. Neki igen nagy embere volt; erős pártfogója szándékainak, szava sokat nyomott a debreczeni nép előtt, s bátorsága is volt szavának urát állani. Ez nagy veszteség volt Keresztszegire.

A rakamazi csata után Bethlen és Zólyomi visszabocsátották a debreczeni segédsereget; a munka hamar és jól be volt végezve, Zólyomi könnyű szerével üldözhetette a vert hadat, mely löszereit is hátrahagyá; Bethlen pedig vonulhatott Szathmár ellen, hogy a várra támadást intézzon a váradi basával és az ecsedi kapitánnyal összefogva.

Debreczennek nem kellett tartani megtorlástól; a Tiszán túl még csak az sem maradt, a ki szájjal merje szidni.

A győztes sereg nagy diadallal vonult vissza Debreczenbe; a szekércsoport, mely addig hátul kullogott, most előre nyargalt, s félnappal elébb érve a városba, belármázta a győzelem hírével

a honmaradt népet. Most már mindenki szeretett volna ott lettni; az irigyebbek csapattól mentek ki előre, hogy legalább együtt jöhessenek be a felkelő sereggel; a toronyból jelt adtak, mikor az első csapatokat meglátták s volt tarackdurrogatás, harangszó, rivalgás! Az utcákat elállta a nép, a kerítések teleülte a siheder had, a középületekre zászlót tűztek ki, s mikor a legelől jövő gyorslábú fiatalság, a diadalittas diáknép megérkezett, humanissime Ormándy vezérlete alatt, ki az elfoglalt új zászlót hozta kezében, oda rohantak hozzájuk, elfoglalták őket, megtömték zsebeiket kolbászszal és pogácsával, teleaggatták vállait kula-csokkal, csutorákkal s más ilyen népszerű érdemrendekkel; humanissime Ormándyt pedig vállaira emelék, úgy hordozák meg a városban, a zsákmánylobogóval markában.

Ilyen ovation ment keresztül mindegyik czéh, mely egymásután jött, szokott zászlóival, trombitásaival; s féktelen lett a riadal kitörése, midőn végre a lovasság, a város büszkesége robogott végig az utcákon, büszkén reptetve a levegőben azt a másik elfoglalt zászlót.

És minden újon érkező növelé a magasztalást, melylyel a vezér maga, Keresztszegi uram elhalmozott. Az ő esze nyerte meg a csatát. Ő találta ki, hogyan lehet kibillenteni az ellenséget erős állásából; ő intézte az egész ütközetet, neki rendelte alá magát a két hadi főkapitány is. Keresztszegi uram valóságos hadvezér. Ha ő alatta kiáll a sikra Debreczen, megfelel az egész dunántúli labanczvilágnak.

De hát ő hol következik már?

Minden fényes, harsogó menet végig vonult már az utcán, hát ő micsoda csapatot vezet?

Keresztszegi uram leghátul maradt, kíséretnek ahhoz a négy halotthoz, a ki a csatatéren életével fizette meg a nap dicsőségét.

Hat-hat ember hozta őket ravatalra téve; leterítve fekete posztóval, csak arcaik látszottak ki, homlokaik tölgylevéllel koszorúzva. Előttük járt huszonnégy theologus diák s énekelte szép harmóniával; «Krisztus az én győzedelmem, új hazámba kell megtérnem».

Maga pedig Keresztszegi a legutolsó ravatal után, melyen barátja, az atyamester feküdt, következék gyalog sorban, levett kalappal és kardja fátollyal bevonva.

Mikor azon helyre értek, a hol Igyártó lerontott házának üres telke fehérlett a sótól, egy perczre megállítá Keresztszegi menetét, s letéttelve maga elé a ravatalt, sokáig nézett a halott arczára, onnan meg vissza a pusztá telekre, mintha azt gondolta volna: «talán mégis többet érne, ha ez a ház most is állna, ha ezek itt most is élnének».

A rakamazi győzelem megerősíté Rákóczi Györgyöt az erdélyi fejedelmi trónon. Ferdinánd császár az öreg Bethlen Istvánt akarta inkább; de az ifjú Bethlen István nyíltan apja ellen ütött pártot, Rákóczi György mellé állva, a miért kellett is elég példálózást hallania Absolonról, Dávid király fiáról. Az ifjú Bethlennek nem kellett apja fejedelemsége, csak épen azért, mert Ferdinánd pártolta, s átszegődött Rákóczi Györgyhöz, kit képesnek hitt arra, hogy a munkát, mit Bethlen Gábor megkezdett, folytatni fogja.

Erdély hét lánglelkű ifja, Bethlen és Zólyomi, meg is kezdték a harcot Magyarországon, s a rakamazi győzelem után fennen hirdették, hogy «az új buzakenyeret Pozsonyban akarják megenni».

Azonban Rákóczi okosabb akart lenni, mint vitéz s szeretett volna inkább sokáig lenni Erdélyben fejedelem, mint rövid ideig Magyarországon király és nem indult «a két fene ifjú» tanácsán; a helyett iparkodott első győzelmét arra használni, hogy a nádorral jó békességben maradjon. Ferdinánd is a maga részéről azt tanácsolá a nádornak, hogy kimélje meg a fejedelmet, a mire jó okai voltak a rá nézve oly kedvezőtlen svéd háború veszített csatáiban.

A nagy erővel kezdett harcz lankadni kezdett s hogy a végdöfés is megjöjjön, az egész mozgalom vezére, Bethlen István hirtelen meghalt forrólázban.

Ez nagy csapás volt azokra, kik a harczot akarták. Zólyomi Dávid, a másik vezér, inkább kalandor volt, mint hadvezető; a fejedelem félté tőle trónját, melyet fiára is óhajtott hagyni, s aggódott miatta, ha Zólyomit túl hagyja rajta nőni.

Debreczen azonban még mindig tartotta magát, s Keresztszegi uram még mindig képes volt hadsereget állítani ki minden órában, bármely oldalról jövő ellenséggel szemben, s bizony megfelelt volna neki emberül.

Egy napon, midőn a tanácsházba felmenne, törvényt látni köz- és magánügyek felett; a mint gondolatokba elmerülten székehez sietne, akkor veszi észre, hogy széke nem üres, azon valaki már ül és azon valaki senki sem más, mint - a száműzött Igyártó.

Keresztszegi bámulva tekintte körül, ha nem álmodik-e? a komoly arcok, mikkel tekintete köröskörül találkozott, biztosíták, hogy itt igen súlyos igazságot látnak ma az ő saját fejére.

Nem hagyta magát megrezzentetni.

Bátran és elszántan odalépett Igyártóhoz s annak vállára téve kezét, nyugodtan kérdezé:

- Hogy jött kegyelmed e helyre?

Igyártó visszanézett rá és egy írást, mely az asztalon feküdt, nyújtott válasz helyett.

Keresztszegi nem ügyelt az írásra.

- Ki engedé meg kegyelmednek a hazatérést? Miért foglalja el kegyelmed elnöki székemet?

Igyártó újólág a pecsétetes levelet nyújtá eléje.

Keresztszegi haragra gerjedten kapta azt ki kezéből s olvasatlanul az asztalra vágta.

Erre a tanácsosok mind felugrottak székeikről, s az elszörnyedés hangján kiáltának fel: «a fejedelem levele!»

E szóra kissé lecsillapult s mogorván kérdezé:

- Mit parancsol tehát a fejedelem?

A főjegyző felvéve az iratot s felbontva azt, az állva hallgató tanács előtt felolvasá annak sorait:

«Mi, első Rákóczi György, Erdély fejedelme, tudatjuk kegyelmetek, úgymint nemes szabad Debreczen város közönségével, hogy miután a római császár ő felségével többé hadat folytatni nem szándékunk, e végre felültetett hadaikat menten leszállítsák s minden ember a maga mesterségéhez visszatérjen. Egyúttal elrendeljük, hogy Igyártó Mihály ellen hozott számkivetési rendelet ezennel megmásíttassék, s ugyancsak nevezett férfiú általam Debreczen városa birájának kineveztetik: a mit is ezennel elrendelek.

I. Rákóczi György.»

Keresztszegi összefont karokkal hallgatá végig a fejedelmi parancsot.

- S mit mond erre a nemes tanács?

- Térdet, fejet hajtunk a fejedelem előtt, válaszolt a főjegyző; a többiek is rázúgták az igent.

Keresztszegi szomorúan tekintett maga elé.

- Ha a fejedelem ketté akarja törni a kardot, az neki szabadságában áll, de jusson eszébe, hogy a ketté tört kard soha egész nem lesz többet! Én nem állok akarata ellen. Ha ő békét akar, én nem harcolok az ő nevében; de kötelességemnek tartom városunk érdekében tiltakozni az ellen, hogy mi fölénk bárki is bírót nevezzen ki, s bírakat tegyen le helyeikből. Én lemondok önként, ha ezzel a fejedelemnek kedvét találom; de tagadom, hogy joga lenne engemet letenni városunk vezényletétől, a nélkül, hogy bűnöm miatt el volnék ítélve. Egyedüli vétkem az, hogy véretem ontottam érte. És tiltakozom az ellen, hogy kegyelmes urunk nekünk bírát nevezzen ki, midőn azt választani a város népének egyedüli joga. Legyen helyettem Igyártó uram a nép kívánata szerint bíró. Ha a fejedelem úgy kívánja, én biztosítom, hogy meg fog történni.

- Kegyelmed nem biztosít többé semmit és senkit e város árkein belül, szólta Igyártó Mihály, mert kegyelmed fogoly!

Keresztszegi nyugalommal adta meg magát.

- Nem védem magamat. Vezessenek a börtönbe. Majd ha szükség lesz rám, akkor jöjjenek ismét értem. Én városomnak, szülőhazámnak mindig híve maradok.

«Ad arma! ad arma! ad arma!» hangzott a riadó a debreczeni kollégium-kapun belül, midőn megtudták odabenn Keresztszegi elfogatását; mert ámbár a seniorok értesítve voltak a tanács által előre az eseményről, s a vigilansok által bezáratták a kapukat, nehogy az ifjuság valami garabonciát kövessen el, azok mégis megtudták azt az ablakon keresztül felkiáltott sürgönyökből, s egy pillanat alatt pad alá voltak vágva a studiumok és kalamárisok, feltörve a szekrények, mikben a tűzverő botok álltak s azután a kaput kivetni sarkából, az épen csak egy gondolat volt.

- Ad arma! árulás van a városban! kiáltozá végig a vásártéren Ormándy, a nehéz «első botot» forgatva feje fölött; «incendium!» ég a város becsülete! Elfogták Keresztszegit.

«Elfogták Keresztszegit!» zajdult végig a vásáros nép között a rémkiáltás; s azzal egyszerre fölkeveredett a világ; a csizmadiák, szűrszabók hirtelen szétszedték sátraikat s vállaikra vetve a sátorkarókat, ügettek a diákok után; a hentesek előrohantak állásaikból taglókkal és fejszékkel, s hogy minden módja meg legyen adva a vészlármának, néhány polgár elfoglalta a kis templom tornyát s a zendülő zivajban egy félrevert harang gyászkondulása kezdett szólni.

A tanácsot nem lepte meg a zendülés. Fel voltak rá készülve, még pedig nem patkószegekre töltött ágyúkkal, nem spanyol lovasokkal, avagy petárdákkal, hanem a debreczeni magyar polgár rettenetes flegmájával.

Még az ajtókat sem zárták be, nehogy azokban is valami kár történjék; jöhessen, a ki jönni akar a tanácsterembe, mint egyébkor.

Humanissime Ormándy volt a legelső, a ki berohant az ajtón s fustélyát plántálva maga elé, rettenetes mennydörgő hangon elkiáltá magát:

- Ki volt az a vakmerő, a ki elfogatta Keresztszegi bíró uramat?

Igyártó nagy malátiával szólta erre a haragos diákhoz.

- Kicsoda kend? hogy vetődik kend ezen helyre?

- Nevem Ormándy Gábor, felelt a diák kegyetlen basszus hangon. Első masinista és nagy botos, nemkülönben első bassista a kollégiumban. Hát kend kicsoda ott az asztal végén?

A betódult diákság rettenetes bruhahával fogadta e furcsa interpellációt, melyben annyi igazság volt, hogy Igyártót csakugyan nem tartozott még senki azon a helyen illetékesen elismerni.

Erre a főjegyző állt föl helyéről s szúrós, gúnyolódó orrhangon felele Ormándynak:

- Ha kegyelmed studiosus, lásson a studiumok után. Ha kegyelmed első bassista, praecanáljon az auditoriumban, ha kegyelmed excedálhatnék, bajoskodják otthon a carcerrel és a pedellussal; a tanács dolgainak pedig hagyjon békét.

Ormándy nem hagyott neki többet beszélni.

- Minthogy pedig azonkívül debreczeni polgár is vagyok, számon kérem, ki vetette fogságra választott főbiránkat s ki tett helyébe mást, a kit nem választottunk?

«Igen! követeljük Keresztszegi szabadon bocsáttatását!» kiálta több hang a tömeg közül, mely lehangzott a piacra, s megszorodva ezernyi torok ordításával, tért megint vissza.

A tanácsbeliek készen voltak a jelenetre. A mint a terem megtelt lázadó néppel, mindenik tanácsos vette a süvegét s föltette fejére.

Főjegyző uram volt a példaadó. Szép, nagy nyestprémes kalpagja volt, veres kifityegővel, azt magas, kopasz homlokára nyomva, hivatalos hangon mondá:

- Kocsmá, nem tanácsház!

E szóval rendesen minden hivatalos ténynek félbe kelle szakadni.

De humanissime Ormándy, a mint ezt meglátta, hosszú legény volt, hirtelen, mint a lecsapó kigyó, áthajolt az asztalon s elérve hosszú hordtávolú kezével főjegyző uram fejét, lekapá róla a süveget.

Azon módon a többi tanácsos fejről is egyszerre elragadozák a süvegeket s így képtelenné tévék őket a gyűlés profanációjának legalább jelvényessé tételére.

A tanácsos urak a méltatlan bánásmódra egészen felgerjedének; többen követelték süvegeiket vissza; a mikre voltaképen még azután is szükségük lehetett s kezdték a latinságot saját nyelvén, azaz diákul fenyegetni, a miből nagy láрма keletkezett.

- Silentium! kiáltá Ormándy, végig vágva bunkójával a hosszú asztalon. - Üljön le a nemes tanács. Most csak a süvegeket még, később talán majd a fejeket!

E martialis rendreigazítás után átlátták a tanács urak, hogy csakugyan legtöbbször lehet menni az előbbeni taktikával, a vis inertiaével, a hol a jus pugionist kell leküzdeni s leültek helyeikre szépen.

Ormándy e tusakodás közben kezébe kaparintá a jegyzőkönyvet.

- Hallatlan ez! Keresztszegi fogságra ítélve azért, mert bátor és vitéz vala.

Azzal kapta a nagy ólomkalamárist az asztalról s így szólt a tanácshoz:

- Akarja-e a nemes tanács e decretumát rögtön megmászítani! (Senki sem felelt.) Jó, nem akarja. Tehát majd én ráadom az utolsó áldást. S azzal a határozatot végig önté tintával; az üres kalamárist pedig oda nyújtá a kis botosnak: ecce humanissime Dorozsmay, dugja azt bunkónak a gerundiuma végére, a nemes tanácsnak pedig holnap reggelig több tinta ne adassék, se innen el ne bocsáttassék, hogy újból ne decretálhassák az elfogatást. Most pedig menjünk a tömlöczajtóra.

A tanácssterem előtt Dorozsmayt még egy csoport fiatalsággal hátrahagyva, sietett le az erőszaktevő nép a börtönhöz s annak ajtajáról leverve a lakatokat, nagy ujjongással hozá elő fogságából Keresztszegit.

Már ekkor a harcias czéhek fegyverfoghatói, a milyen széles a tér a városház és a nagy templom között, úgy betölték azt, s szünni nem akaró vivatozással fogadták a vállakon emelt Keresztszegit.

Tóbi András, a választó polgárság szónoka, fogadta a kiszabadultat.

- A tanács hűtlen lett a város decretumaihoz, a tanács nem elöljáróságunk többé! Kegyelmed foglalja el birói székét s rendeljen még ma új választást.

Keresztszegi felállt egy vásári asztalra s inte, hogy szólani fog.

Az egész zajgó néptömeg lecsöndesült.

Keresztszegi szava semmivel sem volt határozatlanabb, mint egyébkor.

- Szülöttezám fia! A nemes tanácsot ne vádolja senki: Ők akképen cselekesznek, a hogy ő nekik a nagyságos fejedelem parancsolta, a kinek engedelmeskednünk köteleesség. Mi ő érte fogtunk fegyvert s azt ő ellene nem fordíthatjuk. Azért ne kívánja senki a nemes tanácsot sérteni, mert a fejedelmet sérti meg benne, a ki a mi urunk és a vallás fentartója. Én pedig kinevetni való volnék, ha oly büszke akarnék lenni, mint Coriolanus, hogy midőn megütött Róma, átfussak a volscusokhoz. Azért vegyék be kegyelmetek az én tanácsomat. Tegyenek le minden fegyvert s hagyjanak föl minden erőszakkal. Én ime önként száműzöm magamat e városból és soha többé visszatérni nem fogok. De addig el nem hagyom börtönömet, a míg mindenki haza nem tér s az éjszaki harangszónál egyetlen egy lélek sem fog járni az utczákon. Akkor elmegyek és előbb nem; kíséretlenül, zajtalanul. Kegyelmetek pedig, hogy megmentse a törvény lelkét és az ősi szabadságot, nehogy vagy a törvény, vagy a fejedelem ellen fejüket fölemelni kényteleníttessenek, végezzék el maguk között, hogy eltávozásom után válaszsák meg szabad akaratukból Igyártó uramat birájuknak, mintha nem történt volna kineveztetése. Egyebekre nézve az Isten áldása legyen kegyelmetekkel és egész városukkal.

Mint a gyászoló felek a temetőből, úgy bullongtak haza a férfiak a piacszól e szomorú beszéd után; hallgatva, duzzogva, fejüket süvegbe, subába rejtve, Keresztszegi pedig, mint monda, visszament a tömlöczébe, csak azt ismételve a marasztalásra: «majd ha tiszta lesz az utca».

Alig lehetett még öt óra, midőn jöttek hozzá jelenteni: hogy «tiszta már az utca» s a kedvéért bizonyosan elébb meghúzták egy negyeddel a déleesti harangszót.

Akkor megindult a nyitott börtönből a száműzött vezér.

Nem kísérté senki, a hogy kívánta; ő sem tekintett sem jobbra, sem balra, ki néz utána a zárt kapuk mögül?

Nem énekelt zsolozsmákat, miként ellenese, nem csinált érzékeny jelenetet eltávozásából, még csak kutyája sem volt; a legelső sikátornál becsapott, hogy észrevétlenül hagyhassa el a várost.

Megkeményíté szívét. Föltette magában, hogy csak egyszer sem fog visszatekinteni.

Megállhatta egész az utolsó házig, ott megállította valami nehéz kő; valami átléphetlen nagy kő - ott a szívben: ne forduljon-e még egyszer arczczal vissza, hogy meglássa azokat a tornyokat utoljára.

Nem!

Indult. Ekkor egy kéz fogta meg kezét s megszorította. Összerezzelve tekint hátra. Ilonka állt mögötte, Igyártó leánya, az eljegyzett menyasszony, ki őt száműzött apjáért évek előtt elhagyta.

- Én vagyok itt, suttogá a leány; utánad jöttem és veled megyek.

- Kit elhagyál apád miatt! szólt Keresztszegi szomorú kétkedéssel.

- Akkor apám volt száműzött, most te vagy az. Akkor neki volt szüksége társra, most te neked.

A keményszívű férfit nem állhatá meg, hogy keblére ne szorítsa régi szeretőjét, és soká, igen soká ne sírjon előtte.

- Isten áldjon meg ezért, rebegé Keresztszegi, hogy szíve megkönnyebbülhetett. De most eredj vissza. A hová én megyek, oda te velem nem jöhetsz.

- Én pedig veled megyek tűzbe, vízbe, földbe!

- Én a «rettenetes» kastélyba megyek! szólt szikrázó szemekkel Keresztszegi.

A leány átölelte nyakát erős karjaival.

- Oda is veled megyek.

* * *

Igyártó Mihály uram bírósága alatt történt az az eset, hogy egy sok év előtt Debreczenből lator portyázó tatárok által ellopott fiúgyermek, mint nagy, felnőtt siheder haza került.

A mint a fiú elbeszélé, a tolvajok által temesvári rabkereskedőnek adatott el; az a többi rabszolgákkal együtt lehajtotta egész Stambulig; ott vette meg Szulali műderrisz.

Tizenhat esztendeig szolgált megvevő gazdájánál, dicsérte, hogy igen jó ember volt, s mikor a műderrisz meghalt, felesége «ura lelkéért» való áldozatul, mint a krónika mondja, szabadon bocsáttatá annak rabszolgáit.

Szulali rabszolgája még emlékezett Debreczenre, arra a városra, melynek négy tornya van, s egyiken sincs kereszt; a hol fonatost, sulymot és sertéshúst árulnak a piacon, s ez emlékek után, sok hányódás, vetődés mellett, ismét hazakerült szülőtte városába.

Itt régen elfeledte már mindenki; azt sem tudták, ki volt valaha a családja? ő maga csak annyit tudott mondani, hogy őt valaha Péternek hívták, a gazdáját pedig Szulalinak. Rajta is maradt aztán holtig a «Szulali Péter» név.

Török gazdájánál tevéket őrzött a jámbor, s azokhoz, mint mondták, nagyon alaposan értett; hanem hát ennek az egész tanulmánynak nagyon kevés hasznát veheté Debreczenben, a hol nem igen látnak más tevét, mint a mit istvánnapi vásárkor mutogat az utcán a hasított orrú szerecsen.

Ennélfogva a nemes város nem tudott neki alkalmasabb foglalkozást adni, mint hogy megfogadá a városi gulya mellé, segédbojtárnak.

Állt pedig akkoriban Debreczen városának «rideg gulyája» 72 ezer darab szarvasállatból; külön lévén még azután a borjúcsorda, mely szintén nagy összeget képviselt: itt bizony nem volt nehéz alkalmazást kapni.

Egy nyári napon krónikai nevezetességü vihar tombolt végig az alföldi síkon; a forgószél elkezdte tánczát odafenn Tokajnál, ott minden malmot letépett lánczáról a Tiszán, azután lekerült Kállónak, végig septe a Hortobágyot, egy nagy vargabetűt tett Belényes felé s végre a bihari havasok rengetegébe ölte el magát, útjában szekereket forgatva fel, kazlakat ragadva a

felhők közé, házakat döntögetve össze s útjába eső erdőket facsarva ki töveikből, mintha csak nyítt kenderbozót volnának.

Ez ítéletnap i orkán a gulyákat is úgy szétszórta, hogy azokat hetek múlva hét határból kellett összerelni, sok oda is vészett, sőt egy pár bojtárnak eltűnését is keresi a krónika, kik a megáradt Hortobágy mocsaraiba veretve, azokban siralmasan elvesztek.

Szulali bojtárt gulyájával együtt azon táj felé űzte a zivatar, a hol a rossz hírű kastély feküdt. A nemes tanács szigorú rendeletet adott ugyan, hogy senki a marháit oly távolságban a kastélytól legeltetni ne merészelje, a mennyire annak vitorlás tornya meglátszik, mert az pörös jószág; még majd megvehetnék a városon a sok évi használatot, ha valaki rátenné a lábát.

Ilyen kétséges birtokú jószágok még a mult évtizedben is voltak hazánkban, mint egy havasi völgy Erdély és Magyarország között, melyre soha birkanyáj és kaszáló ember nem vetődött, s melyet messzeföld fűvészei, mint a botanika Eldoradóját ismertek, míg az utóbbi évtized intézményei aztán minden hosszadalmas «enyim-tied»-féle vitát igen rövid úton megszüntetének.

Azonkívül is sok rossz mesét tudtak a pásztorok egymás közt regélni arról a kastélyról, a melyhez közelíteni nem szabad, de nem is üdvös.

Azonban ha még annyi tilalomfával lett volna is elrekesztve a határ, s minden bokorban sárkány és minden odvas fában zshivány lakott volna, sem akadályozhatja vala meg Szulalít, hogy arra fusson marháival együtt, a merre a forgósél kergeti, melyben úgy sem láthatott tíz lépésnyinél tovább, s csak akkor vehette észre, hol jár? mikor a maga előtt futó tulkokat csülkig látta dagasztani az ingoványban. Valami mocsáros helyre jutott.

A szétvert gulya bömbölve törtetett a szél korbácsa alatt mindig mélyebbre a posvány közé. A nádasban el-eltévedt egy-egy tulok, vagy belerekedett a dágványba, s nem birt kivergődni a szövevény közül. Utoljára Szulali tulajdon háta lova is szügyig szakadt a tőzegbe, s nem birt többé csülökre kapni; a legény látta, hogy ez veszni indul, s leugrott róla, gyalog kísértve meg a menekülést.

Gázolva, úszva, végre egy emelkedettebb helyre jutott, mely buja páfránnal volt benőve, ott jónak látta magát meghúzni, eldugva fejét a sűrű mohában.

Egyszer-egyszer föltekintett, körülnézni a világban; ha a porfelleg és zápor engedte, nagy messze a szélmentében látott egy sötét erdőt; annak a közepében egy magas házat; s valahányszor szélcsendesültével újra felnyitá a szemét, felemelte a fejét, mindig úgy tetszék, hogy az az erdő közelebb jön, a ház is közelebb látszik.

Török boszorkányok játéka ez! de valóban igaz. Mire beesteledett, az az erdő olyan közel volt hozzá, hogy megismerhette a fákat, hogy azok gesztenyék; láthatta, mennyit levert róluk a szél, hogy összetördelte koronáikat, s a fák mögött a magas háznak minden ablakát a felső soron megszámlálható.

Azt nem tudta a jámbor, hogy menedéke úszó láp, melyet a vihar a bürütől elszakasztott, s a mocsárban addig hajtott ellenkező irányba, míg ismét valami parton megfeneklett.

Szulali, a mennyire meg volt győződve a felől, hogy tündérek játéka nélkül az erdő és palota így nem jönek szegény üldözött pásztor embernek helyébe, annyira biztatva érzé magát azon következtetéstől, hogy a mely tündérek ilyenmő csodákat követnek el, azok csak jó tündérek lehetnek, s hogy hasonló előzékenységet az ezeregy-éjszaka valamennyi bujdosó hercege aggodalom nélkül szokott elfogadni, miért ne ő is?

Vevé tehát tarisznyáját, melyet feje alá tett volt, s neki indult a tündéri erdőnek, a hol is legelső dolga volt iszákját megrakni a sűrűn terített gesztenyéből, abban a biztos hitben, hogy abból reggelre, szokás szerint, mind igazgyöngy és karbunkulus lesz.

Csakhamar megtalálta az erdőben az utat, mely a kastély felé vezet; tündérekről való képzelete folyvást erősödött, midőn annak udvarára érve, azt telve találta a vihar elől oda menekült csapatjaival a szarvasoknak, őzeknek és nyulaknak. Ezek bizonyosan mind átváltoztatott tündérek!

Az állatcsoportok semmi akadályt sem gördítenek eléje, hogy a kastély ajtajáig juthasson. Nagy, tizenhat ágbogú szarvasbikák bámulva néztek az ismeretlen jövevényre, s hagyták maguk mellett elmenni; s kíváncsi nyúlsüldők tekingettek két lábra állva a furcsa idegen elé, megrebbenés nélkül. A közös vész megszünteti az állatoknak egymástóli félelmét.

Szulali belépett a kastély ajtaján; végig ment a nesztelen folyosókon, felkapaszkodott a lépcsőn s bekoczogtatott az első szoba ajtaján, melyet zárva látott maga előtt, a hogy ezt a becsületet már megtanulta otthon bíró uramnál; de a koczogtatásra senki sem felelt, hanem a mint a kilincsre tette a kezét, s a závárt felnyomta, a szél úgy kicsapta az ajtót, hogy Szulali hanyatt esett bele. «Üm! A tündéreknek erős kezük van.»

Szulali fölszedte magát a földről, s négykézláb bemászott a tündérek teremébe, a hol nem talált senkit. És azonfelül még semmit.

Hanem hiszen így szokták azt a tündérmesékben is mindig. Eleinte csak egy romladék, a négy salétromverte fal között rokkant tölgyfaasztal, a kandalló tetején ül egy magányos bagoly, hanem azután egyszerre átváltozik a bagoly szárnyas dzsinné, a terem fénylik a drágakövektől, az asztal görnyed a halmozott kristályserlegek, arany tálak terhe alatt s a kandallóból tündérvilági kapu lesz, melyen seregével lépnek elő Majmuna és a kigyó-királyné, meg a beszélő fák tündérei.

Egyszerre nagyot csattan háta mögött, Szulali ijedten fordult hátra. Hát biz ott a nagy szél csapta be a háta mögött az ajtót.

Szulali ezt nem vette tréfára, hogy az ember háta mögött az ajtót betegyék, s hozzá látott, hogy azt újra kinyissa. Ez azonban sehogy sem sikerült. Nem birta semmi erővel és fortélylyal a kilincset lenyomni, vagy elfordítani; pedig próbálta húzni is, tolni is, rázta, emelte az ajtót, de az ajtó csak nem nyílt ki neki.

No most innen ki nem lehet menni többet! Az ablakokon erős keresztvasak, a tündérek megfogták a vakmerő betolakodót.

Szerencsére itt van még a kandalló, annak kürtője van, azon megint ki lehet jutni a levegőre. Ott ugyan mérges zivatar van, de szebb az mégis a bezárt ajtónál.

A kandalló hátlapja korommal volt fedve, feneke korommal tele, a hogy legutoljára melegedtek nála. Szulali a keresztvasakon könnyű szerrel felkapaszkodott a kéménybe.

A mint azonban a kémény tetejéig ért, nagy szomorúan tapasztalá, hogy nincs annak valami okos szája, a min az ember keresztül bújhatnék, hanem épen csak négy gömbölyű nyílása az oldalán, a miken legfeljebb a fejét dughatja ki valaki.

Próbálta e nyílásokat nagyobbra tágítani, de tapasztalá, hogy azok faragott kőbe vannak vágva. Kénytelen volt innen is visszatérni.

A mint azonban a keresztvasakon lefelé ereszkednék, hirtelen hangokat hall a kürtő alatt, mint mikor rozsdás vaskapu csikorogva nyílik fel.

Letekint s bámulva látja, hogy a kandalló hátlapja félre van fordulva, mint egy ajtó s azon keresztül egymásután lépkednek elő - nem tündérek, hanem fegyveres férfiak.

Közöttük igen sok ismerős arcz, kiket mintha látott volna már Debreczenben; ifjak, vének; és utoljára egy valóságos tündér, egy szép, fehér ruhás asszony, nagy, hosszan leeresztett fehér fátyollal a fején.

A jövevények mind kardokkal, alabárdokkal, puskákkal és török jatagánokkal voltak felkészülve, még az a gyöngé asszony-személy is háromélű egyenes kardot viselt az oldalára kötve.

A csapat vezére, egy magas, izmos természetű férfi, kitűnt a nagy kócsagtollról, melyet kalpagjába tűzve viselt.

Mikor mind benn voltak a teremben, akkor azt kérdezé a vezér, hogy be van-e zárva az ajtó?

Egy férfi odalépett, s azt mondá: azon módon van, ahogy legutoljára hagytuk, a tolózár helyén.

Ebből Szulali paraszteszével kitanulta, hogy a tolózár nem ereszté őt ki, a mit nem vett észre. Valószínűleg a szélroham, mely az ajtót egyre rázta, felnyitá azt, mielőtt bejött rajta, s mikor háta mögött becsapta, akkor ismét betaszítódott a závár.

Szulali lélegzetét visszafojtva leste, hogy mi fog itt történni most?

Az bizony nem volt tündéri lakoma.

Legelőbb is egy halvány ifjút eskettek meg az evangéliumra, hogy semmit abból, a mit megtud, el nem árul, s mindent, a mi rábizatik, híven teljesíteni fog.

Eskü végeztével meg kellett neki csókolnia a vezér kivont pallosát, annak jeléül, hogy esküszegés esetére azzal fog megöletni.

Szulali szívében hülni kezdett a vér. Ha őt most itt kapnák!

Abban a halvány ifjuban megismerte a bíró Igyártó Mihály fiát, Vincze úrfi, kit sokszor látott a háznál.

És azután még többet is megtudott.

Vincze úrfi, a mint esküjét végezte, odalépett ama fehér asszonyhoz, ki a vezér oldala mellett állt, és azt testvérének szólítva megöleté, megcsókolá. Hasonlóul megöleté a vezért is.

Ebből Szulali megtudta, hogy az a vezér Keresztszegi, kiről annyi kalandos mondát regélnek estenkint a pásztortüzek mellett. Valami vegyítéke e mesekör a harambasák, a hősök és a próféták regéinek.

És azután még többet is hallott Szulali, a mitől hajszálai felálltak.

Furfangosan kigondolt veszélyes terveket, részletesen megvitatta; - a kit ezen rajta kapnának, hogy véletlenül megtudta, azt bizonyosan apró darabokra vágnák. Hiába esküdnék meg keresztyénül és mohamedánul, őt élve nem hagyhatnák e titokkal.

A mint elvégezték a rejtélyes emberek a szörnyű tanácskozást, lakomához fogtak, mely bizony takarékos volt: sajt, kenyér, szalonna és bor. A fehér asszony még bort sem ivott, hanem egy kristályban vizet hoztak neki.

A lakoma után mindnyájan kezet szorítottak a vezérrel és az asszonynyal a kandalló mögötti rejtett nyíláson egyenkint eltávoznak.

Leghátul maradt maga a vezér és a legújabbán felavatott Vincze úrfi.

A vezér azt parancsolá az ifjunak, hogy azon fenyőfáklyákból, miket a többiek hátrahagytak, midőn ők is eltávozzanak, rakjon tüzet a kandallóban. Ezt azért kell tenni, hogy a midőn a kandallóban levő rejtekajtót ismét helyrecsukják, a megrakott tűz újra belepje korommal az ajtónyílás minden választékát, s észrevehetlenné tegye azt a kívülről néző előtt.

Hanem az elővigyázati intézkedésből az a kellemetlenség támadt a kéményben levő Szulalira nézve, hogy ő neki vagy meg kellett ott fuladnia a füstben, vagy pedig leugrania a kéményből.

E kétségbeejtő állapotban az a mentő eszme villant agyába, hogy újra felkapaszkodjék a kémény tetejéig, s ott azon a lyukon, melynek épen szemközt fúj a szél, kidugja a fejét, testének egyéb földi alkatrészeivel nem bánva akár mi történik.

A mentő eszme egészen czélszerű volt, bárha kemény áldozatokkal járt. A kéménylyukon kidugott fejét órahosszat vágta arcban a viharhordta záporosó, legkisebb módja nélkül az önvédelemnek, míg testét átjárta a forró füst kegyetlenül, úgy, hogy midőn az alanti tűz elhamvadtával ismét annyira tudott menni, hogy kellemetlen úrállomásából leszálljon, nyakig megfagyva, azon alul felfüstölve, alig tudott a lábán megállni.

De nem is állt sokáig egy helyben, hanem rohant az ajtónak, félretolta a zárt, kimenekült, a lépcsőkön inkább esett, mint futott lefelé: az udvaron keresztül bukdácsolt az erdő menekült vadain, mik helyükből sem mozdultak azóta, s neki rohant az erdőnek, míg újra meglelte azt a süppedékes helyet, a melyről veszedelmére ide jött; ott befészkelte magát a mohába s ott elcsigázottan elaludt.

Csak a másnapi dél költé fel. A zivatar után szép derült nap lett, a tó vize, mit az orkán délnek torlasztott, ismét visszatért sík súlyegyenébe s mikor Szulali széttékinthe, hát nem látta sem az éjszakai kastélyt, sem a gesztenyés erdőt sehol. Az uszóláp visszahozta, a honnan elvívé.

Azt hihette volna, hogy mindazt csak álmodta, a mit látott; hanem ruhái olyan feketék voltak, mint a kéményseprő inge, s testének minden porcikája, mint azok a szép sonkák, a mik ki vannak akasztva a debreczeni hentessátrak elé. Tarisznyája is tele félig sült gesztenyével.

Ennyi tanujel mégis elég maradandó emléke a tündérekkeli komázásnak.

Ha Szulaliban egy kis pénz-árú magyar hazafiság lett volna, úgy legelső kötelességének ismerte volna, hogy ott az előtte levő vízben megfürödjék, s a sok keserű füstöt, kormot lemossa magáról, azután pedig felkeresse Vincze urfit, s azt mondja neki: «én kegyelmetek mellé állok»; hanem a hosszú török fogság törökké tette már ezt kívül-belül; nem gondolt ez egyébre, mint a mire gondolt volna bármelyik szerecsen eunuch, ki összeesküvőket lesett ki, hogy tudniillik feladja őket az előljáróságnak. Ezért adatik azután jutalom és kitüntetés. - Tehát le sem mosta magáról a füstöt, kormot, hanem olyan állapotban, a hogy a kéményből leszabadult, ballag vala fel Debreczen városába, s ott beállított Igyártó Mihály uramhoz.

- Biró uram, zendülés van a kastélyban.

- No, no fiam, inté őt szelíden a biró, elől kezd, a mit mondani akarsz. Ki fia vagy?

- Azt nem tudom. Hanem én vagyok az a Szulali, a ki hazajöttem török rabságból, mostan pedig vagyok gulyás-bojtár a város szolgálatában.

- Honnan jössz?

- A tilalmas kastélyból, annak is a kéményéből, a hogy érezheti kegyelmed rajtam.

- Hogy jutottál oda?

- Tündérsziget vitt oda, az hozott vissza, nyulak, őzek híttak be, boszorkányok zártak be; harámbanda mulatott előttem, utoljára tüzet raktak alattam s felfüstöltek.

- S mit csinált ott az a harámbanda?
- Tanácsot tartott, gyujtogatást végzett, emberhalált határozott.
- Nem láttad arczaikat?
- Csak a mikor a kémény alatt ellépdégéltek. Hatvannégy férfi volt és egy asszony. A hatvan-negyedik még csak gyerkőcz, arra ráismertem.
- S ki volt az?
- A kegyelmed úrfia volt az, Vincze úrfi, az asszonyt néniének szólította, a harámbasa pedig feleségének.
- S mit csináltak ott vele?
- Feleskették, hogy őket sohasem fogja elárulni, azután megparancsolták neki, hogy a diák-ságot szerezz meg nekik, és hogy bíró fia lévén, a tanács végzéseit mindig tudassa velük.
- S mi szándékuk van az összeesküvőknek?
- Nagy és gonosz szándékaik vannak. Mindenkinek van handsárja, kardja, puskája és két mordálya. Puskaport, fegyvert, pénzt, ruhákat a pinczében tartanak, földalatti úton jönnek és mennek. Ezt mind elmondták Vincze úrfinak ott, én hallgattam.
- S ki ellen van intézve az összeesküvés?
- Mind a két félre: a németre is, a törökre is. A németek és a törökök békességet kötöttek, hogy egymást nem bántják. A harámbasa azt végezte, hogy ő maga legényeivel felöltözik egyszer német vasasoknak, akkor a váradi török urakat fogják pusztítani. Azután ha abból visszajönnek, megint felöltöznek török ispahiknak, s a szatmári német urakra rontanak, azokat mordály égetik fel, és így tovább, míg csak a török meg a német megint újra meg nem harag-szik és össze nem kap.
- Elbeszélted már ezt valakinek másnak?
- Nem biz én. Ide jöttem vele egyenesen.
- Hát csak maradj itt, fiam; mindjárt teszek felőled rendelőt.

Igyártó Mihály uram rögtön küldött egy darabontot doktor Tóbiásért.

Doktor Tóbiás hírneves orvosa volt akkor Debreczennek; künn járt akadémiákon s három-szegletű kalappal, csattos czipővel jött haza, kis újjában hordva mindazt, a mit Hippocrates óta Paracelsusig feltaláltak a természet bűvárai, s csodakúrákat tett a «syrupus diacodion»-nal.

A mint doktor Tóbiás megjelent bíró uram előtt, az így szólt hozzá diákul, Szulalira mutatva:

- Ecce miserum vesanum. (Íme egy szegény tébolyodott.)

És azután latin nyelven folytatták egymással az értekezést.

Doktor Tóbiás sokszor emlegette, hogy ő külföldön milyen csudálatos úton-módon látta, tanulta az örültek kigyógyítását, sajnálva nagyon, hogy e tudományának hasznát Debreczen-ben nem veheti, miután e prózai városban olyan ritka az örültségi eset, hogy azt érdemes krónikába írni; a minek oka valószínűleg az, hogy sík, lapályos földön, kivált a mely bőven termi a kenyeret és szalonnát, nehéz valakinek az elméjét úgy megerőltetni, hogy fölháborodjék.

Annál jobban kellett örülni Tóbiás doktornak az előforduló eseten, hogy íme akadt valahára egy, a kin bebizonyíthatja tapasztalatait: ennek is Törökországban kellett felnőni, hogy annyira kificzamodjék az esze, miszerint azt képzelje, hogy ő rettenetes összeesküvést fedezett fel a pusztá kastélyban.

Ebből a rögeszméből kell Szulalit kigyógyítani.

Szulalit mindjárt el is vezették a városi kórházba, ott egy külön szobát rendeltek neki, vasrácsos ablakkal, s két erős fogdmeget mellé, ha talán dühösködési rohamai jönnek.

Doktor Tóbiás legelőbb is azon methoduson kezdé, hogy a kezére bízottat egy ördögi apparátus alá állíttatá, mely állt egy bádgedényből, a miből egy szivacson át minden tíz másodperczben egy csepp víz hullott annak a feje lágyára.

Szulalinak nem tetszett ez a tréfa; akkor aztán megkötözték. Akkor aztán elkezdett ordítani, s akkor még jobban megkötözték.

Az ordítás kihallott az utcára; kofák, gubás népek naphosszant elhallgatták azt, s minden ember megtudta, hogy a «bolond Szulalit» gyógyítják odabenn, vizet cseppegtetnek a fejére, de attól sem jön eszére.

Két hét múlva doktor Tóbiás jelenté bíró uramnak, hogy a cseppegtető kúra használt Szulalinak, most már igen csendesén viseli magát.

- Hiszi-e még, hogy a kastélyban volt, és holmit látott?

- Erre az egyre esküszik, hogy igaz.

- Akkor még örült, csak tessék őt tovább kúrálni, a míg «ebből» ki nem gyógyúl.

Akkor aztán doktor Tóbiás más methodust kezdett. Tele rakta Szulalit hólyaghúzó flastromokkal. Most kezdett el aztán még csak Szulali ordítani, hogy a harmadik utcára is elhangzott.

Hanem azért a bőrét ott hagyta, de a meggyőződését meg nem változtatá.

«Ott voltam, láttam! A szentekre, a prófétára!»

Azután elkezdte vele doktor Tóbiás azt az experimentumot, hogy adott be neki gyomorlázító szereket, olyan apró adagocskákban, hogy kitörésre sohase kerüljön a dolog, hanem a gyógyszer folytonos émelységben tartsa a beteg gyomrát.

Ez átkozott tréfa ellen minden erejéből protestált Szulali s minthogy jószántából sohasem akarta bevenni azt a gonosz decoctumot, minden kávéskanálnyi bevételhez nemcsak az orvosságot, hanem őt magát is fel kellett rázni s a száját felpeczkelni, s úgy bele tölteni.

Ez sem használt; még erre sem akart a kastélyban látottaktól eltérni.

Ekkor az orvos a koplaltatáshoz folyamodott. Nem adtak a pátiensnek egyebet, mint vízben főtt sóskát, mely igen jó vértisztító.

A kéthetes cursus vége felé Szulali bégetett, mint a birka s azt már elismerte, hogy a füevéstől toklyó vagy ürű lett belőle, de a kastélyban látottaktól még akkor sem tágitott.

Doktor Tóbiás pedig ide s tova már a fenekén volt a tudományának.

Még egy kísérlet jutott eszébe.

Hallott és olvasott róla valamit, hogy valahol valaki zenével gyógyítá ki az örültet, s föltevén magában, hogy ezt megkísérli.

Volt ugyanis a kórháznak valami gyarló, négy oktávás orgonája, a mi azóta, hogy az épület megszűnt kápolna lenni, nem használtatott egyébre, mint a kántor által orgonázási kurzusra ajánlkozott tanuló ifjúság begyakorlására.

Doktor Tóbiás azt találá ki, hogy Szulalit egy olyan szobába vitette, melynek ajtaja ez orgonás szobára nyílt, s megkérte szépen a tanárokat, hogy engedjék meg a tanuló ifjúságnak, hogy felváltva éjjel-nappal folytonosan orgonáljanak ottan.

Ez használt.

Huszonnégy órai zenegyógykezelés után égre-földre esküdött Szulali, hogy soha életében tájékára sem volt a kastélynak, azt sem tudja, van-e, nincs e a világon? csak ereszszer ki innen.

Doktor Tóbiás mint tökéletesen kigyógyultat adhatta át a világnak. Hanem azért már Szulali híre meg volt alapítva a környékben; csak «bolond Szulali»-nak nevezte őt azért minden ember.

Szulali korántsem, hogy meg lett volna elégedve azzal a jutalommal, a mit elárult titkáért a debreczeni bírótól kapott, sőt inkább egyre azon törte a fejét, miként boszulhatná meg a rajta elkövetett méltatlanságokat; másodszor pedig, hogy egyúttal miként fordíthatná haszonra azt a tudományt, a mit neki tán csak még sem hiába adott kezébe az a kegyes dzsin, a ki őt a kastélyba elszállítá, s onnan megint visszahozta, mint a Majmúna szellem Badrul Budúr herceget egy tevébőrön.

Ha nem kellett a titok a hazai előljárásának, majd megveszi azt a váradi basa drága pénzen.

Várad akkori basája, Asszán, igen kegyes ember volt. Minden köntöse tele volt írva belül az Alkorán aranymondásaival; ő valóban testén viselte a török szentírást.

Ez ájtatos hangulat egész a babonáig ment nála, s tudnivaló, hogy a törökök vallásos babonái közé tartozik az, hogy ők az örülteket olyan szenteknek tartják, kiket a próféta kiválasztott, hogy a saját lelküket kivegye belőlük, s valami dzsinnek a lelkét parancsolja beléjük, azokból tehát angyal vagy ördög beszél, de mindenesetre magasabb szellem, a kit tisztelni és rettegni illik. A kit a megtévelyodott megszólít, annak meg kell előtte állni és kívánságát kielégíteni, gorombaságait eltűnő és semmivel vissza nem torolni, vagy éppen megütni; mert akkor egy földfeletti szellemet ütne meg az ember, s az majd boszút állna megverőjén.

Asszán basa tehát, midőn egyszer kapuján ki akarna lovagolni, egy szurtos embert lát maga előtt, ki e szavakkal állta útját:

- Méltóságos úr, én vagyok az a Szulali, a kit a gonosz debreczeniek bezártak a bolondok házába, megkínóztak, kiéheztettek, vízzel cseppegtettek, utoljára dudával gyötörték, hallgasd meg az én szavaimat, mert nagy hasznod lesz neked azokból.

Asszán basa mindjárt leszállt a nyeregből, a mint Szulali az mondta, hogy őtet a bolondok házából eresztették ki, s kérte, hogy parancsoljon vele, mire van szüksége.

Szulali elkezdte előtte mesélni, a mik vele történtek.

Mikor azt elmondta, hogyan jött neki helyébe a kastély, a basa leveté felső kaftányát, s szent borzalommal teríté a beszélőre.

- Íme fogadd, legyen köntösöm a tiéd. Mi kell még jámbor örült?

Szulali mesélt tovább a szelíd fenevadokról, a rejtélyes szobákról, az összeesküvők terveiről; s mentől tovább beszélt, annál jobban meggyőződött Asszán basa a felől, hogy neki egy rettenetes felfordult eszű emberrel van találkozása, s csak oldozta le magáról dolmányát, övét, turbántekercsét, azt mind a beszélőre rakta át, még a papucsait is lehúzta lábáról s azokat is sajátkezüleg Szulali mezítlábas talpa alá rakta. Mikor végre ez ama tervet adá elő, mely által a két császárt újra egymás ellen akarják ingerelni, akkor könnyörögve szólt a basa Szulalihoz:

- Édes atyámfia, jámbor eszeveszett lélek; ha azt kívánod, hogy az utolsó két darab ruhámat is odaadjam magamról, úgymint az inget és a salavárit, akkor kérlek, cseréld meg velem a te alsó köntöseidet, nehogy csúfra maradjak itt annyi nép előtt az utcán; mert jól tudom, hogy az Alkorán azt parancsolja: ha pedig egy örültsel találkozol, add oda neki utolsó köntösödet is magadról, ha ő kívánja, mert nagy az a szellem.

Szulali most vette még csak észre, hogy itt is mekkora örültnek tartják őtet? csak hogy a törököknél sokkal keresztyénibb szokások vannak az örültekkel való bánás dolgában.

Nem beszélt tehát többet Asszán basának, hanem megharagudott rá és otthagyta. A köntösöket mégis csak elvitte a testén; hogy ha még egyszer valahová megy, be is bizonyíthassa tanu-jelekkel, mi történt vele Váradon, nehogy erre is azt mondják majd, hogy bolond fővel képzelte.

Mert az a szándéka volt, hogy ha nem kellett a kínált felfedezés először szülőtte urainak, a debreczenieknek; ha másodszor kínálva, nevelő urai, a törökök is visszautasíták: majd elmegy vele nagyságos uraihoz, a németekhez, a kik vannak a szathmári várban; mert nagy boldogság az, mikor az ember így válogathat az uraiban.

Parancsol vala akkoriban Szathmáron Stahr Fridrik, wallon kapitány, ki nagyon bölcs és elővigyázó férfiú volt, a mire nagy szüksége is lehetett az ő helyzetében, annyi furfangos magyar, török és erdélyi ellenség tőszomszédságában.

Midőn Szulali a nagyon figyelmes úr előtt megjelent Asszán basától kapott exoticus köntösében, s kezdé előadni a történetet, egész a legutolsó eseményig, egész a Váradon kapott kantusig, hát a vitéz kapitány úr persze, hogy semmit sem hitt neki abból az egész beszédből.

- Hát te azt mondd, hogy a kastély hozzád ment?

- Úgy segéljen, uram.

- És azután megint eltávozott tőled?

- Úgy segéljen, uram.

- Abban a kastélyban debreczeni urak hadra esküdtek egyszerre mind a két császár ellen?

- Úgy segéljen, uram.

- Ezért téged a debreczeni bíró megkínóztatott, a váradi basa pedig saját ruhájába öltöztetett?

- Úgy segéljen, uram.

- Ez a ficzko engem itt bolonddá tart; hozzátok elő a derest.

Szulali most látta csak át, hogy minden mesének legérdekesebb a harmadik része; esküdött mennyre, földre, nem használt: levetköztették.

A mint a lehúzott kantust kifordíták, rögtön meglátta minden ember, hogy annak a bélése tele van írva holmi török betűkkel; azok voltak alkoráni aranymondatok.

- «Ez kém!» kiáltanak egyszerre a jelenlevők. Ez Asszán basa kéme.

Azzal lehúzták róla a többi cifra gúnyát is, s mindannyit titkos írással tarkázva találván, megerősödének azon hitben, hogy itt egy gonosz kémmel van dolguk, ki már tele is írta titkos jelentéssel a köntöse bélését; s rövidre fogták Szulalit, hogy vallja be, mik vannak oda írva?

A jámbor pedig tevehajcsár korában épen nem tanult török betűket ismerni, s így a legjobb akarat mellett sem mondhatott egyebet, mint hogy a saját viselte öltözet titkaival merőben ismeretlen, ő eddig azt sem tudta, hogy azok betűk, azt hitte, valami cifrasság.

Stahr kapitány pedig nem volt az az ember, a kivel ilyen vastag hazugságot el lehessen hitetni.

- Ha nem tudsz olvasni, majd megtanúlsz a deresen.

Szulalit azonban a mogyorók sem taníták meg arra, hogyan kell törökül olvasni. Utoljára, hogy semmi vallomást sem lehetett belőle kiverni, Stahr kapitány megunta a vesszőzést s azt parancsolta, hogy dobják ki a ficzkót a kapun s ha még egyszer a vár közelében találják, csak akasztásuk fel; azokat a teleírt ruhákat pedig el kell zární, majd akad egyszer valaki, a ki elolvassa, mi van azokra írva.

Ilyenformán Szulali harmadizben pörére vetköztetve, jól megpüfölve s kilöketve került elő abból a ritka szerencséből, hogy egy éjszaka tündérek titkait leshette ki.

Ezúttal aztán tökéletesen meggyőződött a felől, hogy sokkal jobb lesz neki senkinek sem szólni többet a debreczeni kastélyról, hanem beállni pásztornak a legelső számadó gulyáshoz, a ki egy kopott gubát akaszt a nyakába.

Már hiszen tiszta lehetetlenség is volna abból valamit elhinni, a mit Szulali össze-vissza fecsegett akár Asszán basának Váradon, akár Stahr kapitánynak Szatmárott, miután külön-külön mindegyik ismert egyet a szóban forgó személyek közül.

Asszán basa ismerte jól még a hazáját is, a hol a hévíz mellett Igyártó debreczeni bíró leánya lakott. Korcsmárosné volt az és igen tisztességes hírben állott. Megfordult a házában maga Asszán basa is elégszer, s semmi rosszat a fiatal menyecskéről nem tudott. Annyi bizonyos, hogy férje az asszonynak nincsen, ő maga azt mondja, hogy volt, de a hadjárat alatt elesett; s ugyanazért Csukásné ifjasszonynak hivatja magát. Az tehát nem állhat, a mit Szulali beszél, hogy ő hallotta, mikor az elpusztult Keresztszagit a menyecske «édes uram»-nak cízmezé, mert Keresztszagit soha se látta senki Nagyváradon.

Hogy a menyecske mért nem megy apja házához Debreczenbe vissza, annak egy igen világos és egy igen homályos oka van.

Az igen világos az, hogy itt jó keresete van. Annyi aranyat, ezüstöt vesz be a török kalmároktól, kik ezen utaznak át, a mennyit a debreczeni bíró soha sem lát, s saját háza is van már, szőlőkerttel együtt.

Az igen homályos ok pedig az, hogy Debreczenben minden ember ismeri egymást s a pletyka-kereső népek nem igen akarják azt elhinni, hogy egy férj nélküli menyecskének, hogy is fejezik ki ezt magyarul szemérmes virágnnyelven? hogy «leesett a férje az ugorkafáról s akkor törte ki a nyakát». Nem szokták azt jobban magyarázni.

De még hihetlenebb volt a mese a szatmári kapitány előtt, a ki viszont Keresztszegi uramat attól a naptól fogva ismeré, a hogy Debreczenből elszakadva Szatmárnémetiben letelepült s ott timármesterséget kezdett; igen iparkodó ember volt, a tiszt urakkal mind jó barátságban állt; a tanácsban is helyet foglalt, s a kiről városszerte köztudomású dolog, hogy nőtelen és soha sem volt felesége.

Lehetne-e e két külön városban lakó férfiról és nőről azt a csodát feltenni, hogy egy házaspár, még pedig egymást szerető pár; de a kik egymással csak egy kísértetlakta tanyán találkoznak, fegyveres czimborák gyülekezésében, s ott mívelik az országfelháborítás nagy tudományát, a helyett, hogy örülnének az életnek, mint más; s a míg fiatalok, járnának szerelemben és boldogságban s bíznák a világ folyását a maga útjára.

Pedig hát mindaz igaz volt az utolsó szóig, a mit Szulali beszélt.

Keresztszegi lakott Szatmárnémetiben, a felesége pedig Nagyváradon.

Soha egyik sem láttatta magát abban a városban, a hol a párja lakott.

Cselédek, utazók, vásárosok czíme alatt járt-kelt egyiktől a másikhoz a hívek csapatja, kik a kötött békében meg nem nyugodva, cselszövénynyel iparkodtak újra harczot előidézni; ezek hordták a tudósításokat, a mik egyfelől Stambulból, más oldalon Bécsből, harmadikon Kolozsvárról jöttek.

Senki sem gyanítá e kis, jelentéktelen szövetség létezését; az egész csendes világ meg volt nyugodva abban, hogy az idén nem lesz háború. A két császár ki van békülve örök időkre s a fejedelem Erdélyben örül a kis uraságnak, melyben senki sem háborgatja.

Azok pedig, kik e titkos szövetségnek tagjai voltak, nagyon jól tudták, hogy négy pallos között járnak; az egyiket a császár, a másikat a szultán, a harmadikat a fejedelem, a negyediket maga Debreczen tartja fejeik fölött megemelve.

Ezért nagyon óvatosak voltak. A szövetségbe csak olyant vettek fel, kiért másik három jót állt a fejével, s az árulóra halál volt szabva.

Nem is fordult elő ily eset közöttük, csupán akkor, midőn Szulali véletlenül megleste összejövetelüket.

Keresztszegiek kémei ez árulásról is értesültek mind Szatmárott, mind Nagyváradon s akkor az a rendelet adatott ki, hogy három hónapig, szüret bevégeztéig, moczcanni sem szabad senkinek, hadd aludjék el a hír, hadd hazudtolja meg az általános csend a híresztelt összeküvést.

Voltak, a kik Szulalit azért halálra akarták keresni, de Keresztszegi azt tanácsolá, hogy nem kell őt bántani, halála megerősítené a mondat; míg ha futni engedik, megmarad fölöle a vélemény, hogy bolond, s egy bolond szavai mit ártanak?

Így lőn, hogy egész szüret végéig oly álló csend és hallgatás volt a Tisza és Maros környékén, mintha legjobb barátságban volna az egész világ. Soha sem volt a vásár olyan népes Debreczenben, soha a diákok oly szorgalmatosak a kollégiumban, soha a szüretek olyan vígak, mint ebben az esztendőben.

Mert tudni kell a magyar embernek azt a természetét, hogy neki, ha csak a sarkáról nem húzzák a bőrt, mindjárt egyszerre jó kedve van, s a búsuláshoz csak igen nehezen lehet hozzá szoktatni.

Szüret után való első vasárnap tartotta Igyártó bíró mostoha fia első prédikációját a nagy templomban. Igyártó, hogy visszakerült Debreczenbe, másodszor is megházasodott.

Bíró uram papnak nevelte mostoha fiát, ki gyenge testű, de erős elméjű volt; kár lett volna a tudományra nézve elvesznie.

Ezért benn is lakott a kollégiumban, a többi fiatalsággal együtt. Tanárai, a nagytiszteletű tudós urak, ki nem fogtak dicséretéből, a mily szorgalmas, lángeszű és különös csendes, szelíd természetű ifjú volt. Társai nagy tiszteletben is tarták, s ha valami viszálykodás volt benn a tápintézetben, azt rendesen ő intézte el; nem került a tanári szék elé.

Ki hitte volna, hogy e szelíd, tudományos ifjú épen a vezetője azon harczias szövetségnek, mely a kastély titkaiba van avatva.

Midőn ez ifjú hitszónok első prédikációját tartá, tömve, dugva volt a templom, hallották már a hírét, mily szépen, mily kitűnő lelkesen tud szónokolni, s akarta látni minden ember bíró uram fiát a szónokszéken.

A felvett szent szavak Mózes első könyve XII. részének 11. verseiből vették.

«Övezzétek fel derekaitokat.»

Az ifjú hitszónok igen szép dialektikával tartá beszédét, melynek folytán, beszédét szokásosan három részre osztva, az első részben bizonyítá, hogy az úr népének igaza volt, midőn az egyiptombeli nyomorgatók ellen felzúdult s a szolgaság jármát lerázta; a második részben előadá rendén, hogy mivel igaza volt Izraelnek a zúgolódásra, menekülésében meg is segítették a seregeknek ura által; a harmadik részben végre reassumálta, hogy a kik tehát méltatlan sanyargatások alatt szenvednek, várhatják az ő törekvéseikben az urak urának segedelmét.

A gyülekezet el volt érzékenyülve a szónoklaton, ifja, véne, férfja, asszonya magasztalá templomból kijövet a fiatal theologust, s nagy papot jövendőt belőle. Azt pedig csak az adeptusok tudták, hogy ez a jelszó: «övezd fel a te derekadat», mely tudtul adja az egymáshoz tartozóknak, mikor kezdődnek a cselekvés napjai?

Azonban, ha bíró uram fiának volt esze, az apja sem maradt a táppénzzel adós philosophiæ tanárának; még az nap délután nagy dobszóval hirdették ki a népnek minden utcásarkon, hogy Erdély felől gyilkos, égető tatárok csaptak be az országba, a kik ölnek, pusztítanak, már Élesd körül járnak; őrizkedjék tehát minden ember a mezőkre éjszaka kimenni; ellenben a fegyveres czéhek foglalják el az őrtornyokat, s senkit éjnek idején a város árkein se ki, se be ne bocsássanak.

Az ilyen tilalom pedig szigorúan meg szokott tartatni, mert erős regula volt felőle hozva a város statutumai közt; az árok éjjeli áthágója félkeze vesztésével bűnhődött.

Igy történt meg, hogy az összeesküdött napon Keresztszegi és felesége egyedül jelentek meg a pusztá kastélyban, senki sem gyülekezett hozzájuk; vártak két álló napig, s hogy ez alatt Debreczenből senki sem érkezék, elhatározták, hogy egyik csatlósukat elküldik Debreczen tájékára kémlelődni.

A csatlós éjszakára azzal a hírrel tért vissza, hogy a városnak minden kapuját fegyveresek őrzik és senkit keresztül nem bocsátanak; azt mondják a tatár jön.

- Hiszen bár jönne, mondá Keresztszegi, legalább keverednék a világ.

Annyit bizonynyal sejtett, hogy ez a bíró praktikája lesz s annál fogva elhatározá magában, hogy valami nagyot fog ezúttal ellene tenni, a minek majd keserves foganatja lesz.

E végre felvette ezüstös ruháját s feleségének azt mondá, hogy csak várjon vasárnap estig; addig a romkastélyt ne hagyja el.

Azzal egy görcsös botot véve a kezébe, ment egyenesen oda, a hol neki fejvesztés büntetése alatt nem volt szabad megjelenni, Debreczenbe.

El is érkezett a város határáig szerencsésen; de már most hogy legyen az oda való bemenetel?

Ha a kapun megy, ráismernek; ha árkot mászik, agyonlövik. Ott tehát azt gondolta ki, hogy egy tanyai parasztot felfogadott, vinne be egy szekér szénát Debreczenbe s szállítaná azt el bíró uram udvarába, kinek most szüksége van arra. A paraszt belegyezett; ő pedig elvárva, mikor a szekér egyedül maradt, elrejté magát a széna közé.

Keresztszegi úgy számított, hogy a bíró szénáját a városba bizonyosan beeresztik.

A bíró azután vagy otthon van, vagy nincs. Ha otthon van, a szénát, mint miről semmit sem tud, el fogja küldeni, a gazda ember kénytelen lesz a piacon meghálni vele, s akkor ő éjszaka előjöhet rejtekéből. Ha pedig nincs otthon, akkor ott marad a szekér a bíró udvarán, s ez annál jobb.

Csakugyan úgy történt, a hogy ő számított. A kapun átereszték az őrizők a fuvarost, még teszkerét is adtak neki, a mivel majd visszajöhessen.

Igyártó udvarára érve, azt mondták az otthon lévő cselédek, hogy a bíró nincsen idehaza; nem is mondta, hogy mikor jön meg? Az úrfi, a diák idehaza van; de annak nem szabad kijőni a szobából; az anyja vigyáz rá.

A kocsis megnyugodott e tudósításban, kifogta a lovait, bekötötte az istállóba.

Keresztszegi a széna között hallott minden beszédet; azt is hallá, mikor az esteli harangszót háromszor elhúzták, s innen számított egy jó hosszú időt; mikor már gondolta, hogy éjszaka van, a ház körüli zengés-bongás elcsillapult, akkor előjött rejtekhelyéből.

Azután megvárta még, mikor az éji őr jön a tizenegy órát kiáltani a kapuja előtt, olyankor minden házörző eb a kapura rohan s ottan csahol, nem ügyel az udvarra. Ebben a pillanatban leszállt a szekérről, s a hol egy ablakban világot látott, azon bekoczogtatott.

Vincze ült ott, a bíró fia, egy nagy könyv mellett virrasztva.

A zörgetésre felkelt, kinyitá az ablakot s kérdezé: ki jár itt?

- Én vagyok itt, Keresztszegi.

- Az Istenért! hogy jön kegyelmed ide? sugá ijedten a fiatal ember.

- Ne azt kérdezd, hanem hogy nem jött senki Debreczenből a kastélyba?

- Én megtettem a jeladást: de apám keresztül járt az eszünkön, s bezáratta a kapukat, hogy senki ki ne mehessen.

- Ha senki nem mehetett is, neked el kellett volna jönnöd.

- Anyám őriz, sugá szomorúan az ifjú.

- Ezt nem mondtad akkor, midőn nálunk felesküdtél. Tudhattad, hogy a kik oda jönnek, azokra nézve nincs anya, testvér, nincs vagyon, boldogság; nincs hosszú élet, hanem van egy távoli cél, a minek mindent fel kell áldozni.

Az ifjú szomorúan süté le szemeit.

Keresztszegi folytatta a szemrehányást.

- Lelkésznek készültél, s a bibliát nem ismered; mert ha ismernéd, tudnád, hogy szent Boldogasszony mennyire szerette isteni fiát, és azért még sem tartotta vissza őt a testi haláltól. Aztán tudnád, hogy szent József mily hű gondviselő atyja volt Jézusnak, de a keresztfán meglátott kinszenvedésektől még sem iparkodott őt megszabadítani. - Te sajnálod-e véredek hazáért, midőn az, ki Isten fia volt, nem sajnálta te érted kihullatni vérét?

Vincze betette az ablakot, elfűtta a gyertyát, s Keresztszegi egy óvatosan nyitott ajtó csendes nyikorgását hallá azután.

Vincze szobája anyjáié mellett volt; azon kellett keresztül jönnie. Midőn a hívó szóra megindult, mint megindul az álomjáró a holdsugár hívására, ott látta anyját útjában. A kegyes nő csendesen aludt az Urban, kezeit keblén imára kulcsolva. Bizonyosan imádkozás közben aludt el s bizton álmodik azon erősségben, a mit az «Amen» végszava épít.

A ház és kapu kulcsait az ő feje alól kelle kivenni.

Ezt nem tehette Vincze a nélkül, hogy anyjának imádságos kezeire le ne hajoljon s azokra egy halk csókot ne nyomjon. A kegyes asszony nem ébredt fel fia búcsú csókjára.

Ugyanezen az éjszakán történt az, hogy a pusztai kastély udvarán egy magányos lovag szállt le a nyeregből s paripáját megkötve a kapubálványhoz, maga egyedül felment a kastély sötét lépcsőin.

Midőn a főterem ajtajához ért, kihúzta övéből török kését s annak ezüst veretes nyelével elkezdte az ajtót koczogtatni. Először koczcantott kettőt, aztán 5-öt, azután 11-et, ismét tizenegyet, megint tizenegyet, és újra tizenhármát, legvégül pedig egyet.

Ez pedig mind megannyi betűt jelzett, alphabet szerinti sorban összeállítva «Bellona», s ez volt az összeesküdtek jelszava, melyre a kastély rejtekei meg szoktak nyílni.

Az ajtó zárai alig hallható neszzel tolattak félre belül; a férfi a kilincsre tevő kezét és felnyitá az ajtót.

A nagy, éktelen terem sötét volt, benne egyes egyedül várt Keresztszegi neje, Ilona.

Midőn a magányos férfi belépett, Ilona oda simult hozzá s vállára borulva susogá:

- Te vagy az? Már visszajöttél, férjem?

Erre egy hang, melyet nagyon jól ismert, így válaszolt:

- Igen, én vagyok az - apád...

Ilona felsikoltott; de hirtelen elfojtá kiáltását. Azután ismét csend lett.

A férfi lekeríté köpenyét nyakáról s szétnézett, hogy hová tegye.

- Az Istenért, hogy jött kegyelmed ide? suttogá alig hallhatólag Ilona.

- Lóháton s az nagyon kifárasztott. Megengeded, hogy leüljek? Ámbár különben ez a ház a városé volna; ha megengednétek.

- Lassabban szóljon kegyelmed, meghallhatják.

- Tudom, de nem félek tőle. Abból, hogy engem itt látsz, tudhatod, hogy el vagytok árulva. Fel vannak fedezve terveitek; körül vagytok fogva, csapatok álltak körül az erdőt, minden oldalát a kastélynak. A kik veletek vannak, azoknak száma kevés, mert assecláitokat, kik Debreczenben laknak, a város kapuit elállatva, bennrekesztém.

- Ki árult el bennünket? Testvérem?

- Arra ne legyen gondod. Egyébiránt nagy hiba volt összeesküvésbe olyan fiatalságot avatni be, a ki még anyja szárnya alatt van.

- Mit akar kegyelmed itten?

- Az hosszú sor! El akarom fogatni azokat, kik az országos csendet és békét fölháborítani összeesküdtek.

- Férjemet is? kérdé rettegő hangon a nő.

- Szeretem, hogy kérdezed. Ez alku dolga közöttünk. Ő nekem ellenségem, a sors úgy akarta; és a mellett vőm; ezt te akartad. De se az, hogy ellenségem, se az, hogy vőm, nem nyom semmit a latban, midőn a város sorsát fontolgatjuk. El vannak árulva terveitek, hogy ti álnok csselfogásokkal mind a két császár sergei között olyan összekoczczanást akartok intézni, mely a már elpihent háborút újra fölelevenítse. Szándékozottok egy időben török martalóczok alakjában a nagykállói kis helyőrséget felkonczolni, s más oldalról mint német muskétások felprédálni a Belényesen levő törökséget. Erről én mind pontosan vagyok értesülve. A terv jól volt kifőzve; én régóta tudtam azt; láttam, hogy gyűjtik a fegyvereket, lőszereket, hogy tanít-

ják be a paripákat, tudtam, hogy lopóznak ki az emberek a városból tanyáikra, s gyülekeznek itt a kastély üregeiben össze; azt is tudtam, hogyan fog a jelszó a szószékről tudtul adatni, s akkor hirtelen bezárattam a kapukat. Senki sem jöhet ki Debreczenből. Most, midőn tudom, hogy egy debreczeni lakost sem fogtok compromittálni, körülfogatom a kastélyt, hogy azokat, kiket most itt lepek, összefogassam. Ezekre most csak kétféle sors vár: vagy közönséges rablóknak fogják magukat vallani s abban az esetben van elég karó számukra Debreczenben, vagy pedig, ha jobban tetszik nekik bevallani, hogy a két császár összeveszésére esküdtek, akkor kiadatnak a szatmári és váradi parancsnokoknak, azok végezenek velük.

- Kegyelmed képes volna velünk ezt tenni?

- Épen azért jöttem előre, hogy ez «veletek» ne történjék. Szavadból azt vettem észre, hogy férjedre vártál. Ő nincs itt?

- Nincs, de nem soká itt lehet.

- Úgy annál jobb és annál sietőbb a dolog. Jobb ha a fészket akkor takarítjuk ki, mikor ő távol van, s a kelepcczén kívül reked.

- De én itt vagyok.

- Épen azért jöttem előre, hogy téged magammal vigyelek, mielőtt a kutatás megkezdődne.

- Engemet! - szólt a nő indulatosan, - azt hiszi kegyelmed, hogy családjának minden tagja áruló?

- Csendesen, asszony! Te el fogsz jönni. Haza jössz atyád házához Debreczenbe, s ott maradsz, mint csendes özvegy, fél esztendeig. Félesztendő alatt én kieszközlöm, hogy Keresztszegi fejéről visszavétessek az ítélet, mely őt a városból örökre száműzi. Akkor, mint régi jegyese, eljöhet és megkérheti kezedet, s azután élhet veled, ha tud, boldogan. Ha azt nem akarja, kezemben tartom a fejét, mire Szatmárra visszatér, ott várja a pallos. És én esküszöm te neked, hogy az összeesküvésnek akár szép szerével, akár erővel, de nyakát fogom szegni! Hol van a köpenyed? Ha nincs kéznél, vedd az enyémet és kövess, míg időd van válogatni.

- Nem! nem! nem tehetem! - monda hevesen járva alá s fel a teremben Ilona asszony. Hogy elhagyjam társainkat, kik annyi veszedelemben híven követtek, kik minden kínzást kiálltak és el nem árultak soha. Nem teszem azt. Inkább közéjük állok, küldje kegyelmed darabontjait reánk: nem sokan vagyunk, csak tizenhatan, de védelmezni fogjuk magunkat, míg darabokra nem aprítanak.

- Jól van: alkudjunk meg. Többet ígérek. Ha kész vagy velem jöni és megfogadod, hogy házamnál maradsz, én visszavonom a kastélyt körülfogó csapatok egy részét, hogy társaid a nyitva hagyott részén menekülhessenek. Ők azután ám lássák, ha a feltakart játékot nyitottan is folytatni akarják!

- Mondja kend ki Isten nevét, hogy nem leend semmi bántásuk nekik.

- Ugy segéljen engem Isten!

- Jó. Én megyek.

Igyártó megfogta leánya kezét, köpenyét ráadva, levezette őt magával az udvarra.

Ott felültette őt háta mögé a nyeregbe, s a sötét gesztenyésen keresztül a hallgató éjszakában elléptetett.

Midőn a termet elhagyá, egy papírszeletet vetett a padlóra, melyre ez volt írva:

«Keresztszegi, nőd nálam van, ott keresd.»

A mesterfogás az volt, hogy Igyártó sem darabantokat, sem katonákat nem hozott magával, nem is állatta csapatokkal körül a kastélyt, hanem egyes egyedül jött, s Keresztszegi saját vészes barlangja közepéből ragadta ki leányát. Mert ilyen az asszony!

Hanem midőn haza ért, s udvarán leszállva lováról, fia után tudakozódott, neje sírva jött eléje s egy beírt papírszeletet mutatott neki, melyet ablakában talált, s melyen Keresztszegi ismert írása ötlött a bíró szemébe. Arra pedig ez volt írva:

«Igyártó Mihály, fiad nálam van, ott keresd.»

...Ez sem volt kisebb mesterség!

Keresztszegit e tanulság egészen megváltoztatta.

Eddig magát tekinté bátrabbnak, vakmerőbbnek, ellenfelét gyávának és most át kelle látnia, hogy az sokkal merészebb volt, mint ő, midőn egyes egyedül be mer lépni a kastélyba, esküdt ellenségei barlangjába, hogy elrabolja onnan, a mi neki is, azoknak is legdrágább: szülötte leányát.

Azt is át kelle látnia, hogy most már minden további terve, messzelátó vállalatának nyitja el van árulva.

A sors intése ez: e pontról vissza kell fordulni.

Néhány megmaradt hű bajtársát még egyszer maga köré gyűjté s így szólt hozzájuk:

- Atyámfia, hű bajtársaim! Itt van Pál fordulásának napja. Elmult embert láttok magatok előtt: én sem húzom ki többet a kardot. Sem Isten, sem a világ nem úgy akarja, a hogy mi akarjuk, én megyek alunni. Nőm, jobb kezem, hazatért; vele távozott hitem; letettem mindenről. Oszoljatok ti is haza s térjete hajdani mesterségeitekre vissza. A ki szücs volt, legyen szücs; a ki mészáros volt, vágjon tulkot; embervér nem folyik ebben a században több. A kastély pinczéjének ajtaját nyissátok fel, itt a kulcsa; a mi pénzt ott találtok, osszátok fel fejenként: bizton használhatjátok; töröktől, labancztól van összeszedve; csak azt vettük el tőlük, a mit ők mi tőlünk. Hadi zsákmány az, nem rablott préda. Ha felosztottátok a pénzt, ne feledkezzetek el a fegyverről, azt hányjátok mind a mocsárba: ellenség ne vegye hasznát. Aztán vessetek kanóczot a löporos üregbe, pusztuljon el az egész kastély, nehogy orvos, haramiák tanyájává legyen, a mi eddig nem volt egyéb, mint száműzött jó bajnokok menedéke. Aztán felejtsetek el egymást és senki se szóljon a történetekről semmit.

A próbált hadfiak könnyes szemekkel hallák Keresztszegi búcsúszavát, s nem szóltak ellene semmit.

Ő mindegyikkel sorban kezét szorította; tudta, ki micsoda mesterember volt, hol laknak még rokonai? Néhány vén diák is volt közöttük, mint Ormány; azoknak tanácsolá, hogy térjenek a collégiumba vissza; senki sem fogja kérdezni, hol peregrináltak eddig; annyiba vétetnek, mintha évekig academica promotiön lettek volna.

Utoljára hagyta Vincentust, Igyártó fiát.

- Kedves öcsém! szólt megölelve a fiút, hívem voltál eddig, követtél még ma is. Mondj le rólam ezután. Térj vissza szülőid házához üdvözlöd anyádat, testvéreidet, apádnak pedig mondd meg ezt, én mondom: «vicisti Galilæe!» meggyőztél! tied a diadal. Nem küzdünk egymás ellen többet.

Azzal megcsókolá az ifjú homlokát és megszorítá kezzeit.

- És most mindnyájatokat feloldalak a nekem tett eskü alól - az Atyának, Fiúnak, Szent Léleknek nevében, Amen!

Azzal leoldta kardját s az asztalra vetve, sietve elhagyta a házat. Éjszaka volt, akármerre elmehetett, senki sem látta meg, merre?

Az ott maradtak pedig nagy búsan maradának s nem tudták, hogy mit tevők legyenek?

Mindenki sajnálta a nagy reménynyel kezdett vállalkozásnak ily kisszerű kimenetelét; de kinek lett volna bátorsága azt tovább folytatni, a mit már Keresztsgzi is abbahagyott?

- Csunyául jártunk, - dörögé Ormány; kijöttünk farkasoknak az erdőre, s hazakullogunk - kutyáknak a sutba.

- De hátha nem! - kiálta fel Vincze, kinek eddig nem lehetett szavát venni.

- Hát nem Keresztsgzi izeni-e általad apádnak: vicisti Galilæe!

- De én nem veszem át ez izenetet. Tegnapelőtt hagytam magammal játszani, rá hagytam magamat beszéltetni, hogy otthon maradjak. Tegnap ismét hagytam magammal elbánni, rávettek, hogy kijőjek; de akkor megesküdtem, hogy vissza nem fogok tántorodni többet, s most két nap alatt harmadszor nem engedem magamat újra gyúrni. Ha Keresztsgzi kétségbeesett, az ő dolga; én maradok az, a kinek fölcsaptam.

Ormány megszorítá az ifjú kezét.

- Jól van pajtás, igen jól van. Mind szeretjük, hogy így beszélsz; de mit használz most már vele? Nincs vezérünk.

- Ha nincs, leszek én! kiálta az ifjú s felkapta Keresztsgzi kardját az asztalról, hová a vezér azt eltávozta előtt levetette. A kiben lélek van, követ engem: én vezetem.

Néhányan a fiatalabbak közül vivátot kiáltottak e szóra, de Ormány fejet csóvált, s az öregek húzódoztak.

- Kedves öcsém! Ifjú vagy te nagyon ahhoz. Míg titkunkat senki sem tudta is, nehéz volt vele így járnunk, kelnünk két oldalra, hogy sehol fel ne fedjék: nem is azért verekedtünk, hogy csak verekedjünk, hanem egy távol célért. Két ellenség összeháborításáért; ha azt a célt más elveszte láthatára alól, a ki már jól látta, hogy vezetnél te bennünket felé, a ki még fel se nőttél?

És az ifjú még sem tette le kezéből a kardot.

- Hogy a célt el nem érték, monda, azért van, mert eddig csak harcolni tudtatok érte, de mátyrja nem tudott lenni senki. De ha lenni fog, a ki vértanuságot tesz érte, bizony mondom, meglátjátok azt!

És akkor susogva, halk szóval mondott egy tervet, melynek hallatára a bajtársak hátán borsózott a bőr és hajszálaik alatt zsizsergett a vér a félelemtől; olyan vakmerő, olyan megsiratni való szándék volt az.

- És most, a kiben lélek van, az követ engem. És ha senki sem fog követni, megyek magam és elvégzem egyedül, a mit föltettem magamban; engem úgy segéljen!

Ha Keresztsgzi sejtené ezt a tervet!

Keresztsgzi Mihály azon hiszemben, hogy a mi tüzet maga meggyújtott, azt maga el is oltotta, tért vissza Szatmárba és folytatta mesterségét.

Azt ugyan vette észre, hogy magyar legényei kimaradoztak a műhelyből, kikkel hajdan portyázásokra járt; hanem azt igen természetesnek találta; fogadott helyettük németeket.

Egy éjjel azonban roppant hadi lármára ébred fel, a wallon lovasság nagy riadó trombitaszóval vágatott a város kapuján ki, s azután a városon kívül nagy puskatüzelés támadt, mely eltartott majd egy óráig.

A visszatérő lovasoktól megtudá, hogy török csapat száguldott a város alá, s a kívül fekvő lőportorony őrségét támadva meg, a tornyot fel akarta gyújtani. Makacs legények voltak, alig engedték magukat elverni; három ott maradt közülök holtan, a vezérüket azonban élve elfogták. A wallonok közül is ott veszteg négyen és sokan kaptak sebet.

Mi volt ez? kérdezé magában Keresztszegi, az ő tervének folytatása-e, vagy valódi török kaland? Igazi török-e, a kit elfogtak, vagy valaki az ő czimborái közül.

E kérdésre korán reggel megkapta a választ. Hivatták a várba.

Mikor törökkel volt dolguk a német uraknak, rendesen Keresztszegihez szoktak folyamodni, hogy legyen tolmácsuk; mert olyan ember nem akadt más a városban, a ki egyszerre törökül is, németül is tudott volna.

Keresztszegit egyenesen a kínzóterembe vezették, hol a fogoly már kellően el volt látva a vallatáshoz, spanyol csizmák lábaihoz erősítve, s az első ék már térdei közé verve, ha önként ki nem vall mindent.

Keresztszegi a fogoly bégben - Vincentiusra ismert. Az pedig kedvetlenül fordítá el fejét, midőn őt meglátta.

- Mit cselekedtél? szerencsétlen! szólt az ifjúhoz törökül.

- Azt, a mit felfogadtam.

- Te magad lettél a csapat vezére?

- Minthogy kegyelmed letett róla.

- Önként engedted magadat elfogatni, hogy a törökökre vallhass.

- Valóban az volt a szándékom.

- Ki akarod állani a kínzást?

- Isten és az én lelkem látja.

- És azután martyrhalált halni?

- Ha szolgálhatok vele hazámnak.

- Tehát diktáld, hogy mit írjak vallomásodba.

- Irja azt: «Én Hagza bég, ő felsége a szultán szpahijainak agája, a nagyvezértől megbízó fermánt kaptam a római császár által elfoglalt vidékek szabad pusztítására s a német katonaság szabad öldöklésére, minden megölt katonáért száz-száz aranyat, minden tisztért ezer aranyat kapván jutalmul.»

- Jól van, fiam.

Keresztszegi aztán így fordítá ezt németre:

«Én Hagza bég, a szultán különös kegyencze, a váradi basa unokaöcscse, most jövén ide Afrikából, azt gondoltam, hogy most is háború van s nem véltem a megrohanás által mást, mint hőstettet elkövetni, ha tévedtem, mentsen ki ifjúságom. Ezennel ajánlok minden levágott wallonért száz-száz aranyat, saját fejem váltságáért ezer aranyat.»

A vallomásnak e szabad fordítását nyújtá át Keresztszegi a kapitánynak.

A kapitány mosolygott rá s azt mondá, hogy ez bolondos egy ficzkó.

- Nincs miért nagy dolgot csinálni belőle, szólt hozzá bizalmasan Keresztszegi. Ilyen betyárkodó szeleburdi elég van a bégek között; hozzászoktunk már az ilyeshez; a váltságdíjért, ha tetszik, elmegyek magam Váradra; nem is szükség a dolgot nagyon elhíresztelni; a négy wallont a kórházban elhaltak lajstromába lehet tétetni.

A kapitány nagyon bölcsnek találta a tanácsot s mindjárt leveté a spanyol csizmákat Vincze lábairól, s ujjával kedélyesen megfenyegeté a fiút, mondván, hogy vigyázzon magára, nehogy még egyszer kezére kerüljön; most az egyszer a bátyja érdemeiért bocsánatot kap.

Vincze elbámult e szókra, mert értett németül; de azért még sem értette, hogy vallomása után hogy bocsáthatják szabadon.

Keresztszegi kezesül ajánlkozván a váltságdíjért, mint melyet régi ismerősétől, a basától, bizonynyal meg fog kapni, ráhagyatott, hogy hat lovas kísérete mellett saját szekeren vigye haza a fogoly béget. Hiszen a háza, raktára itt marad, az többet ér ezernégyszáz aranynál; ha megszökik, mind ezt dobra ütik érte.

Már pedig csakugyan úgy történt, hogy Keresztszegi az úton meghálva, a kíséretét leitatá s mikor az holt részeg volt mind, ill a berek, nádak, erek! szekeren elhajtattott Vinczével Debreczen felé.

Ott egyenesen Igyártó házához állt be, átadván magát és a meghozott fiút, e szavakkal:

- Ime itt van két levágatásra kész fő; tegyen velük kegyelmed a mit akar.

Igyártó pedig azt tette e két fővel, hogy mind a kettőt jobbról, balról megcsókolá, és azt mondá nekik: «édes fiaim!»

Vinczét másnap mindjárt elexpediálták Tübingába, akadémiákra, hogy még csak nyoma se maradjon a corpus delictinek; Keresztszegi pedig újra megtelepült Debreczenben, s többé nem csinált titkot a házasságából.

A szatmári kíséret azonban, reggelfelé felocsúdván a mámborból, miután sem Keresztszegit, sem a béget nem találta, azt gondolá, hogy azok előre mentek, s lévén náluk a kapitány levele a basához, jónak látták mégis utánuk menni.

Váradon a basa nagy fejcsóválással olvasá a levelet, melyben az volt, hogy mind a szpahijaira, mind az öcscsére vigyázzon jobban, mert íme milyen könnyen megtörténhetik, hogy valami hevesebb vérű spanyol kapitány az ilyen tréfákért visszatorláshoz folyamodnék, s abból mindjárt készen volna a háború.

- No majd vigyázni fogok az öcsémre! csak menjetek haza, szólt, egy-egy arannyal megajándékozva a legényeket.

Még azon éjjel a basa felkerekedett kétszáz lovassal és ötszáz gyaloggal s megszállta a kastély környékét. Három napig senkinek sem volt szabad ahhoz közelíteni.

Harmadnap híre-hamva sem volt a debreczeni kastélynak. A mi fából volt rajta, azt megégették, a mi téglá volt, azt behányták a mocsárba; nem maradt a helyén más, mint egy nagy pusztaszerű.

Azzal megint, szó nélkül, a hogy jött, haza ment a basa Váradra.

Ő sem beszélt arról senkinek, hogy mit talált a kastélyban; a debreczeniek sem kérdezték tőle, hova tette a kastélyukat.

Így aludt el a harczias időszak Debreczen történetében, melyben a hazai műveltségnek e nagy missionariususa harczy vezérszerepre vállalkozott.

A sors mással bízta őt meg; más várakat, más seregeket adott kezére, hogy azokat védje, vezesse és győzzön.

A századok igazolták, hogy «ezen» missiójának meg is felelt.

Az utókor pedig elismeréssel tartozik azon bölcseknek, kik másfél százados vérengző harcz alatt ész és szellem fegyvereivel tudtak védni, vívni, győzni!

A villámjárta.

Élt Erdélyben egy gazdag és tudós ember, ki saját magáról sokszor el merete azt mondani, hogy «terque, quaterque beatus!»

Háromszor is boldog. Más embernek egyszer is elég volna.

Nem csak azért volt pedig boldog, hogy három uradalma volt: egy Hunyadban, az oláhságon, másik a székekben, a szászföldön, harmadik a vármegyékben a magyarok között; - nem is csupán azért, mert háromféle doktori oklevelet hozott magával haza az akadémiákról; a mik mellett tetszése szerint lehetett doktor juris, doktor alchymise és doktor philosophise, hanem még egyúttal azért is, hogy nevet is háromfelét tartott magának.

Mikor a szászföldi uradalmában tartózkodott, akkor úgy hítták, hogy Roth Péter; mikor a magyar vármegyékben járt, különösen ha az országgyűlésre felkerült Kolozsvárott, akkor Veres Petőnek tisztelte magát. Egyébiránt pedig, ha valami hiteles irat, szerződés és afféle okmány alá kellett írnia nevét, akkor az így hangzott: «Petrus Rufus.»

Ez lévén tehát az authenticus neve: elbeszélésünk folyama alatt mi is állandóan Rufus név alatt fogjuk őt emlegetni; tudván azt, hogy az olyan ember, a ki háromféle bőrt tart magának, hol leveti, hol felveszi egyiket a másik után, azon komák sorába osztályozandó, a kiknek kötve szokás hinni.

Hogy ezt Kabós Erzse nem tudta, az szegény ártatlannak nagy veszedelmére is vált.

Háromszéki árvaleány volt, Szepesi-Szent-György városából; tisztességes szüléktől származott, de a kik korán elhaltak.

Minthogy igen szép leány volt, sokaknak megakadt a szeme rajta; de minthogy igen jámbor és erényes volt, az akkori fiatalság csábításai semmiképen nem ejthették meg.

A mi nem sikerült az ifjak szép szemének, sikerült Rufus ravaszságának; ő nőül kérte a leányt s az kezet adott rá. Hogyne? Egy olyan gazdag és tudós úrnak.

Ott élt azután kolozsmegyei jószágán sok ideig, két szép gyermeke is lett Erzsének.

Akkor egyszer azt mondta neki Rufus: «szedd össze motyóidat, rakd szekérre a gyerekeket, itt egy erszény pénz a számodra, eredj haza rokonaidhoz, mert én más feleséget akarok venni.»

Erzse nem akarta elhinni, hogy ez így lehet, hogy a törvényes nejét valaki csak úgy elküldhesse, mikor eszébe jut, aztán másikat cseréljen helyébe.

Pedig hát akkor sok megtörténhetett Erdélyben; Básta volt ott!

Rufus nagy embere volt Bástának; hanem azért mégis meg kellett jelennie az asszony panaszára és törvénynek állni.

Csakhogynem könnyű ott, a hol koma a bíró.

Rufusnak gondja volt rá, hogy a házassági szertartáskor a magyar nevét vegye fel, akkor Veres Péternek mondta és irta volt magát, annak is volt bejegyezve a matriculában.

Midőn tehát a bíró előtt állana, csak azt allegálta, hogy ő Petrus Rufus, soha életében feleséget nem vett, senkivel meg nem esküdött.

Kabós Erzse jelen volt a törvényszéken, két szép gyermekével karján; a megtestesült ördög is megszánta volna őket, a mint a két kis gyermek piczi kezeit repesve nyujtá atyja felé és rebegő hangon mondá: «apám, apám».

Petrus Rufus pedig letette az esküt, a mit a bírák neki ítéltek; kezét a szent feszületre tevén:

«Én, Petrus Rufus, esküszöm először, esküszöm másodszor és esküszöm harmadszor, hogy én - Petrus Rufus, soha semmiféle asszonyszemélylyel házasságra nem léptem.»

Básta bírának ez elég volt, azt mondták Erzsének, hogy elmehet hazájába két porontyostól együtt, már most még útravaló pénzt sem kap.

Mikor Kabós Erzse ezt az esküvést hallotta, felemelte siró szemeit az égre és így átkozódott:

«No hát annyiszor verjen beléd az Isten haragja, a hányszor hamisan esküdtél ellenem».

Rufus nevetett; a bírák morgolódtak, Erzsét kiűzték a törvény-teremből.

A szegény asszony onnan elment a Maros partjára, két szép gyermekét kétfelül a nyakába kötözve, s a hol legmagasabb volt a part, onnan leugrott velük a vízbe. Bele is halt, nem is találták meg: talán a tengerig is levitte a víz.

Rufus Péter pedig azon a napon gyűrűt váltott Gonzalva Eleonorával, a szebeni wallon főparancsnok leányával, a ki nem volt se szép, se fiatal, se gazdag; de előkelő kisasszony s családja nagy befolyású az udvarnál.

Az eltűnt Erzse asszonynyal nem törődött senki. A tudósok és a nagy urak tudják azt már jól, hogy az eskü meg az átok nem egyéb, mint az emberi nyelv által vibratióba hozott lég működése; a mint a vibratio megszűnik, nincs semmi nyoma. Csak olyan hang az, mint a többi, mint a hegedű, vagy a cimbalom szava.

Rufus Péter nagy vendégsereget hitt össze lakodalma ünnepélyére, előkelő nagy urakat; maga a helytartó, Básta is hivatalos volt menyegzőjére; előtte két héttel hordták már a sok pecsenyét a lakomához, a mit az urak úgy szeretnek, ha sokáig áll.

Pompás öltözetet is varratott menyegzőjére selyem-bársonyból, csupa arany, ezüst virágokkal volt az kihímezve, az öve is arany gombkötő-munkából, és az óraláncza, a palástcsattja mind derék filigrán munka volt; a sarkantyúja kakasfejet ábrázolt arany taréjokkal, kárbunkulus szemekkel. Volt rajta legalább két font arany.

Ott abban a templomban volt az esküvőjük, melynek teteje tarka mázos cseréppel van fedve. Az esküvő órájában az egész utca végig el volt állva fényes hintóktól és gyalog-szekerektől, miken a sok czifra népség ide csődült.

Szép derült nap volt; az égen alig volt akkora felhő, mely elég, hogy a nap elbújhasson a háta mögött, hanem az a kis felhőcske olyan fekete volt, mint a bakacsin, s annak szélei olyan fényesek, mint az izzó arany.

A templomban szólt az orgona, hangzottak a dobok, a trombiták; a gazdag vőlegény s az előkelő menyasszony fényes kísérettel járultak az oltár elé, a hol minden gyertya meg volt gyújtva; fehér alabástrom angyalok magasan emelve mutatták a szövetség törvénytábláit, a miktől Rufus nem talált semmi rettegni valót.

Mikor aztán arra került a sor, hogy e szókat mondja:

«Én, Rufus Péter, esküszöm az egy élő Istenre, a teljes szentháromságra, a boldogságos szűzre, s az ég minden szenteire...»

Akkor egy irtóztató dördülés hallatszott, hogy minden ember azt hitte, most fordul ki a föld sarkaiból s jön a rettenetes Abaddon angyal, kit az apocalypsis szavai megigérték. Egy tűz-oszlop látszott lekanyarodni a torony magaslatából, mely czikázva vágott végig a templomon, kikerülve a szentelt üveglámpásokat s épen ott csapva le az oltár előtt, a hol a vőlegény és menyasszony egymásnak kezeit nyujtották, a két esküvő között.

Midőn a rémült nép a falrengető dördülés után lélekhez tudott jönni, a vőlegényt és menyasszonyt egymástól ölnyire eltaszítva találták. Egyik sem halt meg, nem is történt semmi bajuk; csak el voltak szédülve. A menyasszonynak egy hajszála sem görbült meg; hanem midőn Rufust fölemelték, bámulva látták, hogy minden, a mi ruháján arany és ezüst volt, egészen eltűnt róla; hímzés, láncz, csatt, sarkantyú, a villám mind leszedte róla. A nép kereste a kőpadlaton az arany maradványait, egy porszemet sem lelt belőle, az égi tűzben nem csak elolvadt az, de el is röpült, mint a pára. Még a jegygyűrű is elolvadt ujjáról és eltűnt.

A nép borzadva suttogá:

«Ime a Kabós Erzse átka.»

Rufus uram házassága eképen nem csak füstbe, de lángba is ment; Bástat is kikergették Erdélyországból, grófkisasszony, úri mátká mind eltűnt, elpusztult, csak egy maradt meg a félbeszakadt esküvő emlékei közül Rufuson: annak az arany keresztnek a körrajza, melyet lakodalma napján viselt, s melyet a villám olyan szépen odarajzolt a csupasz bőrére, mintha piros festékkel lett volna élesen kifestve.

Rufus látta, hogy az égiek nem tréfálnak. Mégis kell abban valaminek lenni, hogy az emberi hang: átok, ima, összekötetéssel bír az esővel, széllel, villámlással, a mi ép oly mértékben csodálatos és megfoghatatlan, mint a minő mértékben nem tudják a bölcsek kimagyarázni azt, hogy a szőrrel dörzsölt üveg is villámszikrát ad.

Egyik úgy, mint a másik tény; természettudományi tapasztalvány; a minek a kútforrására találni nem lehet.

Még azon időkben Franklin szülővárosa helyén őserdő volt, még akkor nem volt föltalálva az a vakmerő ötlet, hogy a halandó ember dárdát szegezzen a haragos égnek, s mikor legjobban csapkod az Isten villáma, utána nyuljon az égbe és megfogja azt, és fogva levigye a föld alá egy kútba, és abba belefojtsa.

Ha ismerte volna Rufus e találmányt, háza minden szögletét körültüzködté volna villám-hárítókkal.

Csak azt lehet csodálni, hogy nem előzte meg e találmánynyal Franklint, mert ugyan sokat töprengett rajta.

Most már egészen valószínűnek találta, hogy ha a holtak átka oly hathatós frictiót okoz az electrica materiával terhes felhőkben, akkor az is bizonyosan be fog teljesülni, hogy őt már most annyszor üti meg a mennykő, a hányszor ez átok azt fejére idézte, a hányszor esküdött eltaszított neje ellen hűtlenül, hamisan.

Ez a tudat elrabolta egész életkedvét. Úgy élt, mint a ki halálra van ítélve, a kit üldöznek, keresnek, s csak attól függ élete, halála, hogy mikor ismernek rá?

Ez a félelem azért nem tette vallásosabbá, csak félelmeskedővé. Mihelyt borult eget látott, házából ki nem mozdult, s ha zivatar, villámlás, mennydörgés vonult el feje fölött, akkor lefeküdt ágyába, és ott várta végig a zivatar elvonultát.

Az az ágy is csodálatos volt. Egészen üvegből a nyoszolya, a mennyezete kirakva borostyánkővel, arról nehéz selyemfüggönyök borultak minden oldalról az ágyra, párnák, paplanok mind selyemből; az ágy a szoba közepén, s a szobának minden fala gondosan bevonva spanyolviaszszal, mint a hogy mások be szokták vonatni szőnyeggel, hogy azon egy repedés nem volt, a min a villám beosonhasson; azt pedig a természettudósok már régen tudják, hogy a selyem, borostyánkő, üveg és spanyolviaszk mind oly csodás lények, a miktől a villám «horret» (irtózik).

Épen évfordulója volt azon végzetes napnak, melyen Rufus hamis esküvéssel három szerencsétlen életet kioltott; ezúttal derült, felhőtlen nap, mely csendesén, vidáman folyt le egész késő estig.

Hanem este felé, mikor már Rufus azt hívé, hogy ezt a napot elfelejtették odafenn, a leáldozó nap elé hirtelen emelkedék egy sötét, domboruló felhő, egyenesen föl az égnek, mint valami visiobeli csoda, idomtalan fejjel, fekete testtel, púpos vállakkal, s egymás elé törekvő tömör tagokkal, mely a mint a lehanyatló napot eltakarta, mintha láng sörénye volna köröskörül, s félarcza haragjától égne. Azután meg, mintha szárnyai nőnének, a mik lassankint átfogják az eget egyik szélétől a másikig, mintha azt mondaná: «én előlem nincsen menekülés».

Rufus reszketve látta a közeledő felhőt. Nem jutott eszébe, hogy a tudósok a felhőket cirrus, cumulus és stratus osztályokba sorozzák: ez az ő bántója! azt látta csupán.

Egyszer azután a közeledő égi alak egyet pillantott szemével, mintha mondaná neki: «látlak!» ez a pillantása a felhőnek a távoli villám.

Rufus hirtelen szobájába sietett, fölvette selyem hálóköntösét, befeküdt selyem ágyába, összehúzta a függönyöket, s kezébe vette borostyánkő olvasóját; nem azért, hogy olvasó, hanem azért, hogy borostyánkő, - és azután leste az égzörgés közeledő moráját.

Így szokott mindig tenni, mikor mennydörgés közelíte: fejét lehúzta takarója alá, jobb kezét a bal üterére tette, és azután számlálta, hányat üt az, míg az ablaktábla szűk nyílásán bevilanó fényre a dörgés következik. Húsz érítés a villám és dörgés között, egy mérföldnyi távolság jelez, tíz csak felet, öt csak kétezer lépést, ha egy perc van csak közte, akkor itt jár fejünk felett; ha itt üt le, akkor se érítés, se számlálás.

Rufus a félelem hideg veritékével egész testén, számlálgatá ere ütését: milyen gyorsan közeledik! mennyiszor lecsap! Oh az egészen más hang, mikor a villám a földhöz intézi szavát, mint ha a felhők csak egymással beszélnek. Az a taszító, recsegő hang, mely megreszketteti a földet, az a mély dördülés utána, mintha a szörnyű viszhang épen a föld színén hömpölyögne végig, s minden szívnek, a kit elől utól talál, meg kellene azt érezni.

Rufus reszketve számítá érütését; már csak tíz, már csak öt, pedig az ér lázas izgalomban ver már; már csak kettő... Most egyszerre túlvilági fény borítja el hálósobáját, mely minden érzékét egy percben eltompítja... és azután nem tud magáról semmit.

Mikor újra fölébred és körültekint, bámulva látja, hogy már nappal van.

Feje fölött a háztetőn, a padlaton egy ökölnyi gömbölyű nyílás, oly tökéletes, mintha művész keze vágta volna ki; azon keresztül szobájába süt a delelő nap. Ő maga ágyától ölnyi távolban fekszik, az ágy föl van fordítva, borostyánkő mennyezete összetörve, s selyem függönyei hosszú vékony foszlányokra széjjelhasogatva.

A második villámcsapás után Rufus egészen más ember lett. Mintha kicserélték volna, elhagyta a tivornyákat, templomba kezde járni, tudományos könyveinek válét mondott, zsoltárt, bibliát forgatott; nem uzsoráskodott, nem koczkázott többet, pénzét templomokra, iskolákra adta.

Megtört, megadta magát az előtt, a kit eddig megtagadott.

Azon a helyen, a hol szerencsétlen neje a folyamba ölte magát, kápolnát építtetett; félszázados sugár jegenyék alá, s mikor jött valami nagy zivatar, akkor ő kiment a kápolnához, odaült egy jegenyefához, s ott állt, karjait összefonva és nézve a villamos égbe, s várta annak utolsó csapását.

Mert hogy még egy csapása van hátra a rettenetes fizető égnek, azt tudta ő, és mindenki, a ki hírét hallá. Messze földet bejárta már az, hogy él Szeben táján egy elítélt, a kit már kétszer megütött a villám, s a kit még harmadszor is meg fog ütni.

Rufus nem félt tőle, nem kerülte a fényes ostort többé. Akárhány zivatarban, legnagyobb mennykőhullás között lehetett őt látni, hajadonfőtt járva künn a szabadban, a magas fák között, a mikről az a vélemény, hogy a villám fölkeresi sudaraikat; - ott járt, kelt és beszélt a villámokkal: «ide, ide, itten vagyok: - láss meg, - találj el, - kitárt keblem, fedetlen főm, halálra kész lelkem, - add meg, a mi még hátra van».

És a mellett nyár nyár után múlt; fekete hajból fehér lett; az ivadék, mely Rufussal egykorú volt, lassankint kihalt mellőle, rendes halállal, dögvésszel, háborúval. Ő még mindig élt és várta a harmadik villámcsapást. Új ivadék támadt körülötte, gyermekekből férfiak, asszonyok lettek, azok is megtudták, hogy története van annak, a miért egy őszhajú kegyes ember, a ki különben oly józan, bölcs, másokkal jóltevő, templomba járó, - mikor égi háború van, kalap nélkül, mankó nélkül kitántorog a szabadba, keresi a folyók partját, neki támaszkodik a jegenyefáknak, s beszél az éggel, beszél a zivatarral. A mennydörgés felelget neki és ő érti azt, a mit beszél.

S a harmadik csapás még mindig nem jött.

Pedig már az égüldözte, a villámjárta túl volt azon az időn, a mit az írás szavai ember számára kiszabtak; a nyolczvanat is meghaladta már, és tudta maga, tudta más, hogy a halálnak csak egy neme van számára, s neki el kell várni, a míg arra kerül a sor.

Így múlt el nyár nyár után; neki csak télen volt szabad pihenni, a tél volt az az egy évszak, mely Rufus hajához és lelkéhez oda illett. Télen nem jár a villám.

Vagy ha villámlik, mennydörög télvíz idején, azt csodának nevezik, s fölírják a krónikás könyvekbe.

Egy télen hasonló csoda történt. Legnagyobb fagy idején, hóeséssel, zúzmarával megzendült az égboltozat, s a bámuló emberi faj látta a villámot a fehér havasok fölött ellobogni.

«Ez az én intőm!» monda Rufus, s kitámolygott a folyam melletti kápolnához, megállt a lombtalan jegenye alatt; csak egy volt már a sok közül, a többi kidült, kirothadt régen. Azt az egyet könnyű volt eltalálni az égi nyílnak.

És a folyó be volt fagyva, a mezőt mélyen lepte a hó, a jégdara zörgött a faágakon.

A csodára támadt zivatar elvonult ismét csendesen, a nélkül, hogy egy ütésre méltatta volna a földet és annak törpéit.

Rufus csalódottan vánszorgott ismét haza. Olyan bizonyosnak hitte már, hogy ez a nap az ő számára virradt, hogy ez a nap az ő számára nem fog alkonyodni; és ime csalódott az égben, az még mindig csak fenyeget, és nem áll bosszút; nem kegyelmez és nem büntet, csak mindig fenyegetve tartja feje fölött a kivont pallost.

Erre megbetegedett. Talán meghűtötte magát nagyon a téli zivatar alatt.

Ágynak feküdt, sokáig beteg volt, elhúzta baját egész a tavasz nyiltáig, egész a fű zöldültéig, a legelső sárga virágokig.

Akkor meghalt.

Meghalt csendesen, ágyban fekve, kibékülve, kiengesztelve.

«Íme, hosszas bűnbánataért megkegyelmezett neki az ég; elengedé neki az utolsó csapást.»
Ekként szólt minden ember.

És ebben megnyugvának. Fényes temetést rendeztek a halottnak, melyre messzeföldről összejöttek, a kik hírét hallák, és mindenki elmondá egymásnak a történetet, úgy, a hogy azt apától hallotta, hogy íme itt fekszik a koporsóban egy ősz ember, a ki ifjú korában háromszor esküdött hamisan neje ellen, gyermekei ellen, azok elvesztek nyomorultul; de égig ment az átok, hogy a hányszor esküdött hamisan, annyszor sújtsa meg a villám, s kétszer betölt rajta az átok, a harmadikat elhárítá magáról, jóltevással, imádsággal, bűnbánattal.

Ez volt a halotti búcsúztató tartalma is, azt zengé a gyászének; az volt írva a sírkövére.

Szép tavaszi délest volt, mikor a gyászmenet megindult; lanya eső permetezett, a mitől a fák virágbimbói szemlátomást nyilnak; a szomszár föld, fű, virág elitta azt, még sár sem lett utána, a lég most tele volt lanya eső illatával, fakadó nyárfabimbók ambrájával. Egészen temetésre való idő.

Rufusnak családí sírboltja volt a templom kerítésén belül; ott vártak rá régóta ősei, mint legutolsó, ki maga után beteszi az ajtót, és azután nem háborgatja őt több napvilág; együtt csendesen alhatják tovább a porrá-létel éjszakáját.

Ott mikor a sírbolt lépcsőin leereszték a nehéz kovácsolt vaskoporsót, a mint bezárták mögötte az ajtót, a mint megfordították fölötte a címert, a mint elmondák: nyugodjék békével, abban a pillanatban lecsapott a villám a befedett sirba, s kidönté az eléje állított emlékkövet, hogy az darabokra omlott...

- - - - -

Az ég - megfizet...

- - - - -

És ezt a történetet mindenki megtudhatja, a ki a Királyföldön jár, csak kérdezősködjék arról az emberről, a kit háromszor ütött meg a villám; kétszer élve, egyszer halva.

Miért láttál?

Gonzaga Julia csak tizennyolcz éves volt, mikor férjét, Colonna Vespasiant eltemették, és azóta nem szeretett soha.

Gyűrűjébe egy amarántot vésetett e jelmonddal: «non moritura». - A szerelem hívói előtt az amaránt virága jelképe az örök első szerelemnek.

Julia szépségének híre bejárta a narancsligetek honát; Olaszhon kicsiny, de fényes fejedelmektől kezdve a nemes lovagokig mind lábánál heverték, s ő - egyet sem emelt föl közülök.

Nem szeretett, nem tudott szeretni mást, mint azt, a ki már meghalt.

Pedig volt a megvetett imádók között egy, a ki őt valóban megérdemelte volna. Nem rangja, nem gazdasága által, de szerelmének nagyságáért.

Egy egyszerű lovag volt Del Castro Alfons, a fejedelem testőreinek kapitánya.

Del Castro lovag miatt ugyan rosszul lehetett megőrizve a fejedelem teste, mert ő a nap felét imádoztja bámulatában tölté el; az éjszakát pedig egészen arra vesztegette, hogy ablakai alatt ábrándozott.

Ha Julia palotája kapuján kilovagolt, a ki őt legelőször üdvözlé, az Castro lovag volt.

Ha a tengeren csonakázni ment: Castro lovagot ott is útban találta.

Ha termeibe tért, azokat virágokkal behintve találta. Castro lovag szórta be az ablakon.

S ha éjjel lefeküdt, suhogó párnái közé s kezét összekulcsolta imára: valaki az utcán künn énekkel kísérte imáját. Az mindig Castro lovag volt.

És azért Julia még sem tudta Alfonsot szeretni. Senkit sem szeretett, tehát őt sem.

Lehet-e kegyetlenebb gondolat egy szép nőnél, a ki senkit sem szeret?

Egy paradicsom, a melyben nem lakik senki. Aranygyümölcsű fák, örök virágok, de semmi madárdal hozzá, semmi élet hangja. A világ a teremtés harmadik napján.

Volt azonban egy másik titkos imádója is Juliának, kinek nem volt szokása a sóhajtozás. Ez volt a kalózok fejedelme: Barbarossa.

A rótszakállú szörnyeteg nem epedett, nem kért, nem járt ablak alá lantot verni, hanem egy éjjel kikötött Fondi alatt ezerkétszáz kalózzal, s mielőtt a csendes város lakói álmaikból fölébredtek volna, meglepte a márványszép kastélyát. Éjszaka volt, az örök mind aludtak: Barbarossa martalóczai föltartóztatlanul hatoltak Julia hálóterméig.

Csak két szem örködött ébren az alvó álmain: Del Castro Alfons szemei.

Csak a szerelem van ébren!

A lovag a martalóczok tolvaj-közeledtét észrevéve, fölállt lova nyergébe, s bezörgetett imádoztja ablakán.

- Úrnőm! Ébredj! Kalózok ütöttek palotádra; menekülj!

Alig ébreszté föl e szó Juliát, midőn mellékszobában asszonyosikoltás, halálhörgés támadt; hű cseléd sikoltott, czudar rabló kése legyilkolá; ajtaján dörömbölt már az orv.

Egy percz volt az idő.

- Asszonyom, menekülj! hangzék az ablak alatt.

Julia kiszökött ágyából, csak egy vékony patyolat volt rajta; nem volt idő pirulni. Úgy a hogy fekhelyét elhagyta, szökött fel az ablakba, onnan a lovag vállára emelte; azután leszállt nyergébe; baljával átölelte hölgységét, jobbával kihúzta kardját, sarkantyúba kapta paripáját, s vágatott az utcán tova.

Vad saracéncsorda üvöltve rohant utána; nyíl süvöltött, golyó füttyölt feje körül; a lovag forrón ölelé magához a reszkető hölgység természetét, s oly boldog vala.

Az üldözők mindenütt nyomában voltak, Barbarossa fölgyújtatá Fondi palotáit, az égő város fénye vérvilágot vetett a menekvők után.

A Garigliano átszeli az utat.

A hegyi folyam két meredek part között folyik alá; midőn ide értek, a ló visszahorkant a mélységben tomboló ár előtt.

- Itt elvesztem! rebegé a hölgység.

- Ne félj úrnőm, szólt Alfons, te tartsd magad a nyeregben, s tedd utánam, mit én teszek.

Azzal a hölgység kezébe adta a kantárt, s kipattanva nyergéből, a magasról a folyamba veté magát. A paripa gazdája után szökött nemes terhével.

A gyors hegyi folyamon át ketten úsztak erőfeszítve; a jó mén és a jó vitéz. Ez fél kézzel paripája zablyáját fogta, melynek hátán hölgység ült; s e halálvész közepett is csak azt nézte, mint simul a habáztatta vékony lepel a szoborszép amazonnak észrontó természetéhez.

Az üldöző saracénok elmaradtak a meredélyen; Castro lovag szökését egynek sem vala kedve utánozni egy pár ragyogó szem kedvéért.

A szerető férfi karja győzött a haragos folyón; féltett terhével átjutott a túlsó partra.

Itt mély erdő fogadta őket; mély erdőnek sötét útján semmi sem vezette Castro lovagot, mint két csillag az égen, és két csillag ide lenn.

Két csillag az égen nem jó helyre vezette őt; erdő közepén rabló bandolier csapat állta a menekvők útját.

«Kard ki! kard fel!» Castro lovag nem számlálta ellenségét, közé vágott; harczolt, mint egy oroszlán, a kardok szikráztak az éji harczban, a rablócsorda szétfutott, vagy elhullt. Alfonso utat vágott szíve bálványának.

A hajnalcsillag látszott a keleti láthatáron, midőn az erdőből kiértek. Nem messze egy vár emelkedék előttük. Az volt Gæta.

- Asszonyom, szólt itt Alfonso, meg vagy mentve: kihoztalak minden vészből. És most szólj: mit érdelek meg ezért?

S imádott hölgység előtt féltérde ereszkedék.

Gonzaga Julia összehúzta szép keblén a vékony patyolatot; arcza égett a szégyentől, jobban mint az ég a hajnalfénytől; szemei vészben ragyogtak.

Ah, a földi csillagok sem jó helyre vezették Castrot!

A mint térdelt a hölgység előtt, szemeivel kéjittasan járta be annak vonásait, omló haját, fehér vállát, végig egész rózsás lábbujja-hegyéig: Gonzaga Julia odalépett hozzá és kezeit esküre emelve így szól:

- A miért megszabadítál pogány kézből, gyalázatból, a miért kihoztál dühös folyam hullámai-
ból, a miért megküzdél értem orvokkal, utonállókkal: kápolnát emeltetek nevedre, melyben
mindennap te érted imádkozom; ...de a miért megláttál öltözetlenül, azért meghalsz!

S e szónál kirántva a lovag övéből a tört, azt markolatig dőfte annak szívébe.

...Oh milyen kegyetlen a hölgyek erénye!

-&-